

IWÉ
ÌDÁNILEKÒÓ

YOR 222
MOFÓLÓJÌ YORÙBÁ

Ikò Abala-Èkó Ọjògbón Oyè Táíwò (Òṅkòwé Kóṣì) - Èka Ìmò
Èdá-Èdè áti Èdè Áfíríkà, Yunifásítì Ibadan, Ibadan

NATIONAL OPEN UNIVERSITY OF NIGERIA

© 2021 by NOUN Press
National Open University of Nigeria
Headquarters
University Village
Plot 91, Cadastral Zone
Nnamdi Azikiwe Expressway
Jabi, Abuja

Lagos Office
14/16 Ahmadu Bello Way
Victoria Island, Lagos

e-mail: centralinfo@nou.edu.ng
URL: www.nou.edu.ng

All rights reserved. No part of this book may be reproduced, in any form or by any means, without permission in writing from the publisher.

Published by:
National Open University of Nigeria

Printed 2021

ISBN: 978-978-058-206-7

ÀKÓÓNÚ

OJÚ-ÌWÉ

Ífáárà.....	iv
Ìwé Ìdánilekòó.....	iv
Ìpín Èkó.....	iv
Àkóónú.....	iv
Ìwé Ìtókasí Àti Ìwé Fún Kíkà.....	v
Ìgbélémwòn.....	v
Iṣé Àyànṣe Onímáàkì Olùkó.....	v
Ìdánwò Àṣekágba Àti Ìgbélémwòn.....	v
Ètò Ìfunni-Ní-Máàkì Abala Èkó.....	vi
Àtúnyèwò Abala Èkó Àti Ètò Ìgbékalè.....	vi
Bí O Şe Lè Gbádùn Abala Èkó Yíí.....	vii
Olùkó Àti Èkó.....	vii
ÀwóN Àgékúrú Àti Àrokò Tí A Lò.....	viii

ÌFÁÁRÀ

Abala Èkó yíí jé kírédìtì onídàá mèta (three credit units). Módù márùn-ún ni mo fi şàgbékalè rẹ.

ÌWÉ ÌDÁNILEKÒÓ

A ti pèsè àwọn wònyí fún ẹ ní abala èkó yíí:

- Ìtóni abala èkó;
- Ìpín Èkó;
- Recommended texts/Ìwé Àkànlò;
- Ètò Isé Ayànṣe; àti
- Ètò Ìgbékalè

ÌPÍN ÈKÓ

YOR 222 jé abala èkó oní-kírédìtì mèta fún àwọn akékòó ìgboyè àkókó. Módù márùn-ún ni ó wà ní abala èkó yíí. Òkòòkan wọn ní ìpín mérin. Ìyen ni pé ìpín ogún ni ó wà ní ìwé ìdánilekòó yíí. Bí módù márààrún ẹ se lọ nìyí:

ÀKÓÓNÚ

Módù 1 Mofólójì

Ìpín 1	Oríkì Mofólójì
Ìpín 2	Mofólójì Apàrísídà
Ìpín 3	Mofólójì Apàrísídà Olùrópò
Ìpín 4	Mofólójì Ìséđá

Módù 2 Mófímù

Ìpín 1	Oríkì Mófímù àti Dìdà Mófímù Mó
Ìpín 2	Ìyàtò Láàárín Mófímú àti Sílélù àti Pínpín Ọrò Sí Mófímù
Ìpín 3	Èyà Mófímù I: Mófímù Ìpìlé, Mófímù Adádúró àti Mófímù Afarahé
Ìpín 4	Èyà Mófímù II: Ọpó, Mófímù Onítumò Àdámó, Mófímù Aláinítumò Àdámó àti Mófímù Asopò

Módù 3 Àfómó

Ìpín 1	Oríkì àti Èyà Àfómó
Ìpín 2	Àmì Àfómó àti Ìjeyòpò Àfómó
Ìpín 3	Àfómó Ayísòrípadà àti Àfómó Aláiyísòrípadà

Ipín 4 Ìgbésè Mofólójí ninú Èdè Yorùbá

Módù 4 Kíkànpò àti Òrò Alákànpò

- Ipín 1 Òrò-Ìše Alákànpò
- Ipín 2 Èyà Òrò-Ìše Alákànpò
- Ipín 3 Òrò-Orúkọ Alákànpò
- Ipín 4 Síshédá Òrò-Orúkọ Alákànpò Látara Gbólóhùn

Módù 5 Àpètúnpè àti Ìgékúrù

- Ipín 1 Oríkì àti Ìlò Àpètúnpè
- Ipín 2 Irísí Òrò Alápètúnpè
- Ipín 3 Abájáde Òrò-Ìshédá Alápètúnpè àti Ifarakóra Èyà Òrò-Alápètúnpè
- Ipín 4 Ìgékúrú

ÌWÉ ÌTÓKASÍ ÀTI ÌWÉ FÚN KÍKÀ

Àkójọ àwọn ìwé ìtókasí wà ní òpin ipín kòòkan. Mo rò é láti şawárí àwọn ìwé wónyí, yè wón wò kí o sì ká wón láti ní ìmò síwájú sì i. Yóò tún şe ọ ní ànfání bí ó bá ka àwọn ìwé mímàràn tí ó kún ojú òṣùwòn lórí ọkòòkan àwọn àkòrí tí a şàgbéyèwò.

ÌGBÉLÉWÒN

Orísi ìgbéléméjì ni o máa şalábàápàdé. Àwọn méjèèjì ni Isé Àyànse Onímáàkì Olùkó àti Ìdánwò òpin simésítà. A n̄ retí pé kí o şe ìdánwò ní òpin abala èkó yíí.

ISÉ ÀYÀNSE ONÍMÁÀKÌ OLÙKÓ

Ní òpin ipín kòòkan, mi ti şetò Isé Àyànse Onímáàkì Olùkó fún ọ, o gbódó gbìyànjú láti şe wón nípa lílo gbogbo ìmó, ọgbòn àti ifitóniléti tí o ti gbà nínú ipín náà. Lórí èrò ìtánéètì ni o ti máa şe àwọn Isé Àyànse Onímáàkì Olùkó tí o sì máa gba èsì lèşekèṣè. Èyí yóò sì fòpin sí pípé tí èsì ìdánwò máa n̄ pé kí o tó tẹ akékòò lówó. Gbìyànjú láti fi Isé Àyànse Onímáàkì Olùkó tìré sówó sí ilé-ìwé rẹ ní ojó tí a popongo rẹ lórí òpó ìtánéètì Yunifásítì àti ni Ibi Ìkékòò rẹ. Ìdá ọgbòn nínú ọgórùn-ún (30%) ni Isé Àyànse Onímáàkì Olùkó jé nínú ìgbéléméjì àsekáagbá rẹ.

ÌDÁNWÒ ÀŞEKÁGBÁ ÀTI ÌGBÉLÉWÒN

Ìdánwò Àşekágbá jé ìdá àádórùn-ún nínú ọgórùn-ún (70%) jé nínú jé nínú ìgbéléméjì àsekáagbá rẹ. Bákan náà, lórí èrò òpó ìtánéètì ti Yunifásítì ní o ti máa şe ìdánwò gégé bí mo şe so şáájú. A óò sì şa àwọn ibéèrè jọ láti inú

gbogbo ìpín abala èkò. Nítorí náà, a ní ret;í pé kí o ka ìwé ìdánilekóó dáadáa kí àkókò ìdánwò tó dé. Bákan náà pèlú, ó yé kí o mójú tó işamúlò èrọ kònputà rẹ dáadáa fún àñfàní ara rẹ.

ÈTÒ ÌFUNNI-NÍ-MÁÀKÌ ABALA ÉKÓ

Àpapò máàkì fún abala èkó ni 100%. Ìdá ọgbón nínú ọgórùn-ún (30%) jé máàkì fún Iṣé Àyànṣe Onímáàkì Olùkó àti ìdá àádórùn-ún nínú ọgórùn-ún (70%) jé máàkì ìdánwò. Mo gbà ḥní ìmòràn pé kí o sa gbogbo ipá rẹ láti şàṣeyegé nínú Iṣé Àyànṣe Onímáàkì Olùkó àti nínú ìdánwò kí o ba lé şàṣeyorí ní ikéyìn.

ÀTÚNYEWÒ ABALA ÈKÓ ÀTI ÈTÒ ÌGBÉKALÈ

Nónbà	Àkòrí Iṣé	Qṣe Iṣé Síṣe	Ìgbélémè
	Ìtóni Abala Èkó		
Módù 1 Mofólójì			
1	Ìpín 1 Oríkì Mofólójì	1	Iṣé Àyànṣe/Síṣe
2	Ìpín 2 Mofólójì Apàrísídà	2	Iṣé Àyànṣe/Síṣe
3	Ìpín 3 Mofólójì Apàrísídà Olùrópò	3	Iṣé Àyànṣe/Síṣe
4	Ìpín 4 Mofólójì Ìṣédá	4	Iṣé Àyànṣe/Síṣe
Módù 2 Mófímù			
5	Ìpín 1 Oríkì Mófímù àti Dìdà Mófímù Mò	5	Iṣé Àyànṣe/Síṣe
6	Ìpín 2 Ìyàtò Láàárín Mófímù àti Sílébù àti Pínpín Ḳò Sí Mófímù	6	Iṣé Àyànṣe/Síṣe
7	Ìpín 3 Èyà Mófímù I: Mófímù Ìpìlè, mófímù adádúró àtimófímù afarahé	7	Iṣé Àyànṣe/Síṣe
8	Ìpín 4 Èyà Mófímù II: Òpó, mófímù onítumò àdámó, mófímù aláinítumò àdámó àti mófímù asopò	8	Iṣé Àyànṣe/Síṣe
Módù 3 Àfómó			
9	Ìpín 1 Oríkì àti Èyà Àfómó	9	Iṣé Àyànṣe/Síṣe
10	Ìpín 2 Àmì Àfómó	10	Iṣé Àyànṣe/Síṣe
11	Ìpín 3 Àfómó Ayísòrípadà àti Àfómó Aláiyísòrípadà	11	Iṣé Àyànṣe/Síṣe
12	Ìpín 4 Ìgbésè Mofólójì nínú Èdè Yorùbá	12	Iṣé Àyànṣe/Síṣe

Módù 4 Kíkànpò àti Ọrọ Alákànpò			
13	Ìpín 1 Ọrọ-Ìṣe Alákànpò	13	Isé Àyànṣe/Síṣe
14	Ìpín 2 Èyà Ọrọ-Ìṣe Alákànpò	14	Isé Àyànṣe/Síṣe
15	Ìpín 3 Ọrọ-Orúkọ Alákànpò	15	Isé Àyànṣe/Síṣe
16	Ìpín 4 Síṣèdà Ọrọ-Orúkọ Alákànpò Látara Gbólóhún	16	Isé Àyànṣe/Síṣe
Módù 5 Àpètúnpè àti Ìgékúrú			
17	Ìpín 1 Oríkì àti Ìlò Àpètúnpè	17	Isé Àyànṣe/Síṣe
18	Ìpín 2 Ìrísí Ọrọ Àlápètúnpè	18-19	Isé Àyànṣe/Síṣe
19	Ìpín 3 Àbájáde Ọrọ-Ìṣèdá Alápètúnpè àti Ìfarakóra Èyà Ọrọ-Alápètúnpè	20	Isé Àyànṣe/Síṣe
20	Ìpín 4 Ìgékúrú	21	Isé Àyànṣe/Síṣe
21	Àgbéyèwò	22	

BÍ O SHE LÈ GBÁDÙN ABALA ÈKÓ YÍÍ

Ó yé kí àwọn ìpín wònyí tó e gégé bí olùkó se máa tó e. Nítorí náà, ó yé kí o fara balè ka ìpín kòòkan. O sì gbòdó gbìyànjú láti se gbogbo àwọn ìdárayá tí ó wà nínú ìpín kòòkan. A se ìgbékálè ìpín kòòkan bákan náà – ifáárà, èròngbà àti Àkóónú Ìdánilekòó. Ifáárà jé ìtòwò péréte abala èkò, èròngbà ní şafihàn àwọn nñkan tí ó yé kí o mò, a sètò èkún-rétré àlàyé ní Àkóónú Ìdánilekòó

OLÙKÓ ÀTI ÈKÓ

Yunifásítì yòó pèsè àwọn olùkó ní ọlókan-ò-jòkan àwọn ibùdó ìdánilekòó láti kò e lórí àwọn abala tí ó ta kókó. Ó yé kí àwọn olùkó wá fojú kàn láti kò e ní àwọn àkókò tí a ti lá kalè. Àwọn olùkó wònyí yóò máa gbé e sórí ìwòn láti mò bí o she ní tèsíwájú sí, yóò sì máa şàwílé lórí ìtèsíwájú re.

ÀWỌN ÀGÉKÚRÚ ÀTI ÀROKÒ TÍ A LÒ

afb	=	Àfómó ìbèrè
afl	=	Àfómó eélélà
afp	=	Àfómó iparí
afr	=	Àfómó àárín
afsp	=	Àfómó Asopò
AJ	=	Òrọ-Àpèjúwe
AK	=	Aṣòṅkà
AM	=	Àmúpé
AP	=	Òrọ-Àpónlé
APAM	=	Àpólà Àmúpé
APAP	=	Àpólà Àpónlé
APAT	=	Àpólà Atókùn
APIBKO	=	Àpólà Àsìkò àti Ibá-ìṣèlè
APIŞ	=	Àpólà Ìṣe
APOR	=	Àpólà orúkọ
AROG	=	Arópò-orúkọ Gígùn
AROK	=	Arópò-orúkọ Kúkúrú
AS	=	Òrọ-Asopò
AT	=	Òrọ-Àtókùn
GB	=	Gbólóhùn
IB	=	Atóka Ibá-Ìṣèlè
İŞ	=	Òrọ-Ìṣe
KO	=	Atóka Àsìkò
OD	=	Atóka Ìyísódì
OR	=	Òrọ-Orúkọ
abbl	dúró fún	àti bẹ́è bẹ́è lọ
b.a.	dúró fún	bí àpẹ́ṣẹ́
i.n.p.	dúró fún	ìyéñ ni pé
Ø	dúró fún	òfo
—	dúró fún	àmì àfómó
[]	dúró fún	ìkámó apàálà
()	dúró fún	ìwòfún tábí àkámó afi-ìwòfún-hàn
{ }	dúró fún	mú ọkan nínú ohun tí a tò jọ
→	dúró fún	tún un kọ/ṣe ìtumò gégé bí
*	dúró fún	àìṣeégbà/ kò bá òfin gírámà mu

ÁWÒRÁN TÍ A LÒ

OJÚ ÌWÉ

Áwòrán I:	Ìpele Gírámà/Ìmò Èdá-èdè	3
Áwòrán II:	Fónrán Ìṣàpèjúwe Gírámà	4
Áwòrán III:	Èka Mofólójì	7
Áwòrán IV:	Èka Mofólójì Apàrísídà	13
Áwòrán V:	Èka Mofólójì Ìṣedá	16, 63
Áwòrán VI:	Èyà Móffímù Ìpilé	30
Áwòrán VII:	Èyà Òpó	35
Áwòrán VIII:	Èyà Mófiímù	38
Áwòrán IX:	Èyà Afómó	52
Áwòrán X:	Ìgbésè Mofólójì ní Èdè Yorùbá	59
Áwòrán XI:	Èyà Òrò-ìše Alákànpò	72
Áwòrán XII:	Òrò-Orúkọ Alákànpò	76
Áwòrán XIII:	Èyà Òrò Alákànpò	96
Áwòrán XIV:	Èyà Òrò-Alápétúnpè	116

ÀTĘ TÍ A LÒ**OJÚ IWÉ**

Àtẹ I:	Irísí Atóka Àsìkò Ojó Iwájú	11
Àtẹ II:	Irísí Ḍoró-arópò-orúkọ Kúkúrú	12
Àtẹ III:	Irísí Ḍoró-arópò-orúkọ Gígùn	12
Àtẹ IV:	Irísí Ḍoró-arópò-orúkọ kúkúrú èníkíní àti èníkéta nínú gbolohun ijéhèn-èn àti gbólóhùn iyísódi	13

**MAIN
COURSE**

ÀKÓÓNÚ		OJÚ-ÌWÉ
Módú 1	Mofólójì.....	1
Ipín 1	Oríkì Mofólójì.....	2
Ipín 2	Mofólójì Apàrísídà.....	6
Ipín 3	Mofólójì Apàrísídà Olùrópò.....	10
Ipín 4	Mofólójì Ìsédá.....	15
Módù 2	Mofíímù.....	19
Ipín 1	Oríkì Mófíímù àti Dìdà Mófíímù Mò.....	20
Ipín 2	Ìyátó Láàárín Mófíímú àti Sílébù àti Pínpín Òrò Sí Mófíímù.....	25
Ipín 3	Èyà Mófíímù I: Mófíímù Ìpilè, Mófíímù Adádúró àti Mófíímù Afarahé.....	29
Ipín 4	Èyà Mófíímù II: Òpó, Mófíímù Onítumò Àdámó, Mófíímù Aláinítumò Àdámó àti Mófíímù Asopò...	34
Módù 3	Àfòmò Àti Ìgbésè Mofólójì.....	39
Ipín 1	Oríkì àti Èyà Àfòmò.....	40
Ipín 2	Àmì Àfòmò àti Ìjeyopò Àfòmò.....	44
Ipín 3	Àfòmò Ayísòrípadà àti Àfòmò Aláiyísòrípadà.....	48
Ipín 4	Ìgbésè Mofólójì.....	54
Módù 4	Kíkànpò Àti Òrò Alákànpò.....	61
Ipín 1	Òrò-Ìše Alákànpò.....	63
Ipín 2	Èyà Òrò-Ìše Alákànpò.....	69
Ipín 3	Òrò-Orúkò Alákànpò.....	74
Ipín 4	Síshédá Òrò-Orúkò Alákànpò Látara Gbólóhùn.....	86
Módù 5	Àpètúnpè Àti Ìgékúrú.....	98
Ipín 1	Oríkì àti Ìlò Àpètúnpè.....	99
Ipín 2	Ìrísi Òrò Àlápètúnpè.....	104
Ipín 3	Àbájáde Òrò-Ìsédá Alápètúnpè àti Ìfarakóra Èyà Òrò-Alápètúnpè.....	110
Ipín 4	Ìgékúrú.....	118

MÓDÚ 1 MOFÓLÓJÌ

Àfojúsùn módù yíí ni láti şàlàyé mofólójì, ṥakan lára ẹka tàbí ìpele ìmò-èdá-èdè tàbí lìngúísíkì. Mofólójì ni ìpele tàbí ẹka gírámà tàbí èdè tí a tí máa n kó nípa ìhun tàbí irísi ọrò. A tún lè so pé òun ni ilànà, isòrí atí òfin tí ó ní se pèlú isèdá atí itumò ọrò. Ẹka méjì gbòòrò ni a sábàá máa n pín mofólójì sí. Àwọn ni mofólójì apàrísídà atí mofólójì isèdá. Mofólójì Apàrísídà ni a tí máa n kó ẹkó nípa àwọn ọrò tí irísi wọn máa n yí padà nípa fifi àwọn àfòmò kún irú àwọn ọrò bẹẹ tàbí nípa fifi iró kan rópò òmíràn nínú ẹhun-ọrò. Mofólójì Isèdá ni a ti máa n kó nípa isèdá ọrò yàtò sí pípa irísi ọrò dà. A lè sàtúnpín Mofólójì Isèdá sí àwọn ẹka bí i isèdá ọrò tuntun, kikànpò, àpètúnpe atí igékúrú. Èyà méjì ni a pín mofólójì apàrísídà sí, àwọn ni mofólójì apàrísídà aláfikun-ún atí mofólójì apàrísídà olùrópò. Mofólójì apàrísídà aláfikun-ún kò sí ní èdè Yorùbá, şùgbón èdè Yorùbá ní mofólójì apàrísídà olùrópò. Èyí ni èyà mofólójì apàrísídà tí a tí máa n kó nípa àwọn ọrò tí irísi wọn máa n yí padá nípa fifi iró, wúnren tàbí odidi ọrò mìíràn rópò irú ọrò bẹẹ nínú ẹhun. Mo lo àpẹrẹ ọrò-arópò-orúkọ atí atóka àṣíkò ojó-iwájú nínú èdè Yorùbá géhé bí ẹrí pé mofólójì apàrísídà olùrópò wà nínú èdè wa. Mo şàlàyé iyàtò tí ó wà láàárin móffimù apàrísídà atí mófiímù isèdá.

Ní mòdú yíí, tí ó jé ipín mérin, wà á kó nípa àwọn oríkì tí àwọn onímò fún mofólójì, léyín náà wáá lè fún un ní oríkì gegé bí ó ti yé. Léyìn náà, wà á kà nípa ẹka méjì gbòòrò tí a pín mofólójì sí, àwọn ni mofólójì apàrísídà atí mofólójì isèdá. Mofólójì isèdá ni a lè sàtúnpín sí àwọn ẹka bí isèdá ọrò tuntun, kikànpò, àpètúnpe, igékúrú. A lè pín mofólójì apàrísídà náà sí méjì. Àwọn náà ni apàrísídà aláfikun-ún atí apàrísídà olùrópò. Àwọn àkòrí wònyí ni o máa kà ní módù yíí:

Ipín 1	Oríkì Mofólójì
Ipín 2	Mofólójì Apàrísídà
Ipín 3	Mofólójì Apàrísídà Olùrópò
Ipín 4	Mofólójì Isèdá

ÌPÍN 1 ORÍKÌ MOFÓLÓJÌ

Àkóónú

- 1.0 Ìfáárà
- 2.0 Èròngbà àti Àfojúsùn
- 3.0 Ìbéèrè Ìṣáájú
- 4.0 Àkóónú Ìdánílékọ́
 - 4.1 Èbùn Èdè
 - 4.2 Fónráñ Ìṣàpèjúwe Gírámà
 - 4.3 Oríkì Mofólójì
- 5.0 Ìsoníshókí
- 6.0 Isé Àyànṣe Onímáàkì Olùkó
- 7.0 Ìwé Ìtókasi/Àwọn Ìwé Fún Kíkà

1.0 ÌFAÁRÀ

Mofólójì ni ìpele tàbí èka gírámà tí a tí máa ní kó nípa ìhun ọrò. A tún lè so pé òun ni ìlànà, ìsòrí àti òfin tí ó ní se pèlú ìsèdá àti ìtumò ọrò. Ní ìpín yíí, mo máa kó e ní oríkì Mofólójí.

2.0 ÈRÒNGBÀ ÀTI ÀFOJÚSÙN

Léyìn tí ó bá ti ka ìpín yíí tán, wàá lè mo àwọn oríkì tí àwọn onímó fún mofólójì, léyín náà wàá lè fún un ní oríkì gégé bí ó ti ye.

3.0 ÌBÉÈRÈ ÌṢÁÁJÚ

Şàlàyé àwọn wònyí: ìpele gírimà, fórán-ìhun gírámà àti oríkì mofólójì.

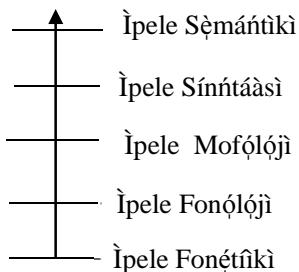
4.0 ÀKÓÓNÚ ÌDÁNÍLÉKỌ́

4.1 Èbùn Èdè

Èbùn èdè jé àbùdá kan soṣo tí ó ya ènìyàn adáríhunrun sótò sí èdá mìíràñ láyé. Ìmò, èdá-èdè tàbí lìngúíṣíkì jé èkó nípà ìmò èdè tàbí nípa sáyéñsì èdè. Bí elédè se mo, èdè rẹ, àti bí ó se ní lò ó. Ìmò èdè yíí jé tí òye inú tí elédè ní tí ó fún un ní àñfààní láti sàgbékálè ìsò tuntun tí kò sọ rí, tí ó sì ní àgbóyé ìsò èdè rẹ, tí kò gbó rí. Ìmò, èdè tí a ní sọ nípà rẹ yíí ni a ní pè ní gírámà èdè.

A lè pín gírámà sí àwọn èka tàbí ìpele tí ó wà ní àté ìsàlè yíí.

Àwòràñ I: Ìpele Gírámà/Ìmò Èdá-èdè

Fònétikì jé ìpele tàbí èka gírámà tàbí ìmò èdá-èdá tí ó ní ñe àyèwò àkójo àti ìhun àwọn ìró èdè. Èyí ní bí a ñe ní pè àwọn ìró ifò àti bí a ñe ní gbó wọn.

Fonólójì ni ìpele tàbí èka gírámà èdè ní ibi tí a ti maa ní kó nípa ìṣàpèjúwe àwọn ìró-ifò inú èdè àti bátànì tí àwọn ìró-ifò ní nínú èdè. Láti lè sàwári bátànì èdè, àwọn onímò èdè maa ní lo ìdá ìṣàpèjúwe fonólójì bii àbùdá, fónñimù àti sífébù.

Mofólójì ni ìpele tàbí èka gírámà tí a tí maa ní kó nípa ìhun òrò. A tún lè so pé òun ni ìlànà, ìsòrí àti òfin tí ó ní ñe pèlú ìṣèdá àti ìtumò òrò.

Sínntáàsì ni ìpele tàbí èka gírámà tí a ti maa ní kó nípa bí a ti ní so òrò pò nínú gbólóhùn. Òun ni ìlànà, ìsòrí àti òfin tí ó ní ñe pèlú ìṣèdá gbólóhùn nínú èdè omóniyàn.

Sèmántikì jé ìpele tàbí èka gírámà tí a ti maa ní kó nípa ìtumò nínú èdè omóniyàn. Òun ní èkà gírámà tí ó dá lórí ìtumò tí elédè fún ìpèdè kan nínú ìsò tàbí nínú èdè.

Ìdárayá Ìgbára-Èni-Léwòn

Gbiyànjú láti sàlàyé àwọn ìpele tábí èka gírámà èdè.

4.2 Fónrán Ìṣàpèjúwe Gírámà

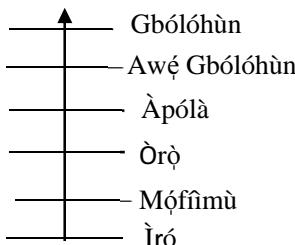
Ìwé ìdánilékòjò yií dá lórí ìpele tàbí èka gírámà tí a mó sí Mofólójì. Mofólójì ni èka gírámà tí a tí maa ní kó nípa ìhun-òrò. Èyí ní èkó nípa àwọn òfin tí ó je mó ìṣèdá òrò. Sínntáàsì ni èka gírámà tí a ti maa ní kó nípa àwọn òfin tí ó je mó ìṣèdá fónrán tí ó ju òrò. Bí àpèere, bí a bá wo òrò yií:

1. *adádúró*
Bí a bá pín in sí mérin
2. à-, dá, dá, ùró
a ní sòrò nípa mofólójì.

- Bí a bá sì sọ pé asopò òrò yíí:
3. Omọ kékeré jòjòló
jé aṣeégbà nínú èdè Yorùbá, a ní sòrò nípa sínítáàsì. Àwọn òfin sínítáàsì tí a mò ni ó jé kí á lè sọ pé asopò òrò yíí:
 4. *jòjòló kékeré omọ
jé àìṣégbà nínú èdè Yorùbá bí ó ti lè jé pé àwọn òrò méta kan náá ni ó ní pèlú èyí tí ó şeégbà ní (3).

Nínú mofólójì ni a ti máa ní kó nípa ìhun tàbí ìrísí òrò. Fónrán tí a máa ní mú lò fún kíkó èkó nípa ìhun tàbí ìrísí òrò ni mófiímù. Èyí já sí pé, bí a bá fé se àpèjúwe gírámà, mófiímù jé òkan pàtákì lára àwọn fónrán tí onímò èdá-èdè máa ní lò. Àwón fónrán miíràn tí a máa ní lò fún kíkékòdó gírámà ni ìró, òrò, àpólà, awé gbólóhùn àti gbólóhùn. Àlàyé òkè yíí ni mó mú jáde nínú àwòrán tí ó wà ní ìsàlè yíí.

Àwòrán II: Fónrán Ìṣàpèjúwe Gírámà

- Ìró ni a máa ní lò láti şàpèjúwe mófíímù
- Mófíímù ní a máa ní lò láti şàpèjúwe òrò
- A ní lo òrò fún ìṣàpèjúwe àpólà
- A ní lo àpólà fún ìṣàpèjúwe awé gbólóhùn
- A ní lo awé gbólóhùn fún ìṣàpèjúwe gbólóhùn

Àmó šá, kíí şe mófíímù níkan ni a máa ní lò láti şàpèjúwe òrò. Fún àpèerẹ, é jé kí a yé àwọn òrò ìsàlè wònyí wò.

5. ní inú → ninu; sọ òrò → sòrò; ilé ìwé → iléiwé (iléewé)
6. Òdè tí ó tún dé → Òdétúndé; Olórun fún mi → Olórunfúnmi Owó ni a bí → Owólabí

Àwọn òrò tí ó wà ní àpèerẹ (5) jé àwọn òrò tí a şèdá láti ara àpólà, àwọn òrò tí ó wà ní àpèerẹ (6) jé àwọn òrò tí a şèdá láti ara awé gbólóhùn àti gbólóhùn.

Àwọn àpèerẹ òrò wònyí fi hàn pé, ó şeé şe láti şèdá àwọn òrò kan láti ara àpólà, awé gbólóhùn àti gbólóhùn, àti pé kíí şe mófíímù níkan ni a máa ní lò láti şèdá òrò. Oríṣiríṣi àwọn ònà ìṣèdá òrò wònyí, pàápàá jù lọ nínú èdè Yorùbá, ni a máa jìròrò lé lórí tí a sì máa şàlàyé lékùn-ún réré nínú ìwé idánilékòdó yíí.

4.3 Oríkì Mofólójì

A lè ki mofólójì gégé bí sáyéñsì àti èkó nípa àwọn ìdá tàbí ègé èdè tí ó kéré jù lo tí ó sì ní ìtumò àti ìṣèdá wọn nínú ḥorò bíi ìṣèdá-ḥorò, ikójọ-ḥorò tàbí kíkànpò (kíkan-ḥorò-pò) àti ḥorò-apàrísídà.

Àgbà-òjè, nínú èdè lágbàyéé ni, tí ó sì tún jé ɿlúmòóká onímò ḥedá-èdè, *Bloomfield*, ki mofólójì báyí: Mofólójì ni èkó nípa àwọn èhun níbi tí àwọn àfómó ti je yo nínú fónrán-ìhun.

Ojúse mofólójì ni láti sèwádíí ìhun àwọn ḥorò inú èdè kí á ba lè mú ètò àti ìṣewékú sí ìmò wa ní àwọn ònà tí a fi ní şákójọ, ḥorò àti bí oríṣiríṣi ḥedá-ḥorò se tan mó ara wọn.

5.0 İSỌNÍŞÓKÍ

A lè ki mofólójì gégé bí sáyéñsì àti èkó nípa àwọn ìdá tàbí ègé ti èdè tí ó kéré jù lo tí ó sì ní ìtumò àti ìṣèdá wọn nínú ḥorò bíi ìṣèdá-ḥorò, ikójọ-ḥorò tàbí kíkànpò (kíkan-ḥorò-pò) àti ḥorò-apàrísídà. Mo maa tèsíwájú ní ìpín kejì láti şàlàyé èka méjì tí a maa ní pín Mofólójì sí.

6.0 İŞÉ ÀYÀNŞE ONÍMÁÀKÌ OLÙKÓ

Kọ àròkọ olójú-ìwé márùn-ún (5 pages) láti şàlàyé ìpele gírimà, fórán-ìhun gírámà àti oríkì mofólójì.

7.0 İWÉ ITÓKASÍ/ÀWỌN İWÉ FÙN KÍKÀ

Awobuluyi, Oladele. 2008. *Èkó ɿṣèdá-Ḥorò Yorùbá*. Akure, Montem Paperbacks.

Elson, B. & V. Pickett. 1990. *An Introduction to Morphology and Syntax*. California Summer Institute of Linguistics.

Katamba, Francis. 1993. *Morphology*. London: Macmillan.

Malmkjaer, K. (Olótùú). 1999. *The Linguistic Encyclopedias*. London & New York: Routledge.

Mario Pei. 1966. *Glossary of Linguistic Terminology*. New York & London. Columbia University Press.

Matthew, P. H. 1974. *Morphology: An Introduction to the Theory of Word Structure*. Oxford&New York: CUP.

Taiwo, Oye. 2011. *Mofólójì: Àtúnṣe kejì*. Ibadan, Universal Akada Books Ltd.

ÌPÍN 2 MOFÓLÓJÌ APÀRÍSÍDÀ

Àkóónú

- 1.0 Ìfáárà
- 2.0 Èròngbà àti Àfojúsùn
- 3.0 Ìbéèrè Ìsháájú
- 4.0 Àkóónú Ìdánílékòjó
 - 4.1 Èka Mofólójì
 - 4.2 Mofólójì Apàrísídà
 - 4.3 Mofólójì Apàrísídà Aláfikun-ún
- 5.0 Ìsoníshókí
- 6.0 Isé Èyànṣe Onímáàkì Olùkójó
- 7.0 Ìwé Ìtókasí/Àwọn Ìwé Fùn Kíkà

1.0 ÌFAÁRÀ

Ní ìpín 1, o kó èkó nípa mofólójì, ní ìpín yíí, wàá kà nípa ọkan lára èka méjì tí a máa ní pín mofólójì sí, èyí ni mofólójì apàrísídà

2.0 ÈRÒNGBÀ ÀTI ÀFOJÚSÙN

Léyìn tí ó bá tì ka ìpín yíí tán, wàá lè şàlàyé mofólójì apàrísídà aláfikun-ún àti mofólójì apàrísídà olùrópò.

3.0 ÌBÉÈRÈ ÌSHÁÁJÚ

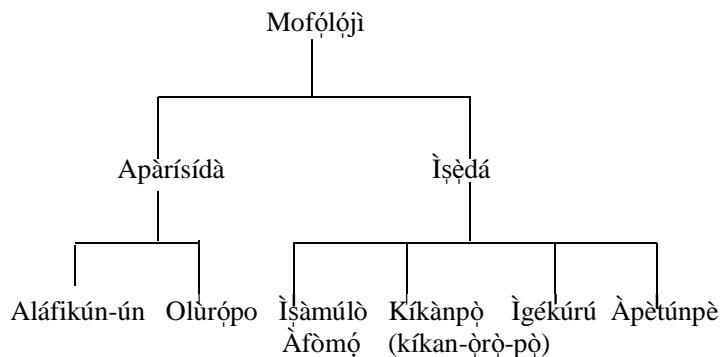
Kí ni mofólójì apàrísídà? Şàlàyé pèlú àpẹ́rẹ́ mofólójì apàrísídà aláfikun-ún.

4.0 ÀKÓÓNÚ ÌDÁNILÉKÒJÓ

4.1 Èka Mofólójì

Èka méjì gbòòrò ni a sábàá máa ní pín mofólójì sí. Àwọn ni mofólójì apàrísídà àti mofólójì isèdá. Mofólójì isèdá ni a lè sàtúnpín sí àwọn èka bí isèdá òrò tuntun, kikànpò, àpètúnpè, igékúrú. A lè pín mofólójì apàrísídà náà sí méjì. Àwọn náà ni apàrísídà aláfikun-ún àti apàrísídà olùrópò. Ní ìpín 2 yíí àti ìpín 3, wàá kà nípa mofólójì apàrísídà, mo sì máa jíròrò lórí mofólójì isèdá ní ìpín 4. Èka méjèèjì tí a pín mofólójì sí ni mo fi hàn ní àwòrán isàlè yíí.

Àwòrán III: Eka Mofólójì

Ìdárayá Ìgbára-Èni-Léwòn 1

Gbiyànjí láti pín mofójì sí àwọn èka rẹ gégé bí ò ti yẹ.

4.2 Mofólójì Apàrísídà

Mofólójì apàrísídà ni a ti máa ní kó èkó nípa àwọn ɔrò tí ìrísí wọn máa ní yí padà nípa fífi àwọn àfòmò kún irú àwọn ɔrò bẹè tábí nípa fífi ɔró kan rópò òmíràn nínú èhun-òrò. Pípa ìrísí ɔrò dà bí irú èyí kò lè pa ìsòrí-òrò irú ɔrò bẹè dà. Bẹè sì ni kò ní yí ìtumò ɔrò ɔhún padà, sùgbón yóò şe àfikún fún irú ɔrò tí à ní sọ nípa rẹ ni. Irú àfikún yíí lè jé fífkún ìrísí ɔrò ɔhún tábí fífi ɔró tábí odidi ɔrò rópò rẹ. Èyí jásí pé ó şe é şe láti yí ìrísí ɔrò padà nípa fífi mófímù míràn kún irú ɔrò bẹè tábí nípa fífi wúnrèn bí ɔró, sílèbù tábí odidi ɔrò míràn rópò ɔrò tí à ní sọ nípa rẹ.

Bí ɔrò bá rí bí mo şe şàlàyé lókè yíí, a jé pé a lè pín mofólójì apàrísídà sí eyà méjì tí a pè ní mofólójì apàrísídà aláfikun-ún àti mofólójì apàrísídà olùrópò. Mo máa tésíwájú láti şàlàyé wọn ní kòòkan pèlú àpèeré tí ó yẹ ní èdè Yorùbá. Sùgbón bí a kò bá rí àpèeré nínú èdè Yorùbá, ìyen ní pé bí èdè Yorùbá kò bá ní irú àpèeré tí ó yẹ, mo máa gbiyànjú láti wá irú àpèeré bẹè láti inú èdè míràn kí àlàyé mi ba lè yé e dádáá. Màá gbiyànjú láti lo àpèeré láti inú èdè Gèésì (èdè òyìnbo) nítorí èdè yíí náà ti férèé dí ti téritomọ nílè káàárò oòjífire.

Ìdárayá Ìgbára-Èni-Léwòn 2

Ipa wo ni ìrísí ɔrò kó fí láti ìyàtò hàn láàárín èka mofólójì?

4.3 Mofólójì Apàrísídà Aláfikun-ún

Mofólójì apàrísídà aláfikun-ún jé èyà mofólójì apàrísídà tí a ti máa ní kó nípa àwọn ɔrò tí ìrísí wọn máa ní yí padà nípa fífi àfòmò kún irú àwọn ɔrò bẹè. Mo máa şàlàyé nípa àfòmò ní módu 3 nínú ìwé ìdánilékò yíí. Àfikún tí mo ní sọ yíí jé fífi mófímù míràn (tí ó jé àfòmò tábí mófímù afarahé) kún èdá tábí iħun irú ɔrò bẹè. Irú èyà mofólójì apàrísídà aláfikun-ún yíí

kò sí nínú èdè Yorùbá, şùgbón ó wópò nínú èdè Gèésì. Fún ìdí èyí, mo mágá lò èdè Gèésì gégé bí àpēere.

1a.	i. big	ii. bigger	iii. biggest	“tóbi”
b.	i. wide	ii. wider	iii. widest	“gbòòrò”

Àpēere òkè yíí jé òrò-àpèjúwe (AJ) ní èdè Gèésì. Ní àpēeré (1a), láti ara **big** tí ó jé òrò, àkókó ni a ti rí àwọn méjì yóókù. Àfikún tí a sì şe sí **big** ni **-er** fún òrò kejì àti **-est** fún òrò keta. Bákannáà ni ọmọ şorí ní àpēeré (1b) ni ibi tí a ti rí **wide**, tí ó jé pé àti ara rè ni a ti rí àwọn òrò méjì yóókù pélú àfikún-ún **-er** tí ó fún wa ní òrò kejì àti **-est** tí ó fún wa ní òrò keta.

Gégé bí a şe so sáajú, pélú àwọn àfikún wònyí, ìrísí àwọn òrò tí a ní sòrò nípa wòn ni ó yátò, isòrí wòn kò yátò, isòrí-òrò òrò-àpèjúwe (AJ) ni wòn jé sibè. Àwọn àpēeré miíràn ni ìwònyí.

2a.	boy	‘omokùnrin (eyo)’	b. boys	‘omokùnrin (òpò)’
3a.	house	‘ilé (eyo)’	b. houses	‘ilé (òpò)’

Àpēeré òkè wònyí jé òrò-orúkó (**OR**) ní èdè Gèésì. Mo fé kí o şe àkíyèsí pé àfikún **-s** ni a fí kún àwọn àpēeré tí ó wà ni (2a) àti (3a) láti fún wa ní àwọn òrò tí ó wà ni (2b) àti (3b). Àpēeré miíràn ni ó wà ní isàlè yíí

4.	walk	walks	walked	walking
	rìn	rìn	rìn	rìn

Àpēeré, tí ó wà ni (4) jé òrò-ìşe (IS) ní èdè Gèésì. Òrò-ìşe **walk** ‘rìn’ ni ó ní ìrísí mérèèrin tí ó wà lókè yíí. Lìlò òkòòkan ni şe pélú bí ó bá şe jeyo nínú gbólöhùn ní èdè Gèésì.

Kókó kan pàtakì tí o gbódò se àkíyèsí nínú àwọn àpēeré (2)–(4) ni pé àwọn àfòmò tí ó kópa nínú mofòlójì apàrísídà a mágá jé yo léyìn àwọn òrò tí a bá so wòn mó. Bí àpēeré, ní (4), **-s**, **-ed**, àti **-ing** jé yo léyìn **walk** tí a so wòn mó.

Ìdárayá Ìgbára-Èni-Léwòn 3

Njé o lè şalàyé ipa tí àfòmò máa ní kó láti lè dá mofòfòjì apàrísídà mó? Ka abala èkó 3.3 dáadáa láti lè dálùn ibéèrè yíí.

5.0 ÈSÒNÍSHOKÍ

Èka méjì gbòòrò ni a mágá ní pín mofòlójì sí. Àwọn ni mofòlójì apàrísídà àti mofòlójì isèdá. Mo ya àwòrán láti fi àwọn èka méjèèjì hàn. Mo tésíwajú láti jíròrò lórí mofòlójì apàrísídà. Mo pín òun náà sí èka méjí tí şe mofòlójì apàrísídà aláfikun-ún àti mofòlójì apàrísídà olùrópò. Mo

àpéere lóríṣíriṣí láti şàlàyé lékùn-ún réré bí o şe lè dá mofòlójì apàrísídà aláfíkun-ún mó. Ní ìpín 3, màá tèsíwájú láti jíròrò lórí mofòlójì apàrísídà olùrópò.

6.0 İŞÉ ÀYÀNŞE ONÍMÁÀKÌ OLÙKÓ

Kí ni mofòlójì apàrísídà? Şàlàyé pèlú àpéere mofòlójì apàrísídà aláfíkun-ún.

7.0 İWÉ İTÓKASÍ/ÀWỌN İWÉ FÙN KÍKÀ

Bamboşe, Ayọ. 1990. *Fonólójì ati Gírámà Yorùbá*. Ibadan: UPL.

Elson, B. & V. Pickett. 1990. *An Introduction to Morphology and Syntax*. California Summer Institute of Linguistics.

Katamba, Francis. 1993. *Morphology*. London: Macmillan.

Malmkjaer, K. (Olótúú). 1999. *The Linguistic Encyclopedias*. London & New York: Routledge.

Mario Pei. 1966. *Glossary of Linguistic Terminology*. New York & London. Columbia University Press.

Matthew, P. H. 1974. *Morphology: An Introduction to the Theory of Word Structure*. Oxford&New York: CUP.

Taiwo, Oye. 2011. *Mofòlójì: Àtúnṣe kejì*. Ibadan, Universal Akada Books Ltd

ÌPÍN 3 MOFÓLÓJÌ APÀRÍSÍDÀ OLÙRÓPÒ

Àkóónú

- 1.0 Ìfáárà
- 2.0 Èròngbà àti Àfojúsùn
- 3.0 Ibéèrè Ìsháájú
- 4.0 Àkóónú Ìdánilékọ́
 - 4.1 Mofólójì Apàrísídà Olùrópò
 - 4.2 Àpeere Mofólójì Apàrísídà Olùrópò ní Èdè Yorùbá
 - 4.3 Ìrísí Arópò Orúkọ Kúkúrú nínú Gbólóhùn Ìyísódi
- 5.0 Ìsoníshókí
- 6.0 Isé Àyànṣe Onímáàkì Olùkó
- 7.0 Ìwé Ìtókasi/Àwọn Ìwé Fùn Kíkà

1.0 ÌFÁÁRÀ

Mo jíròrò lórí ọkan lára éyà mofólójì apàrísídà ní ìpín tí ó kojá. Òun ni mo pè ní mofólójì apàrísídà aláfikun-ún. Ní ìpín yíí, màá tèsíwájú nínú ijíròrò náà nígbà tí mo máá şàlàyé éyà mofólójì apàrísídà kejì, òun ni mofólójì apàrísídà olùrópò. Màá lo àpẹẹrẹ lóríṣíríṣí láti fi mofólójì apàrísídà olùrópò yíí hàn nínú èdè Yorùbá.

2.0 ÈRÒNGBÀ ÀTI ÀFOJÚSÙN

Léyìn tí o bá ti ka ìpín yíí tán:

- Wàá lè şàlàyé mofólójì apàrísídà olùrópò ní èdè Yorùbá
- Wàá lè fi àpẹẹrẹ mofólójì apàrísídà olùrópò hàn.
- Wàá lè fi ìrísí arópò-orúkọ (gígún àti kúkúrú) hàn àti bí a şe máá ní fi wón rópò ara wọn nínú ẹhun.

3.0 IBÉÈRÈ ÌSHÁÁJÚ

Şàlàyé mofólójì apàrísídà olùrópò. Fi àwọn àpẹẹrẹ gégé bí ó ti yé gbe ìd'shùn rẹ lésè.

4.0 ÀKÓÓNÚ ÌDÁNILÉKỌ́

4.1 Mofólójì Apàrísídà Olùrópò

Mofólójì apàrísídà olùrópò ni èyà mofólójì apàrísídà ti a tí máá ní kó nípa àwọn ọrò tí ìrísí wọn máá ní yí padà nípa fifi ịró, wúnrèn tàbí odidi ọrò mìíràn rópò irú ọrò béké nínú ẹhun. A óò tún lò àpẹẹrẹ láti inú èdè Gèésì fún àlàyé kíkún.

1a. man ‘ókùnrín’ (eyo)	b. men ‘ókùnrín’ (òpò)
2a. foot ‘esè’(eyo)	b. feet ‘esè’(òpò)
3a. go ‘lo’	b. went ‘lo’
4a. be ‘wà’	b. is / are / was ‘wà’

Ní àwọn àpeere òkè wònyí, ìró ní a fí rópò ìró mìíràn ní àpẹ́rẹ́ (1) àti (2). Ìró e ní àpẹ́rẹ́ (1b) ni a fí rópò ìró **a** nínú ọ̀rò **man** ní àpẹ́rẹ́ (1a) látí di **men** ní (1b). Bákán náà a fí **ee** ní àpẹ́rẹ́ (2b) rópò **oo** nínú ọ̀rò **foot** ní àpẹ́rẹ́ (2a) látí di **feet** ní àpẹ́rẹ́ (2b). Ní àpẹ́rẹ́, (3) àti (4), odidi ọ̀rò ní a fí rópò ọ̀rò mìíràn. Fún àpẹ́rẹ́, ní (3), a fí **went** ní (3b) rópò **go** ní (3a), ní (4), a lé fí **is**, **are** tábí **was** ní (4b) rópò **be** ní (4a).

4.2 Àpeere Mofólójì Apàrísídà Olùròpò ní Èdè Yorùbá

Bí ó tilè, jé pé àpẹ́rẹ́ mofólójì apàrísídà olùròpò kò fí béké wópò nínú èdè Yorùbá, gégé bí ó se wà ní èdè Gèésì, a rí àwọn ọ̀rò kan tí a lè lò gégé bí àpẹ́rẹ́, ìrú àwọn ọ̀rò béké ni atóka àṣíkò ojó ìwájú àti arópò-orúkọ.

Ìrísí atóka àṣíkò ojó ìwájú àti arópò-orúkọ máa ní yí padà nínú gbólóhùn ijéhèn-en àti gbólóhùn ìyísodì. Ìrísí atóka àṣíkò ojó, ìwájú ní ó wà ní ìsàlè yíí.

Àtẹ́ I: Ìrísí atóka àṣíkò ojó ìwájú	
ijéhèn-en	àyísodì
á / yóò / máa	ní

Àwọn atóka àṣíkò ojó iwájú òkè wònyí jẹyọ nínú àwọn gbólóhùn ìsàlè yíí.

5a. olú á / yóò / máa lọ sí Èkó	b. olú kò ní lọ sí Èkó

Gbólóhùn (5a) jé gbólóhùn ijéhèn-en nígbà tí gbólóhùn (5b) sì jé gbólóhùn ìyísodì tí ó ní atóka ìyísodì **kò**, atóka àṣíkò ojó ìwájú tí ó jé yọ télé atóka ìyísodì ní gbólóhùn (5b) ni **ní**. Òun ní a fí rópò **á** / **yóò** / **máa** tí ó jé yọ nínu gbólóhùn ijéhèn (5a).

Àpeere mofólójì apàrísídà olùròpò mìíràn ní èdè Yorùbá ni ọ̀rò arópò-orúkọ. Ídí ní pè ìrísí ọ̀rò arópò orúkọ máa ní yàtò ní ìbámu pèlú ipò rè nínú ẹ́hun. Bámgbósé (1990:113-117) ménu ba ipò méta tí ìrísí arópò-orúkọ kúkúrú ti màa ní yàtò nínú gbólóhùn. Àwọn ipò náà ní ipò olùwà, àbò àti ẹ́yán. Ìrísí arópò orúkọ náà tún yàtò láti fí iye hàn. Ìyẹn ni pé a lè pín wọn sí eyo àti ọ̀pò.

Àtẹ́ ìsàlè yíí fi oríṣiríṣi ìrísí tí arópò-orúkọ kúkúrú lè ní hàn ní ìbámu pèlú ipò tí ó bá ti jẹyọ nínú ẹ́hun. Bákán náà ní ó tún fí ìrísí ti ẹni hàn pèlú.

Àtè II: Ìrísí Òrò-Arópò-Orúkọ Kúkúrú

Ení	Ì r í s í											
	I		II		III		IV		V		VI	
	Eyo	Opò	Eyo	Opò	Eyo	Opò	Eyo	Opò	Eyo	Opò	Eyo	Opò
Enikíní	Mo	A	Mò	À	N	A	Mí	Wa	Mí	wá	mi	wa
Enikejì	O	E	O	È	O	È	È	Yín	È	yín	È	yín
Eniketa	Ò	Wón	Ò	Wón	-	Wón	Fáwèlì Òrò ìṣe	Wón	Fáwèlì Òrò ìṣe	Wón	È	Won

Ìrísí I: Ìrísí òrò-arópò-orúkọ kúkúrú sáájú òrò-ìṣe

II: Ìrísí òrò-arópò-orúkọ kúkúrú sáájú atóka ibá-isèlè atéreré ní

III: Ìrísí òrò-arópò-orúkọ kúkúrú sáájú wúnrèn kò/ò, kì, ibáà

IV: Ìrísí òrò-arópò-orúkọ kúkúrú ní ipò àbò léyìn òrò-ìṣe olóhùn òkè

V: Ìrísí òrò-arópò-orúkọ kúkúrú ní ipò àbò léyìn òrò-ìṣe olóhùn àárin tàbí olóhùn ìsàlè

IV: Ìrísí òrò-arópò-orúkọ kúkúrú ní ipò èyán

Àwọn àpeere òkè yíí fi hàn wá pé àwọn òrò-arópò-orúkọ kúkúrú (**AROK**) nínú èdè Yorùbá a máa ní ìrísí òtò láti fi iye hàn. Bákán náà ni àwọn òrò-arópò afarajórúkọ tí àwọn onímo èdá-èdè kan nínú èdè Yorùbá pè ní òrò-arópò-orúkọ gígùn (**AROG**) a máa fi iye àti ení hàn nínú ìhun gégé bí àpeere tí ó wà ní àtè III.

Àtè III: Ìrísí òrò-arópò-orúkọ gígún

Ení	Ì r í s í	
	Eyo	Opò
Enikíní	Èmi	Àwa
Enikejì	Iwo	Èyin
Eniketa	Òun	Àwọn

Ìdárayá Ìgbára-Ení-Léwòn

Gbìyànjú láti şàlàyé ìrísí arópò-orúkọ kúkúrú àti bí a şe máa ní fi wón rópò ara wọn nínú èhun èdè Yorùbá.

4.3 Ìrísí Arópò orúkọ kúkúrú nínú Gbólóhùn Ìyísodì

Arópò orúkọ kúkúrú **Mo** àti **Wón** máa ní ìrísí òtòòtò nínú gbólóhùn ijéhen-én àti gbólóhùn ìyísodì gégé bí àpeere ìsàlè wonyí se fi hàn.

6a. Mo gbó òrò wọn	b. Mi ò gbó òrò wọn	d. N ò gbó òrò wọn
7a. Wón gbó òrò wọn	b. Wón ò gbó òrò wọn	

Gbólóhùn (6a) àti (7a) jé gbólóhùn ijéhen-én nígbà tí gbólóhùn (6b), (6d) àti (7b) jé gbólóhùn ìyísodì tí ó sì ni atóka ìyísodì ò. Yàtò sí atóka ìyísodì yíí, mo fé kí o tún şakíyèsí pé òrò arópò orúkọ olùwà tí ó je yø nínú

gbólóhùn métètèta (ìyèn 6b, 6d àti 7b) ní ìrísí tí ó yàtò sí ti arópò orúkò oluwà tí ó wà ní gbólóhùn (6a) àti (7a). Ìrísí wọn ni ó wà ní ìsàlè yíí.

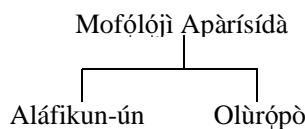
Àtẹ́ IV: Ìrísí ɔrò-arópò-orúkò kúkúrú enìkíní àti enìkèta nínú gbolohun ijéhèn-èn àti gbólóhùn iyísódi

Ìjéhèn-èn	Àyísódì
Mo	Mi/N
Wón	Wọn

5.0. ISQNÍSÓKÍ

Ní ipín yíí, mo şàlàyé èka mofólójì apàrísídà kejì, tí şe mofólójì apàrísídà olùrópò. Èka mofólójì apàrísídà yíí ni tí a ti maa ní kó ékó nípa fífi iró kan rópò òmíràn nínú èhun-òrò. Ìyèn ni pé mofólójì apàrísídà olùrópò ni èyà mofólójì apàrísídà ti a tí maa ní kó nípa àwọn ɔrò tí ìrísí wọn maa ní yí padà nípa fífi iró, wúnreñ tábí odidi ɔrò miíràn rópò irú ɔrò béké nínú èhun. Èka mofólójì apàrísídà méjèjì tí mo şàlàyé ni mo fi hàn ní àwòrán ìsàlè yíí.

Àwòrán IV: Èka Mofólójì Apàrísídà

6.0 İŞÉ ÀYÀNŞE ONÍMÁÀKÌ OLÙKÓ

Kò àròkò olójú-iwé mérin láti şàlàyé mofólójì apàrísídà olùrópò. Fi àwọn àpẹẹrẹ gégé bí ó ti yé gbe id'shùn rẹ lésè.

7.0 IWÉ ÌTÓKASÍÀWỌN IWÉ FÚN KÍKÀ

Bamgbose, Ayo. 1990. *Fonólójì ati Gírámà Yorùbá*. Ibadan: UPL.

Elson, B. & V. Pickett. 1990. *An Introduction to Morphology and Syntax*. California Summer Institute of Linguistics.

Katamba, Francis. 1993. *Morphology*. London: Macmillan.

Malmkjaer, K. (Olótùú). 1999. *The Linguistic Encyclopedias*. London & New York: Routledge.

Mario Pel. 1966. *Glossary of Linguistic Terminology*. New York & London. Columbia University Press.

Matthew, P. H. 1974. *Morphology: An Introduction to the Theory of Word Structure*. Oxford & New York: CUP.

Taiwo, Oye. 2011. *Mofólójì: Àtúnṣe kejì*. Ibadan, Universal Akada Books Ltd

ÌPÍN 4 MOFÓLÓJÌ ÌŞÈDÁ

Àkóónú

- 1.0 Ifáárá
- 2.0 Èròngbà àti Àfojúsùn
- 3.0 Ibéèrè Ìsháájú
- 4.0 Àkóónú Ìdánilékògó
 - 4.1 Mofólójì Ìşèdá
 - 4.2 Ìshámúlò Àfómó
 - 4.3 Kíkànpò (Kíkan-òrò-pò), Àpètúnpè àti Ígékúrú
- 5.0 Ìsoníshókí
- 6.0 Ìshé Àyànṣe Onímáàkì
- 7.0 Ìwé Ìtókasí/Awọn Ìwé Fùn Kíkà

1.0 ÌFÁÁRÀ

Ní ìpín méjì ìgbèyìn, mo şàlàyé ọkan lára ẹka mofólójì tí şe mofólójì apàrísídà. Ẹka mofólójì kejì ni mofólójì ìşèdá, òun sì ni mo máa jíròrò lé lórí ní ìpín yíí.

2.0 ÈRÒNGBÀ ÀTI ÀFOJÚSÚN

Léyìn tí ó bá ti ka ìpín yíí tán, wàá lè şàlàyé àwọn wònyí:

- mofólójì ìşèdá
- ìşèdá nípasè àfómó (ìshámúlò àfómó)
- ígékúrú
- kíkànpò (kíkan-òrò -pò), àti
- àpètúnpè.

3.0 IBÉÈRÈ ÌSHÁÁJÚ

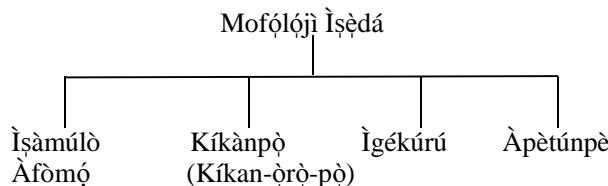
Kí ni o mó nípa àwọn wònyí: mofólójì ìşèdá, ìshámúlò àfómó, ígékúrú, kíkànpò (kíkan-òrò -pò), àti àpètúnpè.

4.0 ÀKÓÓNÚ ÌDÁNILÉKÓГО

4.1 Mofólójì Ìşèdá

Mofólójì ìşèdá ni a ti máa ní kó nípa ìşèdá ọrò yàtò` sí pípa ìrísí ọrò dà. Orísirisi ọnà ni a sì lè gbà şèdá ọrò, Lára àwọn ọnà wònyí ni ìshámúlò àfómó, ígékúrú, kíkànpò (kíkan-òrò -pò) àti àpètúnpè. Ẹka mofólójì ìşèdá ni mo fi hàn ní àwòrán ìsàlè yíí.

Àwòrán V: Éka Mofólójì Ìsèdá

Àṣà àti ojúṣe gbogbo èdè omóniyàñ ni láti şèdá tábí fi ɔrò tuntun kún èdè. Àwọn ìsòrí-ɔrò-orúkọ (OR), ɔrò-ìṣe (IS), ɔrò-atókùn (AT), ɔrò-àpónlé (AP) àti ɔrò-àpèjúwe (AJ) jé ìsòrí-ɔrò tí a lè fi kún lóòrèkóòrè nínú èdè omóniyàñ.

4.2 Ìṣàmúlò Àfòmò

Ìṣàmúlò àfòmò láti şèdá ɔrò tuntun máa ní wáyé nípa fífi àfòmò kún ɔrò tí ó wà nínú èdè. Èyí sì lè fà á kí ìsòrí-ɔrò àti/tábí ìtumò ɔrò tí a şèdá yàtò sí ti ɔrò tí a ti şèdá rè. Bí àpeere, a lè fi àfòmò **àì-** kún àwọn ɔrò-ìṣe (IS) kan nínú èdè Yorùbá láti şèdá ɔrò-orúkọ (OR) gégé bí ó se wà ní ìsàlè yíí

1. àfòmò {àì-} ɔrò-ìṣe	àì- + je	→	àìjé
	àì- + wá	→	àìwá

Àwọn àpeere àfòmò mìíràñ:

2. Àfòmò	ɔrò-ìṣe/àpòlà ìṣe	ɔrò-ìṣedá (ɔrò-orúkọ)
ò-	+ mo ìwé	→ òmòwé
ò-	+ se ísé	→ òṣísé
a-	+ peja	→ apeja
à-	+ lo	→ aló
o-	+ de	→ ɔde
è-	+ rín	→ èrín
ì-	+ fé	→ ifé

3. Àfòmò	ɔrò-àpèjúwe	ɔrò-ìṣedá (ɔrò-orúkọ)
ò-	+ péléngé	→ ɔpéléngé
a-	+ gódońgbó	→ agódóńgbó
a-	+ tééré	→ atééré
ò-	+ geere	→ ògeere

Àkýèsí kan tí a se ni pé ìsòrí-ɔrò àwọn ɔrò-ìṣedá wònyí yàtò sí ìsòrí-ɔrò àwọn ɔrò tí a ti şèdá wọn. Iyéni pé ìsòrí-ɔrò tí a şèdá ni (1) àti (2) yàtò sí ɔrò-ìṣe/àpòlà-ìṣe tí a tí şèdá wòn. Bákán náà ɔrò-orúkọ tí a şèdá ní (3) yàtò sí ɔrò-àpèjúwe tí a ti şèdá wòn. Eléyí fi hán pé yàtò sí pé wòn ni ìtumò tuntun, àwọn ɔrò-ìṣedá wònyí tún ni ìsòrí-ɔrò tuntun. Șìgbón kií se gbogbo ɔrò tí a şèdá ni ó máa ní ìsòrí-ɔrò ɔtun yàtò sí ɔrò tí a tí şèdá rè. Bí àpeere, bí a bá lo àfòmò asopò **-kí-** láti şo ɔrò pò, irú ɔrò tuntun bẹ́

yóò jé ìsòrí-òrò kan náà pèlú òrò tí a ti şèdá rè. Àpeere díè ni ó wà ní ísàlè yíí.

4.	OR	Àfòmò asopò	OR	Orò-ìsèdá (OR)
	kòtò +	-kí- +	kòtò →	kòtòkíkòtò
	omò +	-kí- +	omò →	omokómò
	àlà +	-kí- +	àlà →	àlákálàá

Ìdáravá Ìgbára-Eni-Léwòn

Wá àwọn àpèeré lóríṣiríṣi láti şàlàyé ìṣàmúlò àfòmò láti şèdá ɔrò tuntun gégé bí mo şe şe lókè.

4.3 Kíkànpò (Kíkan-òrò-pò), Àpètúnpè áti Ìgékúrú

Kíkànpò ni kíkan mófiímù ìpìlè tàbí òpó méjì tàbí jù béké lò pò láti şèdá ɔrò tàbí ìsò tuntun. Órò tuntun tí a şèdá béké ni a mò sí ɔrò alákànpò. Àpèeré díè ni ìwònyí:

5.	a.	ojú +	ewé →	ojuéwé
	d.	ìwé +	ilé →	ìwéelé
	e.	bù +	kún →	bùkún
	è.	sò +	òrò →	sòrò

A lè kí àpètúnpè gégé bí ìgbésè ìsèdá-òrò tàbí ìsò tuntun ní ibi tí àfòmò tí jé yó nípa yíyá lára móffimù ìpìlè tàbí yíyá odindi móffimù ìpìlè. Àpèeré díè ni ìwònyí:

6.	omò (OR)	→	omogomo (OR)
	fíó (AP)	→	fíofíó (AP)
	ńlá (AJ)	→	ńláńlá (AJ)
	lò (IS)	→	lílò (OR)
	ga (IS)	→	gíga (AJ)

Ìgékúrú jé àsà gígé àwọn ɔrò-olópò-sílébù kúrú fún ìròrùn láti pè. Órò-orúko, ìsèdá ni a sábà máa ní gé kúrú. Àbájáde ìgékúrú yóò jé ɔrò-orúko. Ìyen ni pé ìsòrí-òrò kan náà ni ɔrò tí a gé kúrú áti èyí tí a ti gé e kúrú. Irú ìgékúrú yíí wópò nínú orúko, ènìyàn. Àpèeré díè ni ó wà ní ísàlè yíí:

Adélékè	-	'Lékè, 'Délékè
Olúwafúnmiláyò	-	Fúnmiláyò, Fúnmi
Olúşolá	-	Sólá, Olú

5.0 ÌSQNÍSÓKÍ

Ní ìpín yíí, mo kó e ní mofólójì ìṣèdá mo sì şàlàyé şókìşókí lórí àwọn ọnà tí a máa ní gbà şèdá ḥòrò bñi ìṣàmúlò àfòmò, kíkànlpò, àpètúnpè àti ìgékúrú. Ní Módù 3 àti Módù 4, n óò şàlàyé àwọn ọnà tí a máa ní gbà láti şédá ḥòrò wònyí lékùn-ún réré.

6.0 ISÉ ÀYÀNSE ONÍMÁÀKÌ OLÙKÓ

Pèlú àwọn àpẹṣeré tí ó múná dóko, kó àròsø lórí mofólójì ìṣèdá àti àwọn ọnà tí a ní gbà şédá ḥòrò tuntun ní èdè Yorùbá.

7.0 ÌWÉ ÌTÓKASÍ/ÀWỌN ÌWÉ FÚN KÍKÀ

Awobuluyi, Oladele. (Olótùú) 1989. *Yorùbá Metalanguage II*, Lagos: NERDC.

Awobuluyi, Oladele. 2008. *Èkó Ìṣèdá-Òrò Yorùbá*. Akuré, Montem Paperbacks.

Bamgboṣe, Ayọ. 1967. *A Short Yorùbá Grammar*, Ibàdàn: HEB.

Bamgboṣe, Ayọ. (Olótùú) 1984. *Yorùbá Metalanguage I*, Lagos: NERDC.

Elson, B. & V. Pickett. 1990. *An Introduction to Morphology and Syntax*. California Summer Institute of Linguistics.

Katamba, Francis. 1993. *Morphology*. London: Macmillan.

Malmkjaer, K. (Olótùú). 1999. *The Linguistic Encyclopedias*. London & New York: Routledge.

Mario Pel. 1966. *Glossary of Linguistic Terminology*. New York & London. Columbia University Press.

Matthew, P. H. 1974. *Morphology: An Introduction to the Theory of Word Structure*. Oxford&New York: CUP.

Taiwo, Oye. 2011. *Mofólójì: Àtúnṣe kejì*. Ibadan, Universal Akada Books Ltd

MÓDÙ 2 MOFÍÍMÙ

Àfojúsùn Módù yíí ni láti şàlàyé lékùn-ún réré ohun tí a ní pè ní mófímù. Mófímù ni fónráñ tí a máa ní mú lò fún kíkó èkó nípa ìhun tàbí irísí ọrò. Mo máa şàlàyé oríkì mófímù, dídá mófímù, iyàtò láàárín mófímù àti sílébù àti bí o se lè pín ọrò sí mófímù. Mófímù pín sí oríṣiríṣi éyà nínù èdè, àwọn éyà mófímù tí mo máa şàlàyé nínú ìwé Módù yíí ni mófímù ịpìle, ọpó, mófímù adádúrò, mófímù afarahé, mófímù onítumò àdámó, mófímù aláinítumò àdámó àti mófímù asopò.

Ìpín mérin ni ó wà nínú módù yíí. Àwọn níkan tí o máa şalábàápàdé nínú módù yíí ni mófímù àti àwọn oríkì tí àwọn onímò fún un, léyìn èyí, wà á kà nípa àwọn ọṣùwòn tí a máa fi ní dá mófímù mò, iyàtò láàárín mófímù àti sílébù. Mà á şàlàyé éyà mófímù àti bí o se lè dá wọn mò. Àwọn àkòrí wònyí ni o máa kà ní módù yíí:

Ìpín 1	Oríkì Mófímù àti Dìdà Mófímù Mò
Ìpín 2	Iyàtò Láàárín Mófímú àti Sílébù àti Pínpín Ọrò Sí
Mófímù
Ìpín 3	Èyà Mófiìmù I: Mófímù Ịpìle, Mófímù Adádúrò àti
Mófímù Afarahé
Ìpín 4	Èyà Mófiìmù II: Ọpó, Mófímù Onítumò Àdámó, Mófímù
Aláinítumò Àdámó àti Mófímù Asopò

ÌPÍN 1 ORÍKÌ MÓFÍMÙ ÀTI DÍDÁ MÓFÍMÙ MÒ

Àkóónú

- 1.0 Ìfáárà
- 2.0 Èròngbà àti Àfojúsùn
- 3.0 Ibéèrè Ìṣáájú
- 4.0 Àkóónú Ìdánílékòjó
 - 4.1 Oríkì Mófímù
 - 4.2 Didá Mófímù Mò
- 5.0 Ìṣoníṣókí
- 6.0 Ìṣé Àyànṣe Onímáàkì Olùkó
- 7.0 Ìwé Ìtókasí/Àwọn Ìwé Fùn Kíkà

1.0 ÌFÁÁRÀ

Mófímù ni fónrán tí a máa ní şamúlò fún kíkó èkó nípa ìhun tàbí ìrísí ọrò. Ọrò jé idá ìṣàpèjúwe èdè tí téruṭomọ mò jù lo. Bí mo bá ní kí o ṣe ìtúpalè ọrò yíí: **adé**, ó yé kí o lè pín in sí **a-** àti **dé**. Ýíjé kí a mò, pé **adé** jé ọrò onímófímù méjì. Ní ìpín yíí, mo máa şàlàyé oríkì mófímù àti dídá mófímù.

2.0 ÈRÒNGBÀ ÀTI ÀFOJÚSÙN

Léyìn tí ó bá ti ka ìpín yíí tán, wàá lè şàlàyé àwọn oríkì tí àwọn onímó fún mófímù àti àwọn ilàrànà tí a fi máa ní dá mófímù mò.

3.0 IBÉÈRÈ ÌṢÁÁJÚ

Kí ni Mófímù? Şàlàyé bí a ṣe lè dá mófímù mò.

4.0 ÀKÓÓNÚ ÌDÁNÍLÉKÒJÓ

4.1 Oríkì Mófímù

Mófímù ni fónrán tí a máa ní şamúlò fún kíkó èkó nípa ìhun tàbí ìrísí ọrò. Oríṣiríṣi oríkì ni àwọn onímó ẹdá-èdè tí fún mófímù. A lè ki mófímù gégé bí idá tí ó kéré jù lo, nínú ìṣo, tí ó ní tú yó tí ó sì ní ìtumò. Ó lè jé ọrò, tàbí ègé/idá kan lára ọrò. Bí àpeere:

1. Omo, omodé, omowón, omoóṣòwón, omojowó

Nínú àwọn ọrò òkè yíí, **omo** ni idá tí ó kéré jú tí ó tú yó tí ó sì ní ìtumò. Nítorí náà, **omọ** yóò jé mófímù.

Oríkì mìíràn fún mófímù ni kí a kí í pé ó jé èdá lìngúísíkì tí ìtumò rè yàtò sí èdá mìíràn tí ó fara jo ò, tí a kò lè pín tàbí fó, sí èdà wéwé. Bí àpeere, nínú àwọn gbólöhùn ìsàlè yíí,

2a. Olú *gbá* ilè. b. Olú *gbá* bójolù.

gbá nínú gbólöhùn (2a) ní ìtumò tí ó yàtò sí *gbá* tí ó je, yó nínú gbólöhùn (2b) bí ó tilè jé pé wón farajora.

A tún lè ki mófímù gégé bí èdá lìngúísíkì tí kò se é pín mó àyàfi láti bá ìtumò rè jé tàbí láti yí ìtumò rè padà, òun sì ni ìdá tí ó kéré jù lọ tí ó ní ìtumò. Ó lè jé onísílébù kan tàbí olópò sílébù. Bí àpeere, òrò bí **omo, garawa, ilé**, jé òrò onímófímù kan. Kò seé se láti pín wón báyíí

*o/ *mo; *gara/ *wa; *i/ *lé.

Bí a bá pín wón, gégé bí a se se lókè yíí, pínpín béké yóò ba ìtumò wón jé tàbí kí ó yí ìtumò wón padà.

Oríkì mìíràn tí a tún lè fún mófímù ni èyí: mófímù ni ìdá tàbí ègé ìṣàpèjúwe gírámà tí ó kéré jù lọ tí ó ni ìtumò, tí a sì lè lò fún síše ìtúpalè ihun òrò.

Nínú àwọn oríkì wònyí, àwọn kókó tí ó je yo fún kíki mófímù ni:

- ìdá tàbí ègé tí ó kéré jù lọ
- ìdá tàbí ègé tí kò seé pín
- ìdá tàbí ègé tí ó ní ìtumò

Kókó méta òkè yíí ni àbùdá tí àwọn onímò èdá-èdè gbà pé mófímù gbódò ni. Pèlú àbùdá méta wònyí, e jé kí a yé àpeere wònyí wò.

3. àtenumó, adígarawa, ìkóni, ilé

Ninú àpeere (3) àwọn mófímù tí òkòòkan wón ní ni ìwònyí:

4a.	àtenumó:-	à-, tẹ, enu, mó (mófímù mérin)
b.	adígarawa:-	a-, dí, garawa (mófímù méta)
d.	ìkóni :-	ì-, kó, eni (mófímù méjì)
e.	ilé :-	ilé (mófímù kan)

Ìdárayá Ìgbára-Eni-Léwòn 1

Gbiyànjú láti şàlàyé àwọn kókó méta tí ó je yó nínú àwọn oríkì tí àwọn onímò fún mófímù

4.2 Didá Mófímù Mò

Àwọn àbùdá métèèta tí ó je, yø nínú oríkì mófímù jé àwọn ohun tí a gbódò máa foju sónà fún bí a bá fé dá mófímù mò. Èyí túmò sí pé a gbódò se àkójø òrò tábí ìso, tí wón fí ara jo, ara woñ nínú èyí tí a óò tí ya idá tábí ègè tí ó bá tú yø sótò. Bí àpèeré:

- 5. lø, ilø, lflø àlø àilø
- 6. rà ìrà rírà àirà
- 7. je ïje jíje àïjé

Nínú òkòòkan àkójø òrò tí ó wà ní àpèeré (5) dé (7) òkè yìí, a ní àwọn òrò tí wón fí ara jøra, èyí sí fún wa ni ànfaní láti ya idá tábí ègè tí ó tú yø sótò. Ní àpèeré (5) **lø** ni idá tí ó tú yø, ni àpèere (6), **rà** ni ó tú yø, ni àpèeré (7) **je** ni idá tí ó tú yø. Àwọn idá wònyí **lø**, **rà** àti **je**, jé mófímù. Àwọn òrò tí àwọn idá tí a yà sótò tí je yø tún ni mófímù mìíràn. Àwọn idá náà ni **ì-**, **lí-**, **à-** àti **âi-**. Àwòn wònyí kò lè dá dúró fún ra wøn gégé bí òrò. Sùgbón **lø**, **rà** àti **je** jé mófímù tí ó lè dá dúró gégé bí òrò.

Àwọn ìlànà wà tí a lè gùn lé láti dá mófímù mò yàtò sí oríki tí a fún mófímù.

Ìlànà kiní

Àwọn idá tábí ègè tí ó bá ni ìtumò kan náà, tí ìtumò yìí jé apààlà láàárín wøn àti àwọn idá tábí ègé mìíràn tí wón sì ní mófímù tí ó jøra yóò jé mófímù tó farajøra. Bí àpèere fónrán **ò-** nínú ìsø wònyí:

- 8. òsìsé, òsèré, òpùró òjòwù, òjìyà

Fónràn **ò-** jé mófímù kan náà nínú àwọn òrò máráàrún ni (8) nítorí pé ó ni ìtumò kan náà àti mófímù tí ó jøra. Fónrán **ò-** tún jeyø nínú **ògèdè** sùgbón kí i se mófímù nítorí pé kò ni ìtumò apààlà ti semàántíkì tábí gíràmà tí ara re, tí ó lè jé kí ó yàtò nínú òrò òhún. Nínú àpèeré (8), **ò-** ni ìtumò eni tí ó ní se nñkan. **Òsèré** jé eni tí ó ní se eré, **òsìsé** jé eni tí ó ní se isé, sùgbón a kò lè sø pé **ò-** nínú **ògèdè** jé eni tó ó ní gèdè. Fónrán **ò-** nínú **ògèdè** kò ni ìtumò eni tí ó ní se nñkan.

Ìlànà kejì

Àwọn idá tábí ègè tí ó bá ni ìtumò kan náà, tí ìtumò yí jé àpààlà láàárín wøn àti àwọn idá tábí ègé mìíràn sùgbón tí mófímù wøn yàtò lè jé mófímù kan náà. Bí àpèere, **ò-**, **ò-**, **a-** nínú àwọn òrò wònyí:

- 9a. ò- òsìsé, òsèré
- b. ò- òmùtí, òmòwé, òdaràn
- d. a- agbálè, adígarawa, aséwó, atòqlé

Ìtumò kan náà ni ò-, ò- àti a- ni gégé bí àwọn àpeere tí ó wà ní òkè yíí se fi yé wa. Ìtumò yíí sì ni eni tí ó ní se nnkan.

Ìlànà këta

Ìso tí ó ní ìrísí kan náà sùgbón tí ìtumò wọn yàtò sí ara wọn a jé mófímù òtòòtò. Bí àpeere, je jé mófímù òtòòtò nínú àwọn gbólóhùn wònyí:

- 10a. Fúnnké je isu b. Omọ náà je tété d. Òjó je gbèsè

Bí ó ti jé pé je ni ìrísí kan náà nínú àwọn gbólóhùn (10a-d), sùgbón ìtumò je nínú gbólóhùn kòòkan yàtò sí ara wọn. Nítorí náà, mófímù òtòòtò ni wòn jé.

Ìlànà kerin

A lè dá mófímù mò bí ó bá lè dá je yo, nínú èdè. Ìyeñ ni pé, ìdá tàbí ègé tí ó bá lè dá dúró ní òun níkan lájé pé a so ó mó ìdá tàbí ègé miíràn. Bí àpeere, ilé, omì, òkúta, isu, je, mu, rà, abbl, je mófímù nítorí pé òkòòkan wòn lè dá je yo, ní àdáwà ní èdè Yorùbá.

Ìdárayá Ìgbára-Èni-Léwòn 2

Şàlàyè àwọn ìlànà tí à lè gùn lé láti dá mófímù mò.

5.0 ISQNÍSÓKÍ

Ní ipín yíí, mo şàlàyé àwọn oríkì mófímù. A lè ki mófímù gégé bí ìdá tí ó kéré jù lo, nínú isqo tí ó ní túyọ tí ó sì ní ìtumò. Ó lè je òrò tàbí ìdá/ègé kan lára òrò. Oríkì miíràn fún mófímù ni kí a kí í pé ó je òdá língúísíkì tí ìtumò, rè yàtò, sí èdá miíràn tí ó fara jo, tó tí a kò lè pín tàbí fó, sí èdà wéwé. A tún lè ki mófímù gégé bí èdá língúísíkì tí kò se é pín mó ayàfi láti bá ìtumò, rè je tàbí láti yí ìtumò, rè padà, òun sì ni ìdá tí ó kéré jù lo, ní ìtumò. Ó lè je onísílébù kan tàbí olópò sílébù. Oríkì miíràn tí a tún lè fún mófímù ni èyí: mófímù ni ìdá tàbí ègé isàpèjúwe gírámà tí ó kéré jù lo, ní ìtumò tí a sì lè lò fún sísé ìtúpalè, ihun òrò. Mo jíròrò lórí àwọn ìlànà mérin tí a lè gùn lé láti dá mófímù mò. Mo máa tésíwájú ní ipín kejì láti şàlàyé iyàtò, tó wà láàárin mófímù àti sílébù àti bí a se lè pín òrò sí mófímù.

6.0 İŞÉ ÀYÀNŞE ONÍMÁÀKÌ OLÙKÓ

Kọ àròkọ olójú-ìwé márùn-ún (5 pages) láti şàlàyé kókó tí ó túyọ nínú àwọn oríkì tí àwọn onímọ fún oríkì kí o sì şàlàyé àwọn ìlànà fún dídá mófímù mò.

7.0 ÌWÉ ÌTÓKASÍ/ÀWỌN ÌWÉ FÚN KÍKÀ

- Awobuluyi, Oladele. 2008. *Èkó Ìṣèdá-Òrọ Yorùbá*. Akure, Montem Paperbacks.
- Elson, B. & V. Pickett. 1990. *An Introduction to Morphology and Syntax*. California Summer Institute of Linguistics.
- Katamba, Francis. 1993. *Morphology*. London: Macmillan.
- Malmkjaer, K. (Olótùú). 1999. *The Linguistic Encyclopediad*. London & New York: Routledge.
- Mario Pel. 1966. *Glossary of Linguistic Terminology*. New York & London. Columbia University Press.
- Matthew, P. H. 1974. *Morphology: An Introduction to the Theory of Word Structure*. Oxford & New York: CUP.
- Taiwo, Oye. 2011. *Mofólójì: Àtúnṣe kejì*. Ibadan, Universal Akada Books Ltd

ÌPÍN 2 ÌYÀTÒ LÁÀÁRÍN MÓFÍÍMÙ ÀTI SÍLÉBÙ, ÀTI PÍNPÍN ỌRÒ SÍ MÓFÍÍMÙ

Àkóónú

- 1.0 Ìfáárà
- 2.0 Èròngbà àti Àfojúsùn
- 3.0 Ìbéérè Ìṣáájú
- 4.0 Àkóónú Ìdánílékòó
 - 4.1 Ìyàtò Láàárín Mófíímù àti Sílébù
 - 4.2 Pínpíñ Ọrò sí Mófíímù
- 5.0 Ìsoníshókí
- 6.0 Ìsé Àyànṣe Onímáàkì Olùkó
- 7.0 Ìwé Ìtókasí/Àwọn Ìwé Fún Kíkà

1.0 ÌFÁÁRÀ

Bí ó tilé jé pé mófíímù àti sílébù jọ ara wọn, àwọn méjèèjì kíí şe nñkan kan náà, wọn yàtò sí ara. Ní ipín yíí, màá fí ìyàtò tí ó wà láàárín mófíímù àti sílébù hàn. Àwọn ọrò inú èdè lè ní mófíímù kan tàbí kí wòn ní ju mófíímù kan lọ. Mo máa şàlàyé bí o şe lè pín àwọn ọrò ọlópò mófíímù gégé bí o şe yẹ.

2.0 ÈRÒNGBÀ ÀTI ÀFOJÚSÙN

Èròngbà mi fún ẹ ni láti:

- lè fí ìyàtò hàn láàárín mófíímù àti sílébù
- lè mò bí o şe lè pín àwọn ọrò ọlópò mófíímù sí eyo mófíímù.

3.0 ÌBÉÈRÈ ÌṢÁÁJÚ

Kí ni ìyàtò tí ó wà láàárín mófíímù àti sílébù?

4.0 ÀKÓÓNÚ ÌDÁNILÉKÒÓ

4.1 Ìyàtò Láàárín Mófíímù àti Sílébù

Ìyàtò, wà láàárín mófíímù àti sílébù, nítorí idí èyí a kò gbódò, fòjò pòjó sọ pé ọkan náà ni àwọn méjèèjì tàbí kí a gbé wòn fún ara wòn. A gbódò mo ìyàtò láàárín àwọn méjèèjì. A ti sọ pé mófíímù ni idá tàbí ègé ìṣàpèjúwe gíràmà tí ó kéré jù lo, tí ó ní ìtumò, tí a sì lè lò fún şíše ìtumò iħun ọrò, sùgbón sílébù ni idá tàbí ègé tí ó kéré jù lo tí a lè dá fí ohùn pè.

Iyàtò tí ó wà láàárín mófímù àti sílébù ni pé mófímù gbódò ní ìtumò tí a lè lò fún síše ìtúpalè òrò, sùgbón sílébù kò nílò láti ni ìtumò, iye ibi tí ohùn bá tí je, yó nínú òrò kan ni yóò fi iye sílébù tí òrò náà ní hàn. Èyí jásí pé ìtumò se pàtákì láti dá mófímù mò ní ìgbà tí ohùn jé ohun tí a fi lè dá sílébù mò. Bí àpeere àwọn ìso tí ó wà ní (1)

1. jé, mu, rà, lo, tà, ò-, ò- a-

ní ó jé onísílébù kan nítorí àmí ohùn kan ni òkòòkan wọn ní. Bákán náà ní wón jé mófímù kòòkan nítorí pé wọn kò séé pín sí wéwé mó. Èyí túmò sí pé òrò onísílébù kan lè jé mófímù. Ní òpò ìgbà ìdá tí ó jé mófímù kan a máa ní ju sílébù kan lo gégé bí àwọn àpeere tí ó wà ní (12) se fi yé wa.

2. ilé, omo, àì-, òkété, òroñbó

Nínú àpeere (2) **ilé, omo, àì-** jé mófímù onísílébù méjì méjì nítorí pé àmí ohùn méjì méjì ni òkòòkan wọn ni. **Òkété** jé mófímù onísílébù méta nítorí pé àmí ohùn méta ló ní, **òroñbó** sì jé mófímù onísílébù mérin nítorí pé ó ní àmí ohùn mérin.

Bí ó tilè jé pé àwọn òrò onísílébù kan lè jé mófímù gégé bí àpeere (1) se fi yé wa, àmó sá, kí í se gbogbo sílébù ni ó jé mófímù. Púpò nínú sílébù tí a lè yà sótò ni kò ní ìtumò, sùgbón tí ó jé pé ohùn ni a fi yà wọn sótò gégé bí ó se wà ní àpeere ìsàlè wònyí.

3a. mó-fí-ì-mù = sílébù mérin
b. sí-lé-bù = sílébù méta

Ní àpeere (3a) **mó** tí ó jé sílébù àkókó kò ní ìtumò, **fí**, **ì** **mù** tí í se sílébù yókù kò ní ìtumò, pélú. Bákán náà ní omo sorí ni (3b) nítorí pé kò sí èyíkèyí nínú àwọn sílébù mérèèrin tó ní ìtumò. Níwòn ìgbà tí àwọn sílébù tí ó wà ní (3) kò ní ìtumò, wọn kíí se mófímù. Èyí fi hàn pé kí í se gbogbo sílébù ni mófímù bí ó tilè jé pé gbogbo mófímù onísílébù kan ni ó jé sílébù.

Ídárayá Ìgbára-Eni-Léwòn 1

Wá àwọn ọrò jọ kí ó sì fi iyàtò hàn láàárín mófímù àti sílébù àwọn ọrò tí ó kó jọ.

4.2 Pínpín Ọrò sí Mófímù

Ọròkórò tí ó bá ti ní ju mófímù kan ló ni a máa ní pín sí iye mófímù tí ó jé gégé bí ó tí yé. Àkýèsí méta pàtákì ni a gbódò se nigbà tí a bá fé pín ọrò sí iye mófímù tí ó ní.

Àkíyèsí kiíní: Àwọn ɔrò kan wà tí pínpín won sí mófímù rorùn nítorí pé télémítélé ni àwọn mófímù inú irú àwọn ɔrò béké jé. Bí àpeere:

4a. ɔròkɔrò	→	ɔrò, -kí-, ɔrò
b. adígarawa	→	a-, dí, garawa
d. Bámgbádé	→	bá, mi, gbé, a-, dé
e. kòbégbémú	→	kò, bá, egbé, mu

Àkíyèsí kejì: Àwọn ɔrò kan náà wà tí won kò şéé pín bí ó tilé jé pé mófímù méjì ni a lè dá mò pé wón ní. Bí àpeere, **went** ni èdè Gèésì jé mófímù tí ó ni itumò **lo** àti **àsìkò ojóun**, sùgbón **went** kò şéé pín sí méjì béké. Bákán náà ni àwọn ɔrò-arópò-orúkó ni èdè Yorùbá. Bí àpeere, **Mo**, **Emi** àti **À**, **Àwa**. Ìyàtò tí ó wà nínú àwọn méjèjì ni pé won fi iye hàn. **Mo** àti **Emi** jé eyo nìgbá àti **Àwa** sì jé òpò. Nítorí pé irópò ni ó wáyé nínú àwọn mófímù wónyí, kò şéé se láti pín won sí méjì méjì bí a se lè se sí àwọn mófímù tí ó ní fi òpò hàn nínú èdè Gèésì. Bí àpeere

6. boy → boys

ní ibi tí **boy** jé mófímù kan tí **boys** sì jé mófímù méjì báyíí:

7. boys → boy, -s; boy: “omokùnrin” -s: mófímù tí ó fi òpò hàn

Ìdárayá Ìgbára-Eni-Léwòn 2

Njé o lè lo àwọn àkíyèsí métèéta òkè yíí láti şàlàyé àwọn ɔrò ọlópò mófímù ní èdè Yorùbá

5.0 ISQNÍSÓKÍ

Ní ipín yíí, mo şàlàyé pé ìyàtò, tí ó wà láàárín mófímù àti sílébù ni pé mófímù gbódò ní itumò, tí a lè lò fún sísé itúpalé ɔrò sùgbón sílébù kò nílò láti ni itumò, iye ibi tí ohùn bá tí je yó nínú ɔrò kan ni yóò fi iye sílébù tí ɔrò náà ní hàn. Mo sì tún şàlàyé àkíyèsí méta tí o gbódò mò bí o bá fé pín ɔrò sí mófímú. Mo ní àwọn ɔrò kan wà tí pínpín won sí mófímù rorùn nítorí pé télémítélé ni àwọn mófímù inú irú àwọn ɔrò béké jé. Àwọn ɔrò kan sì wà tí a kò lè pín tàbí kí ó jé, pé pínpín-in won yóò fún wa ní odidi gbólöhùn. Àwọn ɔrò kan náà wà tí won kò şéé pín bí ó tilé jé pé mófímù méjì ni a lè dá mò pé wón ní. Ní ipín 3, n óò tésíwájú lórí ijóròrò mi lórí mófímù nípa şíşàlàyé àwọn èyà mófímù tí a lè yà sótò.

6.0 ISÉ ÀYÀNSE ONÍMÁÀKÌ OLÙKÓ

1. Sàlàyé pèlú àpẹṣeré tí ó yẹ, bí a ṣe lè fi ìyàtò hàn láàárín mófíimù àti sílébù
2. Pín àwọn ọrò wònyí sí mófíimù gégé bí ó ṣe yẹ: ìnagijé, ìgúnle, ìsoníṣókí, agbeyínbẹbojé, ọlópò, gbogbo, ọmọdé, láàárìn, onímáàkì, ìtókasí, ọládélé

7.0 ÌWÉ ÌTÓKASÍ/ÀWỌN ÌWÉ FÚN KÍKÀ

Awobuluyi, Oladele. 2008. *Èkó Ìṣèdá-Ọrò Yorùbá*. Akure, Montem Paperbacks.

Elson, B. & V. Pickett. 1990. *An Introduction to Morphology and Syntax*. California Summer Institute of Linguistics.

Katamba, Francis. 1993. *Morphology*. London: Macmillan.

Malmkjaer, K. (Olótùú). 1999. *The Linguistic Encyclopeadia*. London & New York: Routledge.

Mario Pel. 1966. *Glossary of Linguistic Terminology*. New York & London. Columbia University Press.

Matthew, P. H. 1974. *Morphology: An Introduction to the Theory of Word Structure*. Oxford & New York: CUP.

Taiwo, Oye. 2011. Mofólójì: Àtúnṣe kejì. Ibadan, Universal Akada Books Ltd

ÌPÍN 3 ÈYÀ MÓFÍMÙ I: MÓFÍMÙ ÌPÌLÈ, MÓFÍMÙ ADÁDÚRÓ ÀTI MÓFÍMÙ AFARAHÉ

Àkóónú

- 1.0 Ifáárà
- 2.0 Èròngbà àti Àfojúsùn
- 3.0 Ibéèrè Ìṣáájú
- 4.0 Àkóónú Ìdánilekòó
 - 4.1 Mófímù Ìpìlè
 - 4.2 Èyà Mófímù Ìpìlè
 - 4.3 Mófímù Adádúró àti Mófímù Afarahé
- 5.0 Ìsoníṣókí
- 6.0 Isé Ayànṣe Onímáàkì Olùkó
- 7.0 Ìwé Ìtókasí/Àwọn Ìwé Fùn Kíkà

1.0 IFÁÁRÀ

Mófímù pín sí oríṣiríṣi éyà nínù èdè, ara àwọn éyà mófímù mófímù ìpìlè, òpó, mófímù adádúró, mófímù afarahé, mófímù onítumò àdámó, mófímù aláinítumò àdámó àti mófímù asopó. Ní ìpín yíí, mo máa jíròrò lórí mófímù ìpìlè, mófímù adádúró àti mófímù afarahé.

2.0 ÈRÒNGBÀ ÀTI ÀFOJÚSÙN

Léyìn tí ó bá ti ka ìpín yíí tán, wà á lè

- ní ìmò àmòdájú lórí mófímù ìpìlè àti àwọn èyà rẹ.
- ṣàlàyé mófímù adádúró àti mófímù afarahé

3.0 IBÉÈRÈ ÌṢÁÁJÚ

Ṣàlàyé àwọn wònyí: mófímù ìpìlè, mófímù adádúró àti mófímù afarahé.

4.0 ÀKÓÓNÚ ÌDÁNILÉKÒÓ

4.1 Mófímù Ìpìlè

Mófímù ìpìlè ni èyà mófímù tí a lè so mófímù afarahé mó láti şèdá ọrò tuntun. Irú mófímù bẹè gbódò lè dá dúró nínú àfò geere. Bí o bá pín ọrò ọlópò mófímù sí iye mófímù tí óní, o máa ṣàkýèsí pé àwọn mófímù kan wà, tí a ní pè ní mófímù afarahé, tí a fi kún àwọn mìírán láti şèdá ọrò ọlópò mófímù bẹè. Ó seé se láti yọ àwọn mófímù afarahé kúrò nínú ìhun ọrò ọlópò mófímù. Mófímù ìpìlè ni abala tí ó kù nínú èhun ọrò-ìṣèdá léyìn tí a tí yọ àwọn mófímù afarahé tí a fi kún ọrò-ìṣèdá kúrò tán. Èyí jásí pé gbogbo ọrò tí a bá şèdá nípa fífi mófímù afarahé kún ọrò mìírán

ni ó ní mófímù ìpìlè. Mófímù ìpìlè ni orírun tí òrò tí a sèdá tí sè wá. Bí àpeere:

1. aláìgbón → o-, ní, áì-, gbón

Mófímù mérin ni ó wà nínú **aláìgbón**, **o-**, àti **áì-** jé mófímù afarahé. Sàkýèsí àmì (-) tí a fi sí èyìn wọn láti fi hàn wá pé àwọn méjèjì ni wọn nílò mófímù mìíràn láti lè dúró. Sùgbón **ní** àti **gbón** jé mófímù tí ó lè dúró gégé bí eyo òrò bí a bá tilè yó àwọn mófímù afarahé kúrò lára wọn.

Nínú àpeere wa, **aláìgbón**, **ní**, àti **gbón** ni mófímù ìpìlè, òun ni orírun tí a ti sèdá **aláìgbón**, àwọn náà ni ó jé kókó ibi tí itumò òrò tí a sèdá tí jé jáde tí àwọn mófímù yókù sí wá ní sísé lé lórí gégé bí ó ti ye. Àwọn àpeere, mìíràn ni ó wà ní isálè yíí.

2	Òrò-Isèdá	Mófímù Ìpìlè	Mófímù Afarahé
a.	oñdè	dè	oń-
b.	èríñ	rín	è-
d.	egbé	gbé	e-
e.	ìwàásù	wàásù	ì-
e	àìfé	fé	áì-

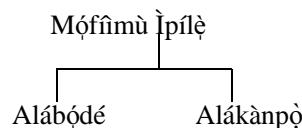
Ídárayá Ìgbára-Èni-Léwòn

Wá àwọn òrò ọlópò mófímù kí ó sì fa mófímù ìpìlè wọn jáde.

4.2 Èya Mófímù Ìpìlè

Orisí mófímù ìpìlè mejì ni ó wà. Àwọn náà ni mófímù ìpìlè alábódé àti mófímù ìpìlè oníbò.

Àwòrán VI: Èyà Mófímù Ìpìlè

Mófímù Ìpìlè Alábódé

Mófímù ìpìlè alábódé ni mófímù ìpìlè tí ó jé eyo òrò kan. Àwọn àpeere mófímù ìpìlè tí ó wà ní àpeere (2) jé àpeere mófímù ìpìlè alábódé nítorí pé eyo òrò ni a so àwọn mófímù afarahé mó.

Mófímù Ìpìlè Alákànpò

Mófímù Ìpìlè alákànpò ni ibi tí a ti ri mófímù Ìpìlè tí ó ju eyo òrò lò. Èyí jásí pé abala tí ó kú nínú èhun òrò-isèdá léyìn tí a tí yó àwọn mófímù afarahé kúrò tán yóò ju eyo òrò lò. Ó lè jé òrò mejì tábí jú béké lò tí òkòkàn wọn sì lè dá dúró láí jé pé a fi mófímù mìíràn kún-un. Bí àpeere:

- 3a. onílèèwé b. ìlòsíwájú d. aláigbóràn
 e. òsìsé e. aláinílòsíwájú

Òkòòkan àwọn ọrò òkè wònyí ni a lè pín sí àwọn mófímù bá wònyí:

- 4a. onílèèwé → o-, ní, ilé, ìwé
 b. ìlòsíwájú → ì-, lò, sí, iwájú
 d. aláigbóràn → o-, ní, àì-, gbó, òràn
 e. òsìsé → ò-, şe, isé
 e. aláinílòsíwájú → o-, ní, àì-, ní, ì-, lò, sí, iwájú

5	Òrò-Isèdá	Mófímù Ìpìlè	Mófímù Afarahé
a.	onílèèwé	ní, ilé, ìwé	o-
b	ìlòsíwájú	lò, sí, iwájú	ì-
d.	aláigbóràn	ní, gbó, òràn	o-, àì-
e.	òsìsé	şe, isé	ò-
e	aláinílòsíwájú	ní, ní, lò, sí, iwájú	o-, àì-, ì-

Mo fé kí o şakíyèsì pé òkòòkan àwọn ọrò òkè yíí ní mófímù ìpìlè tí ó ju ẹyo ọrò lo, nítorí náà, mófímù ìpìlè oníbò ni àwọn ọrò ọhún ní.

Ó şee şe kí mófímù ìpìlè alákànpò dá dúró láisí mófímù afarahé. Fún idi èyí, òkòòkan àwọn mófímù ìpìlè oníbò, tí ó wà ní (5) ni wọn lè dá dúró bí ó şe wà ni ìsàlè yíí:

6 ilé ìwé (iléèwé), lòsíwájú, ní, gbóràn, şisé, ní, nílòsíwájú

Bí irú èyí bá wáyé gégé bí a se rí lòkè yíí ni a mò, sí kíkan-ọrò-pò (kíkànpò).

Ìdáravá Ìgbára-Eni-Léwòn

Wá àwọn ọrò olópò mófímù kí ó sì gbìyànjú láti fi ìyàtò láàárín mófímù ìpìlè alábódé ati mófímù ìpìlè alákànpò nínú àwọn mófímù ìpìlè tí ó wà nínú wọn.

4.3 Mófímù Adádúró àti Mófímù Afarahé

Mófímù adádúró ni mófímù tí ó lè dá dúró fúnra rè, gégé bí ẹyo ọrò láà jé pé a fi mófímù mìíràn kún-un. Irúfẹ́ mófímù báyíí pò ní iye nínú èdè Yorùbá. Àpeérẹ́ díè ni wònyí.

ọrò-orúkò	- ilé, igi, ìwé, àga, gèlè, ejò, ìdí, eku, abbl.
ọrò-ìše	- lò, je, wá, rí, rin, so, gbà, pàdé, abbl.
ọrò-arópò-orúkò gúngún	- èmi, àwa, ìwò, èyin, òun, àwọn, abbl.

òrò-arópò-orúko kúkúrú	-	mo, a, yin, ò, wọn, abbl
òrò-asopò	-	àti, àmò, sùgbón, abbl.

Gbogbo mófímì adádúró ni mófímì ipilè niwòn ìgbà tí ó bá se é se láti so mófímì afarahé mó o. Bákán náà gbogbo mófímì ipilè ni mófímì adádúró níwòn bí ó tí jé pé láti ara irú mófímì ipilè béké ni a ti mú ìtumò òrò tí a sèdá.

Mófímì afarahé ni mófímì tí kò lè dá dúró fúnra rẹ́ gégé bí òrò àyàfi bí a bá so ó mó mófímì adádúró. Irúfẹ́ mófímì yíí kò pò ni iye ni èdè yorùbá. Àpẹ́rẹ́ dífè ni wònnyí:

à-, è-, è-, ì-, ò-, ò-, a-, e-, e-, ì-, o-, o-, áì-, òñ-, -kí-

Gbogbo mófímì afarahé ni ó jé àfómó nítorí pé wọn kò lè dá dúró fún ra wọn.

5.0 ÌSQNÍSHÓKÍ

Mo şàlàyé èyà mófímì tí a ní pè ní mófímì ipilè, mo sì tèsíwájú láti şàlàyé àwọn èyà rẹ́ tí í se mófímì ipilè alábódé àti mófímì ipilè alákànpò. Mófímì ipilè ni abala tí ó kú nínú èhun òrò-ìshédá léyìn tí a tí yọ àwọn mófímì afarahé tí a fi kún òrò-ìshédá kúrò tán. Mófímì ipilè alábódé ni mófímì ipilè tí ó jé eyo òrò kan. Mófímì ipilè alákànpò ni ibi tí a ti ri mófímì ipilè tí ó ju eyo òrò lo. Èyí jásí pé abala tí ó kú nínú èhun òrò-ìshédá léyìn tí a tí yo, àwọn mófímì afarahé kúrò tán yóò ju eyo òrò lo. Bákán náà, mo tún şàlàyé mófímì adádúró àti mófímì afarahé àti ìyàtò tí ó wà láàárín wọn. Mófímì adádúró ni mófímì tí ó lè dá dúró fún ra rẹ́ gégé bí eyo òrò láì jé pé a fi mófímì mìíràn kún-un. Mófímì afarahé ni mófímì tí kò lè dá dúró fún ra rẹ́ gégé bí òrò àyàfi bí a bá so ó mó mófímì adádúró. Ní ìpín 4, màá jíròrò lórí àwọ èyà mófímì tí ó kù.

6.0 ISÉ ÀYÀNŞE ONÍMÁÀKÌ OLÙKÓ

Şàlàyé pèlú àwọn àpẹ́rẹ́ lóríşiríşı, mófímì ipilè alábódé àti mófímì ipilè alákànpò. Báwo ni a se lè fi ìyàtò hàn láàárín mófímì adádúró àti mófímì afarahé? Fi àpẹ́rẹ́ kín àlàyé rẹ́ léyìn gégé bí ó se ye.

7.0 ÌWÉ ÌTÓKASÍ/ÀWỌN ÌWÉ FÚN KÍKÀ

Awobuluyi, Oladele. 2008. *Èkó Ìshédá-Òrò Yorùbá*. Akuré, Montem Paperbacks.

Elson, B. & V. Pickett. 1990. *An Introduction to Morphology and Syntax*. California Summer Institute of Linguistics.

- Katamba, Francis. 1993. *Morphology*. London: Macmillan.
- Malmkjaer, K. (Olótùú). 1999. *The Linguistic Encyclopaedia*. London & New York: Routledge.
- Mario Pel. 1966. *Glossary of Linguistic Terminology*. New York & London. Columbia University Press.
- Matthew, P. H. 1974. *Morphology: An Introduction to the Theory of Word Structure*. Oxford & New York: CUP.
- Taiwo, Oye. 2011. *Mofólójì: Àtúnṣe kejì*. Ibadan, Universal Akada Books Ltd

**ÌPÍN 4 ÈYÀ MÓFÌÌMÙ II: ÒPÓ, MÓFÌÌMÙ ONÍTUMÒ
ÀDÁMÓ, MÓFÌÌMÙ ALÁINÍTUMÒ ÀDÁMÓ ÀTI
MÓFÌÌMÙ ASOPÒ**

Akóónú

- 1.0 Ifáárà
- 2.0 Èròngbà àti Àfojúsùn
- 3.0 Ibéèrè Ìṣáájú
- 4.0 Akóónú Ìdánilekòó
 - 4.1 Òpó
 - 4.2 Mófímì Onítumò Àdámò àti Mófímì Aláinítumò Àdámò
 - 4.3 Mófímì Asopò
- 5.0 Ìsoníṣókí
- 6.0 Isé Àyànṣe Onímáàkì Olùkó
- 7.0 Ìwé Ìtókasí/Àwọn Ìwé Fùn Kíkà

1.0 ÌFAÁRÀ

Yàtò́ sí àwọn èyà mófímì tí mo ṣàlàyé ní ìpín tí ó kojá, àwọn èyà mófímì tí mo tún máa jíròrò lé lórí ni òpó, mófímì onítumò àdámò, mófímì aláinítumò àdámò àti mófímì asopò. Àwọn èyà mófímì wònyí ní mo máa ṣàlàyé ní ìpín yìí.

2.0 ÈRÒÑGBÀ ÀTI ÀFOJÚSÙN

Léyìn tí o bá ti ká ìpín yìí tán, wà á lè

- ṣàlàyé òpó àtí mófímì asopò
- fi ìyàtò́ hàn láàárín mófímì onítumò àdámò àti mófímì aláinítumò àdámò.

3.0 IBÉÈRÈ ÌṢÁÁJÚ

Ṣàlàyé òpó àtí mófímì asopò
Fi ìyàtò́ hàn láàárín mófímì onítumò àdámò àti mófímì aláinítumò àdámò

4.0 AKÓÓNÚ ÌDÁNILEKÒÓ

4.1 Òpó

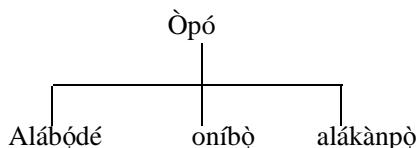
A lè kí òpó gégé bí ìdá tàbí ègé tí a so mófímì afarahé tí ó kékìn nínú ìhun-òrò mó. Àwọn àpeērè òpó ni ó ni (1) ìsàlè yìí.

1.	Òrò	Mófíímù Ìpìlè	Òpó	Mófíímù Àfarahé	Òpó	Mófíímù Àfarahé
a.	aláigbón	gbón	gbón	àì-	ní, àìgbón	o-
b.	alálàá	lá	àlá	à-	ní, álá	o-
d.	qólóde	dé	dé	o-	ní, qde	o-
e.	ìlo	lo	lo	ì-	--	--
e.	elégbé	gbé	gbé	e-	ní, egbé	o-

Nínú àwọn àpẹ́ere òkè wònyí, ó yé kí o şakíyèsí pé gbogbo mófíímù ìpìlè ni ó jé òpó, tí òpó pèlú sí lè jé mófíímù ìpìlè. Sùgbón sá, bí ó tilè jé pé gbogbo mófíímù ìpìlè ni ó jé òpó, kí í şe gbogbo òpó ni mófíímù ìpìlè.

Orísi òpó méta ni a lè yà sótò. Àwọn náà ni **òpó alábódé**, **òpó oníbò** àti **òpó alákànpò**.

Àwòrán VII: Èyà Òpó

Òpó Alábódé: Òpó alábódé ni òpó tí ó jé oní mófíímù ìpìlè kan. Bí àpẹ́ere,

2. ilè, qmø, òjò, gbón, je, abbl.

Òpó Alákànpò: òpó alákànpò ni òpó tí ó ni mófíímù ìpìlè méjì tàbí jù béké lò, tí a kàn pò pèlú àwọn mófíímù afarahé láti di òrò kan. Bí àpẹ́ere:

3a.	o-	+ní	+ ilé	+	ìwé	→	oníléèwé
b.	ò-	+	se	+	isé	→	òṣìṣé
d.	ì-	+	gbó	+	òràn	→	ìgboràn
e.	a-	+	tu	+	ara	→	atura

Nínú àpẹ́ere tí ó wà ni (3) lókè yíí, **ní, ilé** àti **ìwé** jé mófíímù ìpìlè méjì, ni (3a) tí a kàn pò láti fún wa ni òpó alákànpò tí a sí so mófíímù afarahé **o-** mó òpó alákànpò **níiléewé** láti fún wa ni **oníléewé**.

4.

	Òrò	Mófíímù Afarahé	Òpó Alákànpò
a.	oníléewé	o-	ní + ilé + ìwé
b.	òṣìṣé	ò-	se +isé
d.	ìgboràn	ì-	gbó + òràn
e.	atura	a-	tu + ara

Òpó Oníbò: Òpó oníbò ni òpó tí ó ni mófímù ìpílè kan àti mófímù afarahé tí ó jé mófímù isèdá. Bí àpere:

5

	Òrò	Mófímù Ìpílè	Mófímù Afarahé	Òpó Oníbò
a.	ogbón	gbón	o-	ogbón
b.	ode	dé	o-	ode
d.	àìsùn	sùn	àì-	àìsùn
e	ìfẹ	fé	ì-	ìfẹ

Ìdárayá Ìgbára-Èni-Léwòn 1

Wá àwọn ọrò tí wón ní orísi òpó tí mo şàlàyé lókè kí o gbíyànjú láti fi ìyàtò láàárín àwọn òpó tí wón wà nínú àwọn ọrò tí ó kó jo.

4.2 Mófímù Onítumò Àdámó àti Mófímù Alàinítumò Àdámó

Mófímù onítumò, àdámó ni mófímù tí a lè fún ni ìtumò àdámó tábí mófímù tí ó ní àkooónú ajemó, sémántíkì. Mófímù onítumò àdámó ni a máa n lò láti sèdá isò tuntun. Bí àpere:

6. ojú, ewé, irú, adìyé, wá, gbón, lo,
o-, àti-, ò-, ì-, âi-, ò-, a-, o-, òn-, abbl.

A lè so àwoñ mófímù onítumò àdámó méjì tábí jù békè, lò pò láti sèdá ọrò-alákànpò, ní èdè Yorùbá. Àwoñ àpere isàlè yíí jé àkànpò mófímù onítumò àdámó méjìmèjì láti sèdá ọrò-orúko alákànpò

- 7a. ojú + isé → ojúusé
 b. ojú + ilé → ojúulé
 d. ìwé + ilé → ìwéelé
 e. ilé + ìwé → iléewé

Bákan náà, a lè kan ọrò-isé méjì pò tábí kí a kan ọrò-isé àti isòrí ọrò mìíràn pò láti sèdá ọrò-isé alákànpò. Àpere díe ni ó wà ní isàlè yíí.

- 8a. bù + kún → bùkún .
 b. pa + dà → padà
 d. sò + ọrò → sòrò
 e. ràn + ní ọwó → rànlówó

Àpere méjì àkókó, ìyen (8a-b), jé ìkànpò ọrò-isé méjì méjì láti sèdá ọrò-isé alákànpò. Àpere tí ó télè wọn, ìyen (8d) jé ìkànpò ọrò-isé àti ọrò-orúko láti sèdá ọrò-isé alákànpò. Àpere tí ó kékìn, ìyen (8e) jé ìkànpò ọrò-isé àti àpólà atókùn láti sèdá ọrò-isé alákànpò. A óò jíròrò lórí ọrò alákànpò ní èkúnréré ní Módú 4.

Àpeere mójfímù ìṣèdá tí ó jé mófímù onítumò àdámó tí a lò láti ṣèdá ìṣo tuntun ni wọn wà ní ìṣàlè yíí.

9.

	Mófímù Ìṣèdá	Mófímù Ìpìlè	Òrò-Ìṣèdá
a.	ò-	le	òle
b.	o-	lo	olo
d.	ì-	jà	ìjà
e.	oń-	dè	ońdè
e.	a-	ta	ata
f.	àì-	wá	âiwá

Mójfímù alâinítumò àdámó ni mófímù tí kò ní ìtumò àdámó tàbí tí kò ní àkòónú ajemó sémántíkì sùgbón wọn máa ní fí ibátan ajemó gírámà tàbí lílò nínú gírámà hàn. Bí àpeere:

- òrò-arópò-orúko kúkúrú - mo, a, yín, ò, wọn, abbl.
 òrò-arópò-orúko gúngún - èmi, àwa, ìwọ, èyin, òun, àwọn
 òrò-asopò - àti, àfi, sí, àmό, sùgbón, abbl.
 atóka àṣíkò/ibá-ìṣèlè - yóò, ní, tí, abbl.

Ìdárayá Ìgbára-Eni-Léwòn 2

Njé o lè fi ìyàtò hàn láàárín mófímù onítumò àdámó àti mófímù alâinítumò àdámó? Lo àpẹere gége bí ó bá se yé ní síše béké.

4.3 Móffímù Asopò

Móffímù asopò ní móffímù tí a lè lò láti so móffímù ìpìlè méjì pò. Ní òpòlopò ìgbá, móffímù ìpìlè méjì tí a sopò máa ní jé irú kan náà. Àpeere móffímù asopò ní -kí-, -dé-, -sí-, -mó-, -ra-, wón sí jeyo nínú àwọn òrò-ìṣèdá wònyí.

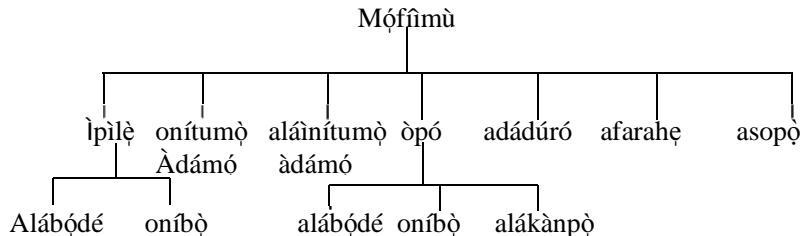
10.	Móffímù Ìpìlè	Móffímù Asopò	Móffímù Ìpìlè	Òrò-ìṣèdá
	omò	-kí-	omò	omokómò
	ilé	-dé-	ilé	ilédélé
	ilé	-sí-	ilé	ilésílé
	osù	-mó-	osù	osùmósù
	ayé	-ra-	ayé	ayérayé

5.0 ÌSONÍSHÓKÍ

Ò dà bí eni pé ọpó àti móffímù ìpìlè jẹ ara wọn tàbí pé wón jé òkan ná. Wón kií se nñkan kan náà, wón yàtò sí ara wọn. Kò yé kí o sì wón gbé sí ara, o gbódò dá wọn mò kí o sì mọ ìyàtò tí ó wà láàárín àwọn méjèjì gége

bí mo ñe şàlàyé ní ìpín yíí àti ìpín ìgbèyín. Gbogbo àwọn ẹyà mófímù tí mo şàlàyé ni mo fi hàn nínú àwòrán tí ó wà ní ìsàlè yíí.

Àwòrán VIII: Ẹyà Mófímù

6.0 ISÉ ÀYÀNSE ONÍMÁÀKÌ OLÙKÓ

Şàlàyé tí ó múná dòko lórí àwọn wonyí kí o sì fi àpẹ́rẹ́ tí ó ye gbe àlàyé rẹ́ lésè òpó àti àwọn ẹyà rẹ́, mófímù onítumò àdámó, mófímù aláinítumò àdámó àti mófímù asopò

7.0 ÌWÉ ÌTÓKASÍ/ÀWỌN ÌWÉ FÚN KÍKÀ

Awobuluyi, Oladele. 2008. *Èkó Ìṣèdá-Òrò Yorùbá*. Akuré, Montem Paperbacks.

Elson, B. & V. Pickett. 1990. *An Introduction to Morphology and Syntax*. California Summer Institute of Linguistics.

Katamba, Francis. 1993. *Morphology*. London: Macmillan.

Malmkjaer, K. (Olótùú). 1999. *The Linguistic Encyclopedias*. London & New York: Routledge.

Mario Pei. 1966. *Glossary of Linguistic Terminology*. New York & London. Columbia University Press.

Matthew, P. H. 1974. *Morphology: An Introduction to the Theory of Word Structure*. Oxford & New York: CUP.

Taiwo, Oye. 2011. *Mofólójì: Àtúnṣe kejì*. Ibadan, Universal Akada Books Ltd

MÓDÙ 3 ÀFÒMÓ ÀTI ÌGBÉSÈ MOFÓLÓJÌ

Ní módù yíí, wà á kà nípa àfòmó, mófímù tí a fi kún mófímù ìpìlè tàbí òpó nínú ìhun ọrò-ìṣedá. Mo ṣàlàyé àwọn èyà àfòmó, bíí àfòmó ibèrè (afb), àfòmó àárín (afr), àfòmó iparí (afp), àfòmó asopò (afsp), àti àfòmó ẹlélà (afl). Bákán náà mo fi ìyàtò hàn láàárín àfòmó ayísòrípadà àti àfòmó aláiyísòrípadà, mo lo àwòrán atóka igi láti fi àwọn iríssí ọrò hàn gégé bí ó se yé. Mo tún ṣàlàyé ohun tí mo pè ní àmì àfòmó àti ìjeyopò àfòmó. Ní iparí, màá ṣàlàyé ìgbésè mofólójì. Ìgbésè mofólójì jé ònà tí elédè máa ní gbà láti se ìyípadà tàbí àtúnse sí ìtumò, mófímù ìpìlè tàbí òpó kan. Irú ìyípadà tàbí àtúnse ti a ní so nípa rè yíí lè jé síše àfikún sí irú mófímù ìpìlè tàbí òpó béké, tàbí yíyo, kúrò lára rè tí yóò sí mú ìyípadà bá ìtumò irú mófímù ìpìlè, tàbí òpó ọhún.

Ìpín mérèrén tí o ti máa ka àwọn àkòrí tí mo ménú bà wónyí ni ìwònyí:

Ìpín 1	Oríkì àti Èyà Àfòmó
Ìpín 2	Àmì Àfòmó àti Ìjeyopò Àfòmó
Ìpín 3	Àfòmó Ayísòrípadà àti Àfòmó Aláiyísòrípadà
Ìpín 4	Ìgbésè Mofólójì

ÌPÍN 1 ORÍKÌ ÀTI ÈYÀ ÀFÒMÓ

Àkóónú

- 1.0 Ìfáárà
- 2.0 Èròngbà àti Àfojúsùn
- 3.0 Ibéèrè Ìsháájú
- 4.0 Àkóónú Ìdánilékòó
 - 4.1 Oríkì Àfómó
 - 4.2 Àfómó Ibéèrè àti Àfómó Àárin
 - 4.3 Àfómó Ìparí, Àfómó Asopò àti Àfómó Èlélà
- 5.0 Ìsoníshókí
- 6.0 Isé Èyànṣe Onímáàkì Olùkó
- 7.0 Ìwé Ìtókasí/Àwọn Ìwé Fún Kíkà

1.0 ÌFAÁRÀ

Látí ibéèrè ìwé ìdánilékòó yíí ni o ti ní ñe alábáápàdé àfómó lónà kan tábí òmíràn. Ní báyíí, mo maa jíròrò lórí rẹ. Àwọn nñkan tí mo sì maa mènu bà ni oríkì àfómó àti àwọn èyà àfómó. Mo má a fún àfómó ní oríkì gégé bí àwọn onímó ñe fún un ní oríkì, mó sì má a lo òṣùwòn méjì láti pín àwọn àfómó sí èyà gégé bí ó ñe ye. Àwọn òṣùwòn náà ni ibi tí àfómó ti je yø ní ìhun mófílmù ipilè àti abájáde ọrò-ìshédá nígbà ti a fi àfómó kún mófílmù ipilè.

2.0 ÈRÒNGBÀ ÀTI ÀFOJÚSÙN

Èròngbà mi fún e ní ipín yíí ni kí o lè ñàlàyé oríkì àfómó, kí o lè lo àwọn òṣùwòn méjì tí ó ye láti pín àwọn àfómó sí èyà àfómó gégé bí ó ñe ye.

3.0 IBÉÈRÈ ÌSHÁÁJÚ

Kí ni àfómó? Dárúkó àwọn àfómó tí o mó.

4.0 ÀKÓÓNÚ ÌDÁNILÉKÒÓ

4.1 Oríkì Àfómó

Bí a bá ní kí á fún àfómó ní oríkì, a lè ki àfómó báyíí: Àfómó ni mófílmù tí a fi kún mófílmù ipilè tábí òpó nínú ìhun ọrò-ìshédá. E jé kí á ye àwọn àpeere wònyí wò.

1a. òñ- + kòwé → òñkòwé b. è- + bùn → èbùn

Ní àpeere tí ó wà ní (1), a fí àfómó òñ- ní (1a) kún kòwé láti şèdá òñkòwé, a fí àfómó è- kún bùn ní àpeere (1b) láti şèdá èbùn.

Oríṣiríṣi èyà ní a lè pín àfòmò sí. Irú òṣùwòn tí a bá lò ni yóò sọ èyà àfòmò tí a yà sótò, Òṣùwòn méjì ni a óò lò láti fi pín àfòmò sí èyà. Òṣùwòn àkókó ni ibi tí àfòmò ti je yó ní iħun mófíímù ipìlè. Òṣùwòn kèjì ni àbájáde ḥrò-ìṣedá nígbà ti a fi àfòmò kún mófíímù ipìlè.

Bí a bá lo ibi tí àfòmò ti je yó gégé bí òṣùwòn, a lè pín àwọn àfòmò inú èdè sí mårùn-ún. Àwọn måràärún ni: àfòmò ibèrè (afb), àfòmò àárin (afr), àfòmò iparí (afp), àfòmò asopò (afsp), ati àfòmò elélà (afl). Bí a bá sì lo òṣùwòn àbájáde ḥrò-ìṣedá nígbà tí a fi àfòmò kún mófíímù ipìlè tàbí òpó, a lè pín àwọn àfòmò sí èyà méjì míràn. Àwọn ni: àfòmò ayísorípadà, ati àfòmò aláiyísorípadà

Àlàyé tí mo ñe lòkè yíí jé kí ó di mímò pé a lè pín àfòmò sí èyà méje, mo sì máa teśiwájú báyíí láti jíròrò lórí èyà kòókan. Ní ipín yíí, èyà àfòmò mårùn-ún àkókó ni mo máa şàlàyé, àwọn náà ni àfòmò ibèrè, àfòmò iparí, àfòmò àárin, àfòmò elélà ati àfòmò asopò.

4.2 Àfòmò Ibèrè (afb) ati Àfòmò Àárin (afr)

Àfòmò ibèrè (àrokò tí a óò máa lò fún un ni **afb**) jé àfòmò tí ó je yó sáájú mófíímù ipìlè tàbí òpó. Ìyen ni pé a óò fí irú àfòmò béké kún ibèrè tàbí ìwájú mófíímù ipìlè tàbí òpó láti ñedá ḥrò tuntun. Irúfẹ àwọn àfòmò béké tí ó je yó ní ibèrè tàbí ìwájú mófíímù ipìlè tàbí òpó ni ó wà ní ñsalé yíí:

- 2a. òñ- + rorò → òñrorò
- b. à- + lá → àlá
- d. àì- + gbón → àìgbón
- e. o- + ní bata → oníbàtà

Ní àpeere, òkè yíí, àwọn àfòmò tí a fí kún mófíímù ipìlè tàbí òpó ni **òñ-**, **à-**, **àì-** ati **o-**. Ibèrè tàbí ìwájú àwọn mófíímù tí a fí wón kún ni wón sì ti je yó. Àpeere afòmò ibèrè yóòkù ní èdè Yorùbá ni è-, è-, à-, àì-, ò-, ò-, à-, e-, e-, i-, o-, o-, àì-, òñ-, oñ-, oní-.

Àfòmò àárin (àrokò tí a óò máa lò fún un ni **afr**) ni àfòmò tí ó je yó láàárin mófíímù ipìlè. Èyí túmò sí pé irú àfòmò yíí jé àfòmò tí a kí béké inú mófíímù ipìlè láti ñedá ḥrò tuntun. Àpeere àfòmò àárin kò wópò nínú èdè, kò sì ní èdè Yorùbá, béké sì ni kò dàbí èni pé èdè Gèésì ní i pèlú. Sùgbón a rí àpeere ré ní èdè Bontoc ní orílè-èdè Philippines.

Èdè Bontoc ní Philippines

- 3a. fusul (OR) ‘òtá’ (enemy)
- b. fumusul (IS) ‘láti jé òtá’ (to be an enemy)

- 4a. fikas (AJ) ‘lile’ (strong)
- b. fumikas (IS) ‘le’ (to be strong)

- 5a. kilad (AJ) pupa (red)
 b. kumilad (IS) pupa (to be red)
 (Fromkim àti Rodman 1993, o.i.44)

Ní àwọn àpeere òkè yíí, àfómó àárín ni -um-. Óun ni a kí bo àwọn mófímù ipilè ní (3a)-(5a) lati sèdá àwọn òrò tí ó wà ní (3b)-(5b).

4.3 Àfómó Ìparí, Àfómó Asopò áti Àfómó Eléélà

Àfómó Ìparí (**afp** ni àrokò rè) jé àfómó tí a fí kún ìparí tábí èyìn mófímù ipilè tábí òpó láti sèdá òrò, tuntun. Àpeere àfómó Ìparí wà ní àwọn òrò àpètúnpè élébé síwájú ní èdè Yorùbá. Díé lára won ni -gbø, -tà, gbòn, àti -gé gégé bí ó se je yó ní àpeere isálè yíí.

7a. gborø	+	-gbø	→	gborogbø
b. tààrà	+	-tà	→	tààràtà
d. firìgbòn	+	-gbòn	→	firìgbòngbòn
e. gééré	+	-gé	→	géérégé

Àfómó asopò (a óò lo àrokò yíí **afsp** fún un) ni àfómó tí a lè lò láti so mófímù ipilè tábí òpó méji pò. Irú àfómó asopò yíí máa ní so àwọn mófímù tí ó je irú kan náà pò ní òpò ìgbà. Èyà àfómó yíí wà nínú èdè Yorùbá. Àpeere won ní a lò ní isálè yíí:

8a. omo	+	-kí-	+	omo	→	omokómo
b. oko	+	-dé-	+	oko	→	okodóko

Ní àpeere (8) òkè yíí, àwọn àfómó asopò ní : -kí-, àti -dé-. Ní (8a), -kí- ní a fí so mófímù ipilè méji omo àti omo pò, a sì fí -dé- so oko àti oko pò ní (8b). O ye kí o şakíyèsí pé mófímù ipilè onírú kan náà ní àwọn àfómó asopò wonyí so pò gégé bí ó se wà ní àpeere (8) lókè yíí.

Àfómó eléélà (a óò lo àrokò yíí **afl** fún un) ni àfómó tí ó máa ní je yó ní ibèrè àti Ìparí mófímù ipilè. Ìyen ni pé a máa ní fí mófímù ipilè sí àárín irú àfómó béké. Irú àfómó yíí kò sí ní èdè Yorùbá béké ní kò sí ní èdè Gèésì.

Ìdárayá Ìgbára-Èni-Léwòn

Gbìyànjú láti fún àfómó ní oríkì. Njé o lè şalàyé àwọn àfómó tí mo yà sotó? Gbìyànjú láti se béké.

5.0 ISQNÍSHÓKÍ

Ní ìpín yíí, mo jíròrò lórí àfómó. Mo ki afómó gége bi mófímù tí a fi kún mófímù ipilè tàbí òpó nínú ihun ɔrò-ìṣedá. Mo lo òṣùwòn ibi tí àfómó ti je yo láti pín áwoñ àfómó inú édè sí mårùn-ún báyíí: àfómó ibérè (afb), àfómó àárín (afr), àfómó iparí (afp), àfómó asopò (afsp) àti àfómó elélà (afl). Mo şàlàyé ọkókan wọn pèlú àpere ré tí ó ye. Mo máa tèsíwájú ní ìpín 2 láti şàlàyé ẹyà àfómó ayísorípadà.

6.0 İŞÉ ÀYÀNŞE ONÍMÁÀKÌ

Ko àròkò olójú-ìwé mårùn-ún (5 pages) láti şàlàyé àwọn wonyí: oríkì àfómó, àfómó ibérè, àfómó àárín, àfómó iparí àti àfómó asopò. Lo àperé gége bí ó şe ye láti gbe àaalàyé ré lésè.

7.0 İWÉ ITÓKASÍ/ÀWỌN İWÉ FÚN KÍKÀ

Awobuluyi, Oladele. (Olótúú) 1989. *Yorùbá Metalanguage II*, Lagos: NERDC.

Awobuluyi, Oladele. 2008. *Èkó Ìṣedá-Òrò Yorùbá*. Akure, Montem Paperbacks.

Bamgboşe, Ayọ. 1967. *A Short Yorùbá Grammar*, Ibadan: HEB.

Bamgboşe, Ayọ. (Olótúú) 1984. *Yorùbá Metalanguage I*, Lagos: NERDC.

Elson, B. & V. Pickett. 1990. *An Introduction to Morphology and Syntax*. California Summer Institute of Linguistics.

Katamba, Francis. 1993. *Morphology*. London: Macmillan.

Malmkjaer, K. (Olótúú). 1999. *The Linguistic Encyclopedias*. London & New York: Routledge.

Mario Pel. 1966. *Glossary of Linguistic Terminology*. New York & London. Columbia University Press.

Matthew, P. H. 1974. *Morphology: An Introduction to the Theory of Word Structure*. Oxford&New York: CUP.

Taiwo, Oye. 2011. *Mofólójì: Àtúnṣe kejì*. Ibadan, Universal Akada Books Ltd

ÌPÍN 2 ÀMÌ ÀFÒMÓ ÀTI ÌJÉYÓPÓ ÀFÒMÓ

Àkóónú

- 1.0 Ifáárà
- 2.0 Èròngbà àti Àfojúsùn
- 3.0 Ibéérè Ìsáájú
- 4.0 Àkóónú Ìdánílékòpó
 - 4.1 Amì Àfómó
 - 4.2 Ìjeyopò Àfómó
- 5.0 Ìsoníshókí
- 6.0 Isé Àyànṣe Onímáàkì Olùkó
- 7.0 Ìwé Ìtókasí/Àwọn Ìwé Fún Kíkà

1.0 ÌFÁÁRÀ

Ònà kan pàtákì tí a fi ná dá àfómó mò ni ìlànà àkötó ni fífi àmì sí ègbé àfómó ọhún láti fi yéni irú àfómó tí ó ná şe. Àmì yíí (-) ni a sì máa ná fi sí ègbé àfómó. Ní ipín yíí, má a jíròrò lórí àmì àfómó. Mà á tún şagbéyéwò ìjeyopò àfómó nínú ihun ọrò-ìşédá ní ipín yíí pélú.

2.0 ÈRÒNGBÀ ÀTI ÀFOJÚSÙN

Èròngbà mi fún e ní ipín yíí ni kí o lè ní ímó àmódájú lórí àmì àfómó àti ìjeyopò àfómó nínú ihun ọrò ọlópò mófímù kí o sì lè şe àlàyè wọn.

3.0 IBÉÉRÈ ÌSÁÁJÚ

Kí ni o mò nípa àmì àfómó àti ìjeyopò àfómó?

4.0 KÓKÓ ÌDÁNILÉKÒPÓ

4.1 Amì Àfómó

Ònà kan pàtákì tí a fi ná dá àfómó mò ni ìlànà àkötó ni fífi àmì sí ègbé àfómó ọhún láti fi yéni irú àfómó tí ó ná şe. Àmì yíí (-) ni a sì máa ná fi sí ègbé àfómó. Ibi tí àmì náà bá wà ni yóò so fún wa bójá àfómó ibérè, àfómó àárín tàbí àfómó iparí ni irú àfómó béké ná şe.

Bí ó bá jé pé àfómó ibérè ni irú àfómó béké, àmì (-) yóò wà ní èyìn àfómó. Bí àpéeré: **àì-**, **o-**, **è-**. Bí ó bá sì jé àfómó iparí ni irú àfómó béké, àmì tí a ná sọ nípa rẹ yí yóò wà ní iwájú àfómó ọhún. Bí àpéeré, **-ge**, **-gbo**, **-kà**, abbl. Ní ti àfómó àárín àti àfómó asopò, àmì ti a sọ pé a fi ná dá àfómó mò yíí yóò wà ní iwájú àti èyìn àfómó ọhún láti fihàn pé àfómó àárín tàbí àfómó asopò ni wón jé. Ìyen ni pé àárín mófímù ipilé ni irú àfómó béké yóò wà. Bí àpéeré: **-kí-**, **-sí-**, **-de-**.

Àmì tí a ní fí sí ègbé àfómó yíí ni mo pè ní **àmì àfómó**. Isé pàtákì tí àmì àfómó ní se ni láti fí hàn pé àwọn móffímù tí ó bá wà ní ègbé rẹ kíí se móffímù tí ó lè dá dúró, sùgbón móffímù afarahé ni irú móffímù béké ní se. Ibi tí àmì àfómó yíí bá tí jẹ yọ ni yóò jé kí a mọ irú èyà àfómó tí àfómó ọhún ní se àti ibi tí àfómó náà yóò wà, bójá ìbérè, àárín tábí iparí móffímù ìpilé. Fún àpẹ́rẹ bí àmì àfómó bá wà ní èyin àfómó, àfómó náà jé àfómó ìbérè. Irú àfómó ìbérè béké yóò wà ní ìbérè móffímù ìpilé bi irú àwọn tí ó wà ní àpẹ́rẹ isálè yíí.

1a. o- + ní, bata	→	oníbàtà
b. ì- + dá, ọpé	→	ìdúpé
d. è- + bùn	→	èbùn
e. a- + ta	→	ata

Bí ó bá jé pé iwájú àfómó ni àmì àfómó wà, á jé pé àfómó iparí ni àfómó ọhún, àfómó iparí yóò sì wà ní iparí móffímù ìpilé gégé bí àpẹ́rẹ wònyí.

2a. geere + -ge	→	geerege
b. wóóró + -wó	→	wóórówó
d. gbóró + -gbó	→	gbórogbó
e. kànkà + -kà	→	kànkàkà

Şùgbón ní tí àfómó asopò, iwájú àti èyin àfómó ni àmì àfómó gbódò wà láti fí hàn pé àfómó náà yóò wà láàárín móffímù ìpilé. Àpẹ́rẹ rẹ ni ó wà ní isálè yíí.

3a. ọmo + -kí- + ọmo	→	ọmokómó
b. ilé + -sí- + ilé	→	ilésílé
d. ìlú + -dé- + ìlú	→	ìlúdélùú
e. aya + -kí- + aya	→	ayakáya

Ohun tí mo ní sọ ni pé ibikíbi tí àmì àfómó bá tí jẹ yọ ni yóò sọ fún e pé ibé yen gan-an ni móffímù ìpilé yóò tí jẹ yọ.

Ìdí pàtákì miíràn tí a fí ní lo àmì àfómó (fún àfómó) ni pé àfómó jé móffímù tí kò lè dá dúró fún ara rẹ. Nítorí náà, ığbákúgbà tí o bá ní kọ àfómó sílè ní ìlànà àkötó, o gbódò fí àmì àfómó (-) sí i légbeé láti fí hàn pé kíí se òrò tábí móffímù tí ó lè dá dúró fún ara rẹ. Bí o bá kúnà láti fí àmì àfómó sí àfómó, yóò mú ìdàrúdàpò ati ìṣìnà lówó. Ìdàrúdàpò tí yóò fá ni pé irú àfómó tí a kọ sílè lái fí àmì àfómó sí yíí ni àwọn ònkàwé lè sí mú gégé bí odidi òrò tábí gégé bí móffímù adádúró. Eléyíí yóò sì shí lónà nígbà tí a bá tí ní fí àfómó pe odidi òrò tábí móffímù adádúró. Nítorí náà, àmì àfómó se pàtákì ní ığbà tí a bá ní kọ àfómó sílè ní ìlànà àkötó.

Ìdárayá ığbára-Eni-Léwòn

Şàlàyé idí tí àmì àfómó fí se pàtákì. Lo àpẹ́rẹ láti gbe àlayé rẹ lèsè.

4.2 Ìjeyopò Àwọn Àfòmò

Nínú èdè tó wù kó jé, ìwàdìí ti fi hàn pé àwọn àfòmò lè je, yo, pò nínú ihun ḥrò-ìṣedá. Ní èdè Yorùbá, àfòmò ibèrè àti àfòmò asopò lè jìjo je, yo, pò nínú ihun ḥrò-ìṣedá kan. Bí àpèrè:

4a.	alálàákálàá	b. àìsùnkáìsùn-ùn
5a.	éléléwòn	b. aláigbóràn

Iye mófímù tí ḥòkòjòkan àwọn ḥrò tí ó wà ní àpèrè (4) ní ni ìwònyí.

6a.	o-, ní, à-, lá, -kí-, o-, ní, à-, lá. (mófímù méṣàn-án)
b.	àì-, sùn, -kí-, àì-, sùn (mófímù mårùn ún)

Àwọn ḥrò tí ó wà ní àpèrè (5) ní mo pín sì mófímù (7) láti fi iye mófímù wọn hàn.

7a.	oni-, oní-, è-, wòn (móffímù mérin)
b.	oní-, àì-, gbọ, ḥò-, ràn (mófímù)

Bí a bá mú (4b) gégé bí àpèrè àti bí a şe fó ọ sí mófímù ní (6b), ó yé kí o ṣàkíyèsí kí o sì ríí ní àrídájú pé àfòmò ibèrè àti àfòmò asopò a máa je, yo papò nínú ihun ḥrò-ìṣedá ní èdè Yorùbá. Ní àpèrè (6), àfòmò asopò **-kí-** àti àfòmò ibèrè **o-**, je, yo télér ara wọn ní (6a), àfòmò asopò **-kí-** àti àfòmò ibèrè **àì-**, je, yo télér ara wọn ní (6b). Àwọn mófímù tí ó wà ní ḥrò ní (5) ní mi fi hàn ní (7). Ní (5a), **oni-**, àti è- je, yo papò, ní (5b), **oní-** àti **àì-** je, yo papò bákan náà.

5.0 ÌSQNÍSÓKÍ

Ní ìpín yíí, mo jíròrò lórí àmì tí a ní fi sí ègbé àfòmò tí mo pè ní **àmì àfòmò**. Isé pàtakí tí àmì àfòmò ní şe ni láti fi hàn pé àwọn mófímù tí ó bá wà ní ègbé rẹ kií şe mófímù tí ó lè dá dúró, ṣùgbón mófímù afarahé ni irú mófímù bẹ́ ní şe. Ibi tí àmì àfòmò yíí bá tí je, yo ni yóò je, kí a mo irú èyà àfòmò tí àfòmò ọhún ní şe àti ibi ti àfòmò náà yóò wà, bójá íberè, àárín tàbí ìparí mófímù ipilé. Mo tún şàlàyé pé àfòmò ibèrè àti àfòmò asopò lè jìjo je, yo pò nínú ihun ḥrò-ìṣedá kan.

6.0 ISÉ ÀYÀNŞE ONÍMÁÀKÌ

Kọ àròkọ olójú-ìwé mårùn-ún (5 pages) láti şàlàyé àwọn wònyí: àmì àfòmò àti ìjeyopò. Lo àpèrè gégé bí ó şe ye láti gbe àaalàyé rẹ lésè.

7.0 ÌWÉ ÌTÓKASÍ/ÀWỌN ÌWÉ FÚN KÍKÀ

Awobuluyi, Oladele. (Olótùú) 1989. *Yorùbá Metalanguage II*, Lagos: NERDC.

Awobuluyi, Oladele. 2008. *Èkó Ìṣèdá-Òrò Yorùbá*. Akure, Montem Paperbacks.

Bamgbose, Ayọ. 1967. *A Short Yorùbá Grammar*, Ibàdàn: HEB.

Bamgbose, Ayọ. (Olótùú) 1984. *Yorùbá Metalanguage I*, Lagos: NERDC.

Elson, B. & V. Pickett. 1990. *An Introduction to Morphology and Syntax*. California Summer Institute of Linguistics.

Katamba, Francis. 1993. *Morphology*. London: Macmillan.

Malmkjaer, K. (Olótùú). 1999. *The Linguistic Encyclopedias*. London & New York: Routledge.

Mario Pei. 1966. *Glossary of Linguistic Terminology*. New York & London. Columbia University Press.

Matthew, P. H. 1974. *Morphology: An Introduction to the Theory of Word Structure*. Oxford & New York: CUP.

Taiwo, Oye. 2011. *Mofólójì: Àtúnṣe kejì*. Ibadan, Universal Akada Books Ltd

**ÌPÍN 3 ÀFÒMÓ AYÍSÒRÍPADÀ ÀTI ÀFÒMÒ
ALÁIYÍSÒRÍPADÀ**

Àkóónú

- 1.0 Ifáárá
- 2.0 Èròngbà àti Àfojúsùn
- 3.0 Ìbéèrè Ìsháájú
- 4.0 Àkóónú Ìdánilekọ́
 - 4.1 Àfómó Ayísòrípadà
 - 4.2 Àfómó Aláiyísòrípadá
- 5.0 Ìsoníshókí
- 6.0 Isé Àyànṣe Onímáàkì Olùkó
- 7.0 Ìwé Ìtókasí/Àwọn Ìwé Fún Kíkà

1.0 ÌFAÁRÀ

Ní ìpín yíí, mo máa tésíwájú nínù ijíròrò mi lórí àfómó. N óò şàlàyé àfómó ayísòrípadà, tí í şe àfómó tí ó máa ní yí ìsòrí-òrò mófílmù ìpìlè padà bí a bá fi kún mófílmù ìpìlè láti şedá ọrò tuntun nítorí ìsòrí-òrò, tábí ìsòrí gírámà ọrò tuntun tí a şedá náà yóò yàtò sí ti mófílmù ìpìlè. Àwọn àfómó kan wà tí wọn kií yí ìsòrí-òrò mófílmù ìpìlè padà. Irú àwọn àfómó yíí ni a máa ní pè ní àfómó aláiyísòrípadà. Irú àwọn àfómó bẹ̀ ni àfómó asopò àti àfómó iparí. Mää lo àwòrán atóka igi láti fi àwọn ìrísí ọrò hàn gégé bí ó şe ye.

2.0 ÈRÒNGBÀ ÀTI ÀFOJÚSÙN

Léyìn tí o bá ti ka ìpín yíí tán, wà á lè

- Ní ìmò àmòdájú lórí àfómó ayísòrípadà àti láti lè fi ìrísí ọrò-ìşedá hàn lórí àwòrán atóka igi bí ó şe ye.
- Şàlàyé àfómó iparí aláiyísòrípadà àti àfómó asopò aláiyísòrípadà.

3.0 ÌBÉÈRÈ ÌSHÁÁJÚ

Ki ni àfómó ayísòrípadà?

4.0 ÀKÓÓNÚ ÌDÁNILEKỌ́

4.1 Àfómó Ayísòrípadà

Àfómó ayísòrípadà ni àfómó tí ó jé pé bí a bá fi kún mófílmù ìpìlè láti şedá ọrò tuntun, ìsòrí-òrò tábí ìsòrí gírámà ọrò tuntun tí a şedá náà yóò yàtò sí ti mófílmù ìpìlè. Bí àpẹrẹ:

1	Àfòmò ìbèrè mófímù ìpìlè/òpó	ìsòrí-òrò	òrò-ìsèdá	ìsòrí-òrò
a.	àì- + gbón	(IS) →	àìgbón	(OR)
b.	oń- + dè	(IS) →	ońdè	(OR)
d.	ì- + fé	(IS) →	ìfé	(OR)
e.	a- + dí garawa	(APIS) →	adígarawa	(OR)
e.	ò- + se eré	(APIS) →	òséré	(OR)

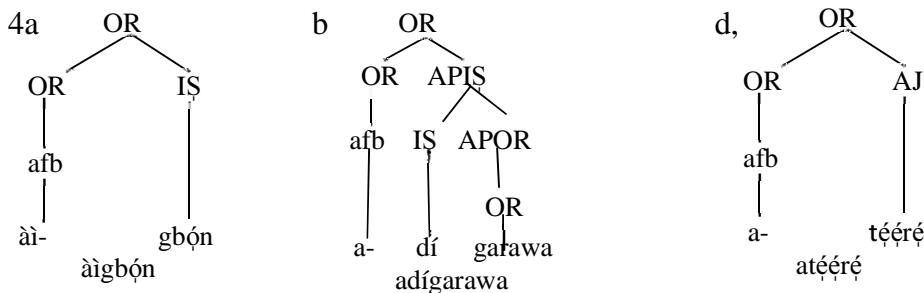
Ní àwọn àpẹ́rẹ́ (1) òkè yíí, a rí àpẹ́rẹ́ àwọn àfòmò ayísòrípadà tí ó yí ìsòrí-òrò ọrò-ìsèdá padà kúrò ní ti ìsòrí-òrò mófímù ìpìlè. Mo fé kí o ṣàkíyèsí bí a se sèdá àwọn ọrò-orúkọ nípa fífi àfòmò ìbèrè kún ọrò-ìṣe (IS) ní (1a-d) àti nípa fífi í kún àpólà-ìṣe (APIS) ní (1e-e).

Àfòmò Ìbèrè Ayísòrípadá

Àfòmò ìbèrè ayísòrípadà ni àfòmò ìbèrè tí ó jé pé bí a bá fi kún mófímù ìpìlè tábí òpó láti sèdá ọrò tuntun, ìsòrí-òrò tábí ìsòrí gírámà ọrò tuntun tí a sèdá náà yóò yàtò sí ti mófímù ìpìlè tábí òpó. Àpẹ́rẹ́ díè ni ìwònyí.

3.	Àfòmò ìbèrè mófímù ìpìlè/òpó	òrò-ìsèdá
a.	àì- + gbón (IS)	→ àìgbón (OR)
b.	ì- + lò (IS)	→ ìlò (OR)
d.	a- + dí garawa (APIS)	→ adígarawa (OR)
e.	a- + tééré (AJ)	→ atééré (OR)
e.	ò- + geere (AP)	→ ògeere (OR)

Àwọn àfòmò ìbèrè tí ó wà lóké yíí jé àfòmò ìbèrè ayísòrípadà. Ìrísí àwọn ọrò-ìsèdá tí ó wà ní (3) ni mo fi hàn nínú àwòrán atóka-igi ìsàlè wònyí láti mo ipa tí ọkòòkan àwọn àfòmò wònyí kó.

Nínú àwọn àwòrán atóka-igi tí ó wà lóké yíí (4a-d), wàá şe àkíyèsí pé àwọn àfòmò ìbèrè ni ó jé orí ọrò ìsèdá, òun náà ni ó sì jé kí a mo irú ìsòrí-ọrò tí ọrò tuntun tí a sèdá ní şe.

Ìdáráyá Ìgbára-Èni-Léwòn 1

Şa àkójọ àwọn ọrò tí ó wà ní àrówótó rẹ, gbìyànjú láti fa àwọn àfòmò wọn jáde kí o sì kọ àwọn tí ó jé àfòmò ayísòrípadà sótò.

4.2 Àfòmó Aláiyísòrípadà

Àfòmó aláiyísòrípadà ni àwọn àfòmó tí ó jé pé bí a bá fí wón kún mófíímù ìpìlè láti şedá ɔrò tuntun, ìsòrí gírámà tàbí ìsòrí-òrò ɔrò tuntun tí a şedá yóò jé ɔkan náà pèlú ti mófíímù ìpìlè. A rí èyà àfòmó aláiyísòrípadà ní èdè Yorùbá pèlú gégé bí ó şe wà ní ìsàlè yíí.

5	mófíímù ìpìlè	àfòmó	mófíímù ìpìlè	òrò-ìşedá
a.	aso (OR)	+ -kí-	aso (OR)	asókáso (OR)
b.	òré (OR)	+ -dé-	òré (OR)	òrédóréé (OR)
c.	osù (OR)	+ -sí-	osù (OR)	osùsósù (OR)
6.	Mófíímù ìpìlè	Àfòmò	Òrò-Ìşedá	
a.	wóóró (AP)	-wó	wóórówó	(AP)
b.	gboró (AJ)	-gbo	gborogbó	(AJ)

Àfòmó asopò **-kí-, -de-**, àti **-sí-** jé àfòmó aláiyísòrípadà gégé bí a şe şákýèsí wón ní àpèeré (5) ní ibi tí a ti fí wón kún òrò-orúkọ tí ó sì jé pé òrò tuntun tí a şedá tún jé òrò-orúkọ (OR). Ní àwọn àpèeré (6), àfòmó ìparí **-wó** àti **-gboró** jé àfòmó aláiyísòrípadà tí a fí kún àwọn mófíímù ìpìlè láti şedá ɔrò tuntun, ɔrò tuntun tí a şedá náà jé ìsòrí-òrò kan náà pèlú mófíímù ìpìlè.

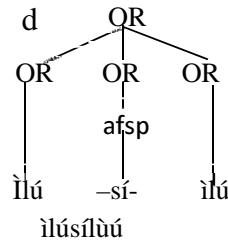
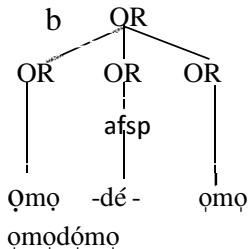
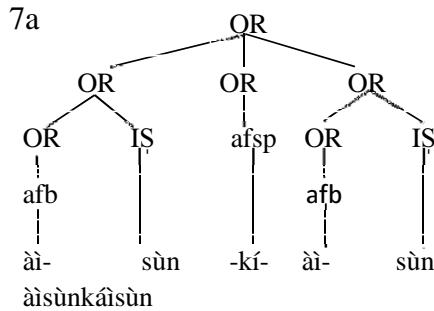
Şákýèsí pé àwọn àfòmó aláiyísòrípadà tí ó wà nínú àwọn àpèeré (5) àti (6) ni àfòmó asopò àti àfòmó ìparí. Èyí túmò sì pé àfòmó asopò àti àfòmó ìparí ni a máa ní lò gégé àfòmó aláiyísòrípadà ní èdè Yorùbá. Àwọn méjèèjì ni mo sì máa şalàyé báyíí.

Àfòmó Asopò Aláiyísòrípadà

Àfòmó asopò aláiyísòrípadà ni àwọn àfòmó asopò tí ó jé pé bí a bá fí wón so mófíímù ìpìlè tàbí òpó méjì pò láti şedá ɔrò tuntun, ìsòrí-òrò ɔrò tuntun tí a şedá yóò jé ɔkan náà pèlú ti mófíímù ìpìlè tàbí òpó méjèèjì. Bí àpèeré:

7. mófíímù ìpìlè/òpó	Àfòmó asopò	mófíímù ìpìlè/òpó	òrò-ìşedá
a.	àìsùn (OR)	+ -kí- + àìsùn (OR)	→ àìsunkáìsùn (OR)
b.	omo (OR)	+ -dé- + omo (OR)	omodómó (OR)
c.	ilú (OR)	+ -sí- + ilú (OR)	ilúsílùú (OR)

Irísí àwọn ɔrò-ìşedá tí ó wà ní (7) ni mo fí hàn ní àwòrán atóka-igi ní (8) ìsàlè yíí.

Àwọn àwòrán atóka-igi tí ó wà ní (8a-d) fi hàn wà pé awọn àfòmò asopò, **-kí-, -sí-, àti -de-** jé àfòmò asopò aláiyísòrípadá nítorí pé ìsòrí-òrò òrò-orúkò kan náà ni àwọn àfòmò òhun àti àwọn òrò tí a fi wọn so pò jíjò jé.

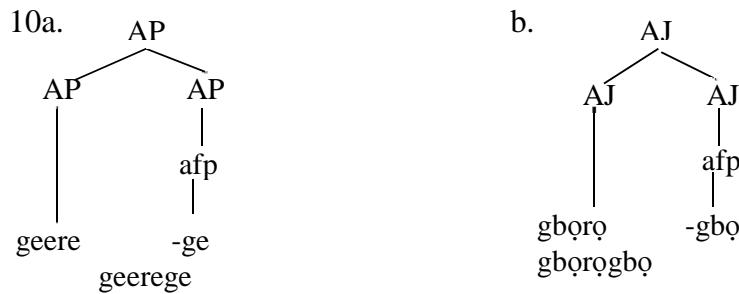
Àfòmò Ìparí Aláiyísòrípadà

Àfòmò Ìparí aláiyísòrípadà ni àwọn afòmò Ìparí tí ó jé pé bí a bá fi kún móffímù ìpìlè tábí òpó láti şédá òrò tuntun, ìsòrí-òrò tábí ìsòrí gírámà òrò tuntun tí a şédá yóò jé ọkan náà pèlú ti móffímù ìpìlè tábí òpó. Irú àwọn àfòmò Ìparí aláiyísòrípadà tí ó wà ní èdè Yorùbá ní a rí nínú òrò àpètúnpè élébe sítwájú ní ibi tí a fí apá kan lára móffímù ìpìlè kún móffímù ìpìlè láti şédá òrò tuntun. Àpeere dié ní ó wà ní ìsàlè yíí.

9. móffímù ìpìlè/òpó àfòmò Ìparí òrò-ìsèdá

a. geere (AP)	-re, -ge	geerere, geerege (AP)
b. wóóró (AP)	-wó	wóórówó (AP)
d. gbóró (AJ)	-gbó	gbórógbó (AJ)
e. kàñkà (AJ)	-kà	kàñkàkà (AJ)

Írísí méjì ninu àwọn òrò-ìsèdá òkè yíí ní mo fi hàn nínú àwòrán atóka igi ìsàlè yíí:

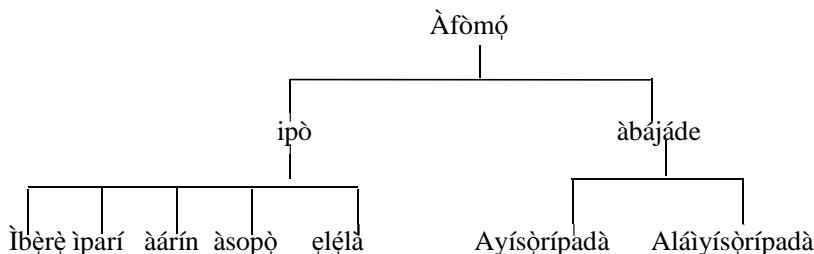

Bí ó tilè jé pé ìsòrí-òrò kan náà ni àfòmò iparí àti mófímù ipìlè jé, sibèsibè, àfòmò iparí yií ní a yà sótò gégé bí orí nínú ìhun òrò-ìsèdá.

5.0 ÌSÒNÍSÓKÍ

Ní èdè Yorùbá, àfòmò ibèrè níkan ni a lè lò gégé bí àfòmò ayísòrípadà, òun ni a mò sí àfòmò ibèrè ayísòrípadà. Àfòmò ibèrè ayísòrípadà ni àfòmò ibèrè tí ó jé pé bí a bá fi kún mófímù ipìlè tábí òpó láti şedá òrò tuntun, ìsòrí-òrò tábí ìsòrí gírámà òrò tuntun tí a şedá náà yóò yàtò sí ti mófímù ipìlè tábí òpó. Àwọn èyà afòmò tí mo jíròrò lé lórí ni mo fi hàn ní àwòrán ìsàlè yií.

Àwòrán IX: Èyà Àfòmò

6.0 ISÉ ÀYÀNSE ONÍMÁÀKÌ OLÙKÓ

Kó àròkò olójú-ìwé márùn-ún láti şàlàyé àfòmò ayísòrípadà àti àfòmò ibèrè ayísòrípadà. Lo àpẹ́rẹ́ gégé bí ó şe yé láti gbe àlálàyé rẹ lésè.

7.0 ÌWÉ ÌTÓKASÍ/ÀWỌN ÌWÉ FÙN KÍKÀ

Awobuluyi, Oladele. 2008. *Èkó Ìsèdá-Òrò Yorùbá*. Akuré, Montem Paperbacks.

Bamgbose, Ayọ. (Olótùú) 1984. *Yorùbá Metalanguage I*, Lagos: NERDC.

Katamba, Francis. 1993. *Morphology*. London: Macmillan.

Malmkjaer, K. (Olótùú). 1999. *The Linguistic Encyclopedia*. London & New York: Routledge.

Mario Pei. 1966. *Glossary of Linguistic Terminology*. New York & London. Columbia University Press.

Matthew, P. H. 1974. *Morphology: An Introduction to the Theory of Word Structure*. Oxford & New York: CUP.

Taiwo, Oye. 2011a. *Mofólojì: Àtúnṣe kejì*. Ibadan, Universal Akada Books Ltd

ÌPÍN 4 ÌGBÉSÈ MOFÓLÓJÌ NÍNÚ ÈDÈ YORÙBÁ

Àkóónú

- 1.0 Ifáárà
- 2.0 Èròngbà àti Àfojúsùn
- 3.0 Ibéèrè Ìṣáájú
- 4.0 Àkóónú Ìdánílékọ́
 - 4.1 Oríkì Àpètúnpè
 - 4.2 Ilò Ḍrò Alápètúnpè
- 5.0 Ìṣoníṣókí
- 6.0 Isé Àyànṣe Onímáàkì Olùkó
- 7.0 Ìwé Ìtókasí/Àwọn Ìwé Fùn Kíkà

1.0 ÌFÁÁRÀ

Oríkì Ìgbésè Mofólójì

Ìgbésè mofólójì jé ònà tí elédè máa ní gbà láti şe ìyípadà tàbí àtúnse sí ìtumò mófílmù ipìlè tàbí òpó kan. Irú ìyípadà tàbí àtúnse ti a ní sọnípa rè, yíí lè jé sísé àfikún sí irú mófílmù ipìlè tàbí òpó bēè, tàbí yíyo, kúrò lára rè tí yóò sí mú ìyípadà bá ìtumò, irú mófílmù ipìlè tàbí òpó òhún. Ní òpòlòpò ìgbà, a máa ní fi àfòmò, kún mófílmù ipìlè tàbí òpó, ní ìgbà mìíràñ èwè, a lé kan mófílmù ipìlè méjì tàbí méta pò. Ó tún şe é şe láti yo, kúrò lára àwọn sílélbù òrò olópò sílélbù béké ni a lè şe àpètúnpè fún mófílmù ipìlè tàbí òpó. Nígbà mìíràñ èwè, ó lè jé pípa ìrísí òrò dà lásán ni ìyípadà tàbí àtúnse tí ó máa wáyé. Àlàyé òkè yíí fi hàn àwọn ìgbésè mofólójì tí a máa jíròrò lé lórí gégé bí ó şe wà ní èdè Yorùbá. Àwọn náà ni ifáfòmòkún-òrò, kíkan-òrò-pò, igékúrú, àpètúnpè àti ipàrísídà.

2.0 ÈRÒNGBÀ ÀTI ÀFOJÚSÙN

Léyìn tí ó bá ti ka ipín yíí tán, wàá lè fún ìgbésè mofólójì ní oríkì. Bákán náá, wàá lè şàlàyé àwọn ìgbésè mofólójí tí ó wà ní èdè Yorùbá. Àwọn náà ni ifáfòmòkún-òrò, kíkan-òrò-pò, igékúrú, àpètúnpè àti ipàrísídà.

3.0 IBÉÈRÈ ÌṢÁÁJÚ

1. Kí ni ìgbésè mofólójì?
2. Şàlàyé àwọn wònyí pèlú àpècheré: ifáfòmò-kún-òrò, ìsogbólóhùn-dòrò, idàpò-sòkan, àpètúnpè, idàpò, kíkan-òrò-pò, àti igékúrú

4.0 ÀKÓÓNÚ ÌDÁNILÉKÓÓ

4.1 Ìfàfòmókún-òrò

Ìfàfòmókún-òrò (i-fí-àfòmó-kún-òrò) jé ìgbésè mofojóji ni ibi tí a tí máa ní fi àfòmó kún mófímù tàbí òpó láti şedá òrò tuntun. Gége bí a şe şàlàyé ni módù 3, àfòmó ni mófímù afarahé tí ó lè jé yo ní ibèrè, àárín tàbí iparí mófímù ipilè tàbí òpó, a sì tún lè fi so mófímù ipilè tàbí òpó méjì pò. Ní èdè Yorùbá, ó seé şe láti fi àfòmó kún ibèrè mófímù ipilè tàbí òpó, a lè fi kún iparí mófímù ipilè tàbí òpó, bákan náà, a lè fi àfòmó so mófímù ipilè tàbí òpó méjì pò. Gége bí a şe şàlàyé shaajú, ápejeré àfòmó tí a fi kún ibèrè mófímù ipilè tàbí òpó ni ìwonyí:

- àì-** + mòwé (mø ìwé) → àimòwé; **oní-** + ìyà → oníyà; **o-** + ní bata → oníbàtà

Àpejeré àfòmó tí a fi kún iparí mófímù ipilè tàbí òpó ni ìwónyí:

- kàñkà + **-kà** → kàñkàkà; wóóró + **-wó** → wóórówó; gboró + **-rò** → gböroro.

Àpejeré àfòmó tí a fi so mófímù ipilè tàbí òpó méjì pò ni ìwónyí:

- ayé + **-ra-** + ayé → ayérayé
odem + **-mó-** + odém → odúnmódún
omø + **-kí-** + omø → omokómø

Àwọn àfòmó tí a fi kún mófímù ipilè tàbí òpó gége bí a ti sàpere lókè yíí jé àfòmó alàifarasín nítorí pé a lè fojú rí wọn atí ibi tí wón ti jé yo. Àwọn òrò-ìsèdá kan wà nínú èdè Yorùbá ní ibi tí àfòmó, tí a fi kún irú àwọn òrò ìsèdá bẹè jé afarasín. Àfòmó ibèrè ni irú àwọn àfòmó afarasín yíí jé ní èdè Yorùbá. Àpejeré àwọn òrò tí wón jeyo ni ó wà ní ìsàlè yíí:

- Àfòmò ibèrè mófímù ipilè/òpó òrò-ìsèdá**
Ø + bá mi dé ilé (APIŞ) → Bámidélé (OR)
Ø + şe èrù bà wón (APIŞ) → Şérùbàwón (OR)
Ø + fi adé kékí mi (APIŞ) → Fadékémi (OR)

Ní àwọn àpejeré òkè yíí, a óò sàkíyè sí pé irísisí mófímù ipilè tàbí òpó atí ti òrò-ìsèdá kò yàtò sí ara wọn. Àmò sá, ìsòrí-òrò òtòòtò ni wón jé, ìsòrí-òrò òrò-ìsèdá jé òrò-orúkø sùgbón ìsòrí-òrò mófímù ipilè tàbí òpó jé àpólà ìše.

Ìdárayá Ìgbára-Èni-Léwòn

Kò àwọn ɔrò-ɔlópò mófímù sílè, gbìyànju láti şe itúpalé wọn kí o sì yo àwọn àfòmó tí ó wà nínú wọn jáde.

4.2 Kíkan-òrò-pò tábí Kíkànpò

Ìgbésè mofólójì mímíràn tí a tún fé gbéyèwò ni kíkan-òrò-pò tábí kíkànpò. Gégé bí a ti sàlàyé ni módu 4, ìgbésè yíí jé ònà tí a máa ní sàmúlò ni èdè Yorùbá láti sèdá ogunlógò àwọn òrò bí òrò orúkò, òrò-ìše àti òrò atókùn.

Kíkan-òrò-pò jé ìgbésè mofólójì ní ibi tí a ti máa ní kan mófímù ipìlè tábí òpò méjì tábí jù békè lò pò láti sèdá òrò tuntun. Gégé bí a sì ti sàlàyé ní ìdánilékòjò kejo àti ikésàn-án, a lè kan òrò méjì tábí jù békè lò tí wón jé ìsòrí-òrò kan náà pò, a lè kan àwọn òrò tí wón jé ìsòrí-òrò òtòòtò pò láti di ìsòrí-òrò kan náà, o sì tún seé se láti se ikànpò odidi gbólóhùn tábí awé gbólóhùn èdè Yorùbá láti di òrò kan şoso.

Àlàyé òkè yíí fi hàn pé ònà méta pàtákì ni a lè gbà láti kan òrò pò ni èdè Yorùbá. Àwọn náà ni ìdàpò àwọn òrò onísòrí-òrò kan náà, ìdàpò-şòkan àwọn òrò tí wón jé ìsòrí-òrò òtòòtò àti sisò odidi gbólóhùn tábí awé gbólóhùn di eyo òrò kan.

Ìdàpò

Ìdàpò, jé ìgbésè mofólójì ní ibi tí a ti máa ní sò òrò méjì tábí jù békè lò di òrò alákànpò. Irú àwọn òrò ti a dàpò békè, gbókdò jé ìsòrí-òrò kan náà. Ìsòrí-òrò òrò-orúkò àti òrò ìše níkan ni ó dàbí ení pé a lè dàpò gégé bí a se sàlàyé yíí. Ní àpéeré ìsàlè yíí, ìsòrí-òrò òrò-ìše ni a dàpò láti sèdá òrò-ìše alákànpò.

5. jẹ + yo → jẹyo; bù + kún → bùkúnr à + pa +
dà → ràpadà

Ní àpéeré méjì àkókó, òrò-ìše méjì ni a dàpò láti sèdá òrò-ìše alákànpò, a da òrò-ìše méta pò ní àpéeré këta. Fún àlàyé kíkún lórí àwọn ònà tí a ní gbà se ìdàpò wònyí, wò ipín 1 àti ipín 2 nínú módu 4. Àpéeré òrò-orúkò, alákànpò tí a sèdá nípa dída òrò-orúkò méjì tábí jù békè lò pò ni ó wà ní ìsàlè yíí.

6. Adé + olá → Adéolá; ìsòrí + òrò → ìsòrí-òrò
òfin + ihun + gbólóhùn → ofin-ihun-gbólóhùn
àwòràñ + atóka + igi → àwòràñ-atóka-igi

Àpéeré méjì àkókó jé ìdàpò òrò-orúkò méjì láti sèdá òrò-orúkò alákànpò nígbà tí àpéeré méjì tí ó gbèyìn jé ìdàpò òrò-orúkò méta. Àlàyé àti àpéeré lórí ìdàpò òrò-orúkò méjì tábí jù békè lò wà ní módu 4.

Ìdàpò-şòkan

Ìdàpò-şòkan jé ìgbésè gírámà ní ibi tí a ti da àwọn òrò tí wón jé ìsòrí-òrò òtòòtò pò láti di ìsòrí-òrò kan şoso. A máa ní lò ìgbésè yíí láti sèdá òrò

alákànpò nínú mofólójì èdè Yorùbá. Ó seé se láti da ɔrò-orúkọ àbò pò mó ɔrò-atókùn láti sèdá ɔrò-atókùn alákànpò. Àpéeré díè ni ìwonyí:

7. ɔrò-atókùn ɔrò-orúkọ ɔrò-isèdá (ɔrò atókùn alákànpò)

ni	inú	nínú
ní	abé	lábé
sí	ìwájú	síwájú (ṣáájú)
sí	òkè	sókè

Ibi tí a ti máa ní sàmúlò iga'bésè idàpò-sòkan jù láti sèdá ɔrò nínú èdè Yorùbá ni sisèdá ɔrò-ìše. Awọn ìsòrí-ɔrò bí ɔrò-orúkọ, ɔrò-atókùn àti nígbà miíràn, àpapò ɔrò-orúkọ àti ɔrò-atókùn ni a lè dàpò mó ɔrò ìše láti sèdá ɔrò-ìše alákànpò. Àlàyé àti ijíròrò ni kíkún lórí bí a se ní sàmúlò iga'bésè idàpò-sòkan ɔrò-ìše àti ìsòrí-ɔrò miíràn ní èdè Yorùbá wà ní ìpín 1 àti ìpín 2 nínú módù 4. Àpéeré díè ni ó wà ni ìsàlè yìí:

8. sọ (IS) + ɔrò (OR)	→	sòrò (IS);
gba (IS) + àdúra (OR)	→	gbàdúrà (IS)
kó (IS) + iyé (OR) + sí (AT)	→	kíyèsí (IS);
ràn (IS) + ní ɔwó (APAT)	→	rànlówó (IS)
tè (IS) + sí ìwájú (APAT)	→	tèsíwájú (IS)

Ni àpéeré méjì àkókó, ɔrò-orúkọ àti ɔrò-ìše ni a dàpò-sòkan láti sèdá ɔrò-ìše alákànpò, ní àpéeré keta, idàpò-sòkan ìsòrí-ɔrò métà ni ó wáyé láti sèdá ɔrò-ìše alákànpò, àwọn ni ɔrò-ìše, ɔrò-orúkọ àti ɔrò-atókùn. Àpólà atókùn àti ɔrò-ìše ni a dàpò-sòkan láti sèdá ɔrò-ìše alákànpò ní àpéeré méjì ti ó gbéyìn.

Isogbólöhùn-dòrò

Ó seé se láti kan odidi gbólöhùn tàbí awé gbólöhùn pò láti di ɔrò kan şoso. Igbésè mofólójì tí a máa ní sàmúlò láti sèdá ɔrò irú èyí ni ìsogbólöhùn-dòrò (i-so-gbólöhùn-di-ɔrò). Gégé bí a se sàlàyé ni idánilékòó késàn-án, ó dàbí ení pé ɔrò-orúkọ níkan ni a máa ní sèdá nípa sísò gbólöhùn tàbí awé gbólöhùn di eyo ɔrò. Orísirísi gbólöhùn èdè Yorùbá ni ó sì máa ní kópa nínú isèdá ɔrò-orúkọ alákànpò irú èyí. A ti sàlàyé won lékùn-ún réré ní idánilékòó késàn-án géhé bí a se sọ. Àpéeré díè ni ó wà ni ìsàlè yìí:

9. Gbólöhùn Òrò-isèdá (ɔrò-orúkọ alákànpò)

a. Olórun fún mi	Olórunfúnmi
b. Tó ayé wò	Táyéwò (Táíwò)
d. Kí a sì máa wòó	Káshimáawòó
e. Olú bá ɔrò dé	Olúbóròdé
e. Omò ni ayò	Omòlayò
f. Ilé ni àbò	Ilélàbò
g. Ọdẹ, ó tún dé	Ọdétúnđé
gb. Ayé, mo júbà	Ayémojúbà

h.	Olóyè tí ó dé	Olóyèédé
j.	Èjí tí ó rìn dé	Èjírìndé

Àpèerẹ àkókó, (9a), jé ọrò-orúko alákànpò tí a şèdá nípa síso gbólóhùn àìsèdá di ẹyo ọrò, gbólóhùn asé tāàrà, (9b), àti gbólóhùn asé ẹbùrú, (9d), ni a so di ọrò ni àpèerẹ (9b – d), (9e) jé àpèerẹ síso gbólóhùn olópò-ìṣe di ẹyo ọrò, a so gbólóhùn àkýèsí alátenumó di ọrò ní àpèerẹ (9e) àti (9f), ni àpèerẹ (9g) àti (9gb), a so gbólóhùn alátenumó di ẹyo ọrò, àpèerẹ méjì tí ó kékìn, (9h àti 9j), jé àpèerẹ síso awé gbólóhùn aşapèjúwe di ẹyo ọrò kan şoso.

4.3 Àpètúnpè, Ìgékúrú àti Àpètúnpè

Ìgbésè, mofólójì tí a tún máa ní şamúlò nínú èdè Yorùbá dáadáa ni àpètúnpè. Àpètúnpè jé ìgbésè mofólójì tí a máa ní lò láti şèdá ọrò, tábí ịsọ tuntun láti ara mófímù ipìlè tábí ọpó. Ní ipín 1, ipín 2 àti ipín 3 nínú módù 5, mo jíròrò lékùn-ún réré lórí àwọn ọnà ti a máa ní gbà şamúlò ìgbésè yíí nínú èdè Yorùbá.

Ìgékúrú

Ìgbésè, mofólójì mìíràn tí a tún máa ní şamúlò ni èdè Yorùbá ni ìgbékúrú. Ìgbésè yíí jé àṣà gígé àwọn ọrò olópò sílébù kúrú fún ìròrùn láti pé. Mo ti şàlàyé lékùn-ún réré bí a se máa ní şamúlò ìgbésè ìgékúrú ni ipín 4 nínú módù 5.

Ìpàrísídà

Gégé bí a se şàlàyé şàájú, ìgbésè mofólójì jé ọnà ti elédè máa ní gbà láti se ìyípadà tábí àtúnṣe sí ìtumò mófímù ipìlè tábí ọpó. Irú àtúnṣe tábí ìyípadà tí a wí yíí lè jé, kíkí kí a pá ìrísí mófímù ipìlè tábí ọpó dà làijé pé ìyípadà dé bá ìtumò, irú mófímù ipìlè tábí ọpó béké. Ìgbésè mofólójì irú èyí ni a mó, sí ipàrísídà. Ọnà méjì pàtakì ni a lè gbà şamúlò ìgbésè ipàrísídà nínú mofólójì èdè. A lè lò ìgbésè, yíí láti se àfikún sí mófímù ipìlè tábí ọpó (nípa fífi àfòmò, kun irú mófímù ipìlè tábí ọpó béké, gégé, bí a se şàlàyé. lókè), ipàrísídà yíí sì lè jé fífi ìró tábí wúnrèn kan rópò òmííràn nínú èhun tí a mó si ifirópò.

Mo ti şàlàyé nípa mofólójì apàrísídà ni módù 1. Nínú àlàyé mi, mo ménu bà á pé mofólójì apàrísídà olùrópò ni ó wà nínú èdè Yorùbá. Mo sì fi àpèerẹ hàn lóríṣírisí bí ó se fara hàn pèlú. Ìgbésè ipàrísídà ifirópò ni a máa ní lò ni mofólójì apàrísídà olùrópò. Ìgbésè yíí ni fífi ìró tábí wúnrèn kan rópò òmííràn láti pa ìrísí irú ọrò, tí ìròpò béké ti wáyé dà. Àpèerẹ ifirópò yíí wà nínú gbólóhùn ìsàlè yíí:

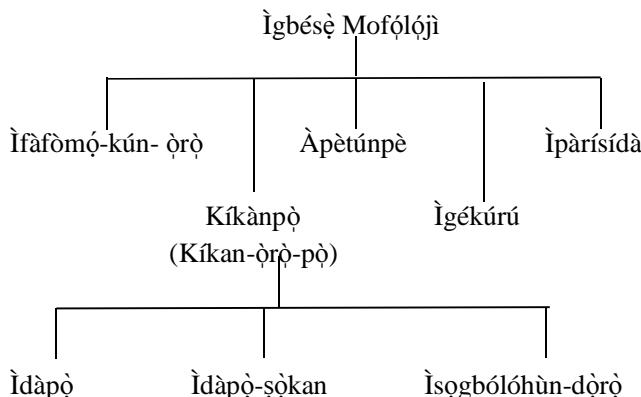
- 10a. Olú á/yóò/máa lò sí Èkó. b.Olú kò ní lò sí Èkó

Ní gbólóhùn àkókó, (10a), atóka àṣìkò ojó-ìwájú tí a lè lò lè jẹ́ á, yóò tábí máa, sùgbón ni gbólóhùn kéjì, (10b), atóka àṣìkò ojó-ìwájú tí a gbódò lò ni ní. Èyí jé pé ní ni a fi rópò á, yóò àti máa tí ó jeyo ni gbólóhùn àkókó, (10a). Wo ìpín 3 nínú módú 1 fún àlàyé kíkún àti àpẹ́rẹ́ lórísírísí bi a se máa ní sàmúlò ìgbésè ìpàrísídà ifirópò ni èdè Yorùbá.

5.0 ISQNÍSÓKÍ

Ìgbésè mofólójì jé ḥonà tí elédè máa ní gbà láti se ìyípadà tábí àtúnṣe sí ìtumò móffimù ìpìlè tábí òpó kan. Ìgbésè yíí márùn-ún tí mo jíròrò lé lórí ni mo fi hàn ní àwòrán ìsàlè yíí.

Àwòrán X: Ìgbésè Mofólójì ní Èdè Yorùbá

6.0 İŞÉ ÀYÀNŞE ONÍMÁÀKÌ OLÙKÓ

- Kí ni ìgbésè mofólójì?
- Ṣàlàyé àwọn wònyí pèlú àpẹ́rẹ́: ifàfómó-kún-òrò, ìsogbólóhùn-dòrò, ìdàpò-ṣòkan, àpètúnpè, ìdàpò, kíkan-òrò-pò, àti ìgékúrú
- Kí ni ìgbésè mofólójì ìpàrísídà ifirópò? Ṣàlàyé bí a se ní sàmúlò ìgbésè mofólójì yíí ni èdè Yorùbá.

7.0 İWÉ İTÓKASÍÀWỌN İWÉ FÙN KÍKÀ

Awobuluyi, Oladele. (Olótùú) 1989. *Yorùbá Metalanguage II*, Lagos: NERDC.

Awobuluyi, Oladele. 2008. *Èkó Ìṣèdá-Òrò Yorùbá*. Akure, Montem Paperbacks.

Bamgboṣe, Ayọ. 1967. *A Short Yorùbá Grammar*, Ibàdàn: HEB.

Bamgboṣe, Ayọ. (Olótùú) 1984. *Yorùbá Metalanguage I*, Lagos: NERDC.

- Elson, B. & V. Pickett. 1990. *An Introduction to Morphology and Syntax*. California Summer Institute of Linguistics.
- Katamba, Francis. 1993. *Morphology*. London: Macmillan.
- Malmkjaer, K. (Olótùú). 1999. *The Linguistic Encyclopeadia*. London & New York: Routledge.
- Mario Pel. 1966. *Glossary of Linguistic Terminology*. New York & London. Columbia University Press.
- Matthew, P. H. 1974. *Morphology: An Introduction to the Theory of Word Structure*. Oxford & New York: CUP.
- Taiwo, Oye. 2011a. *Mofólójì: Àtúnṣe kejì*. Ibadan, Universal Akada Books Ltd
- Taiwo, Oye. 2011b. “Inflections in the Ao dialect of Yoruba” *Kansas Working Papers in Linguistics*, Vol. 32 (2011), 84-105
- Taiwo, Oye. 2014. “The morpho-syntactic interaction and the derivation of nominal compounds in Yorùbá” *International Journal of Language Studies* Vol. 8 No 1 pp. 67- 92
- Taiwo, Oye and Olakolu, Toyin. 2010. “Òrò- ìṣé Alákànpò ní Èdè Yorùbá” *Research in African Languages and Linguistics (RALL)* Vol. 10 pp. 90-112
- Taiwo, Oye and Olakolu, Toyin. 2012. “Orí nínú ìhun òrò ìṣèdá” *Opanbata: Jónà Ìmò Akadá* Vol. 6 pp. 94-123
- Taiwo, Oye and Adekunle, Titi. 2013. “Òté Ìgékúrú ní Èdè Yorùbá” *Ago-Iwoye Journal of Languages and Literary Studies* Vol.4. pp. 1-10

MÓDÙ 4 KÍKÀNPÒ ÀTI ỌRÒ ALÁKÀNPÒ

Ní módù yíí, mo máa şàlàyé kíkànpò àti ọrò-alákànpò. Kíkan-ọrò-pò jé ònà kan pàtákì láti sèdá ọrò nínú èdè Yorùbá. Ọrò tí a kànpò bẹ́ ni a mò sí ọrò-alákànpò. Kikànpò ni kíkan mófíímù ipilè tábí ọpó méjì tábí jù bẹ́ lo, pò láti sèdá ọrò tábí isò tuntun. Ọrò tuntun tí a sèdá bẹ́ ni a mò sí ọrò alákànpò. Ọrò-alákànpò jé ọrò tí ó ní, ó kéré tán, mófíímù ipilè tábí ọpó méjì. Ogunlögò àwọn ọrò ni a sì máa kàn pò. Àwọn ọrò tí a bá sì kàn pò, wònyí ni a máa ní se àmúlò rè, gégé bí eyo ọrò kan. Ọrò-alákànpò gégé bí a se so, sáajú, lè ní àkànpò ọrò méjì tábí jù bẹ́ lo. Ní èdè Yorùbá, isòrí-ọrò, alákànpò, lè jé ọrò-ìše, ọrò-orúkọ tábí ọrò-atókùn. Bí àpéere, àwọn ọrò-isàlè yíí jé ọrò-alákànpò tí a sèdá láti àrà ọrò méjì tábí jù bẹ́ lo.

[OR Iféolúwa]	← [OR ifé]	+ [OR olúwa]
[OR Isòrí-ọrò-orúko]	← [OR isòrí]	+ [OR ọrò] + [OR orúko]
[AT Síwájú (sáajú)]	← [AT SÍ]	+ [OR iwájú]
[IS sòrò]	← [IS sò]	+ [OR ọrò]

Ní àpéere àkókó, a sèdá ọrò-orúkọ (OR) nípa kíkan ọrò-orúkọ méjì pò. Ọrò-orúkọ náà ni a sèdá ní àpéere kejì nípa kíkan ọrò-orúkọ méta pò. A kan ọrò-atókùn (AT) àti ọrò-orúkọ (OR) pò láti sèdá ọrò atókùn (AT) ní àpéere keta, nígbà ti a se àkànpò ọrò-ìše (IS) àti ọrò-orúkọ (OR) láti sèdá ọrò-ìše (IS) ní àpéere.

Ònà mìíràn tí a tún lè gbà sèdá ọrò-alákànpò ni láti kan gbogbo àwọn ọrò inú gbólöhùn pò. Ìyen ni pé a óò sò odidi gbólöhùn di eyo ọrò kan şoso. Èyí ni a mò sí isò-gbólöhùn-di-eyo-ọrò tábí isò-gbólöhùn-dòrò. Irú àwọn ọrò-alákànpò wònyí wópò nínú àwọn ọrò-orúkọ olópò sífébù ní èdè Yorùbá. Àpéere díé ni ìwònyí:

Ọrò-Orúkọ Alákànpò		Gbólöhùn
	Oluwà	Kókó Gbólöhùn
Olúwafúnmiláyò	← Olúwa	fún mi ní ayò
Babaláwo	← Baba	ní awo
Adéníkèé	← Adé	ní iké
Adéwálé	← Adé	wá sí ilé

Ọrò-orúkọ alákànpò *Olúwafúnmiláyò*, jé ọrò, tí a sèdá láti ara odidi gbólöhùn tí ihun rè jé ọrò-orúkọ (*oluwà*) tí kókó gbólöhùn sì jé ọrò-ìše àti àbò, àti ọrò atókùn àti àbò. Ní ti ọrò-orúkọ alákànpò méjì tí ó téle e, *Babaláwo* àti *Adéníkèé*, *oluwà* jé ọrò-orúkọ, kókó gbólöhùn jé ọrò-ìše àti àbò. Ọrò-orúkọ alákànpò *Adéwálé* ní ihun ọrò-orúkọ gégé bí *oluwà* tí kókó gbólöhùn sì jé ọrò-ìše, ọrò-atókùn àti àbò. Àwọn àkòrí wònyí ni o máa kà ní módù yíí:

Ipín 1	Òrò-Ìṣe Alákànpò
Ipín 2	Èyà Òrò-Ìṣe Alákànpò
Ipín 3	Òrò-Orúkọ Alákànpò
Ipín 4	Síṣèdá Òrò-Orúkọ Alákànpò Látara Gbólóhùn

ÌPÍN 1 ÒRÒ-ÌSE ALÁKÀNPÒ

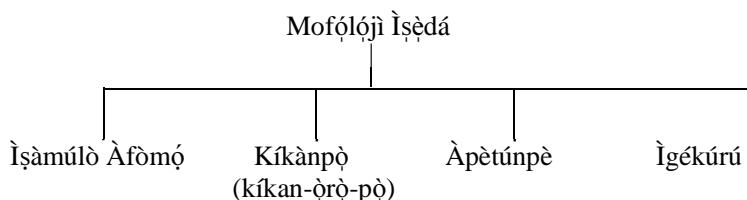
Àkóónú

- 1.0 Ifáárà
- 2.0 Èròṅgbà àti Àfojúsùn
- 3.0 Ibéèrè Ìṣáájú
- 4.0 Àkóónú Ìdánilekòjò
 - 4.1 Oríkì Kíkànpò
 - 4.2 Òrò-Ìse Alákànpò
 - 4.3 Ìdàpò-Şòkan Òrò-Ìse àti Abò
 - 4.4 Ìdàpò-Şòkan Òrò-Ìse, Òrò-Orúkò àti Òrò-Atókùn
- 5.0 Ìsoníšókí
- 6.0 Ìṣé Ayànṣe Onímáàkì Olùkó
- 7.0 Ìwé Ìtókasí/Àwọn Ìwé Fùn Kíkà

1.0 ÌFÁÁRÀ

Nínú ìjíròrò mi ní şáájú, mo pín mofólójì ìṣèdá sí àwọn ẹyà tí ó wà ní ìsàlẹ yíí.

Àwòrán V: Èka Mofólójì Ìṣèdá

Ní ipín yíí, n óò jíròrò lórí kíkànpò àti òrò-ìse alákànpò.

2.0 ÈRÒṄGBÀ ÀTI ÀFOJÚSÙN

Léyìn tí ó bá ti ka ipín yíí tán, wàá lè fún kíkànpò ní oríkì. Bákan náà wàá lè şàlàyé tí ó múná dóko lórí òrò-ìse alákànpò àti àwọn ẹyà rẹ gbogbo.

3.0 IBÉÈRÈ ÌṢÁÁJÚ

Kí ni kíkànpò? Şàlàyé òrò-ìse alákànpò.

4.0 ÀKÓÓNÚ ÌDÁNILÉKÒÓ

4.1 Oríkì Kíkànpò

Kíkan-òrò-pò jé ònà kan pàtakì láti sèdá òrò nínú èdè Yorùbá. Òrò tí a kànpò békè ni a mò sí òrò-alákànpò. Kikànpò ni kíkan mófíímù ipìlè tábí òpó méjì tábí jù békè lo pò láti sèdá òrò tábí isò tuntun. Òrò tuntun tí a sèdá békè ni a mò sí òrò alákànpò. Òrò-alákànpò jé òrò tí óní, ó kéré tán, mófíímù ipìlè tábí òpó méjì. Ogunlógò àwọn òrò ni a sì máa kàn pò. Àwọn òrò tí a bá sì kàn pò wònyí ni a máa ní se àmúlò rẹ gégé bí eyo òrò kan. Òrò-alákànpò gégé bí a se sọ ssájú, lè ní àkànpò òrò méjì tábí jù békè lo. Ní èdè Yorùbá, òrò alákànpò lè jé òrò-ìše, òrò-orúkò tábí òrò-atókùn. Bí àpèeré, àwọn òrò-isàlè yíí jé òrò-alákànpò tí a sèdá láti àrà òrò méjì tábí jù békè lo.

- 1a. [OR Iféolúwa] ← [OR ifé] + [OR olúwa]
- b. [OR Isòrí-òrò-orúkò] ← [OR isòrí] + [OR òrò] + [OR orúkò]
- d. [AT Síwájú (ssájú)] ← [AT sí] + [OR iwájú]
- e. [IS sòrò] ← [IS sò] + [OR òrò]

Ní àpèeré àkókó, (1a), a sèdá òrò-orúkò (OR) nípa kíkan òrò-orúkò méjì pò. Òrò-orúkò náà ni a sèdá ní àpèeré kejì (1b) nípa kíkan òrò-orúkò méta pò. A kan òrò-atókùn (AT) àti òrò-orúkò (OR) pò láti sèdá òrò atókùn (AT) ní àpèeré keta, (1d), nígbà ti a se àkànpò òrò-ìše (IS) àti òrò-orúkò (OR) láti sèdá òrò-ìše (IS) ní àpèeré (1e).

Ònà mìíràn tí a tún lè gbà sèdá òrò-alákànpò ni láti kan gbogbo àwọn òrò inú gbólóhùn pò. Ìyen ni pé a óò sọ odidi gbólóhùn di eyo òrò kan soso. Èyí ni a mò sí isò-gbólóhùn-di-eyo-òrò tábí isò-gbólóhùn-dòrò. Irú àwọn òrò-alákànpò wònyí wópò nínú àwọn òrò-orúkò olópò sílébù ní èdè Yorùbá. Àpèeré díè ni ìwònyí:

- 2a. Olúwafúnmiláyò ← olúwa fún mi ní ayò
- b. Babaláwo ← Baba ní awo
- d. Adéníkèé ← Adé ní iké
- e. Adéwálé ← Adé wá sí ilé

Òrò-orúkò alákànpò *Olúwafúnmiláyò* jé òrò tí a sèdá láti odidi gbólóhùn tí ihun rẹ, jé òrò-orúkò (olùwà) tí kókó gbólóhùn sì jé òrò-ìše àti àbò àti òrò atókùn àti àbò. Ní ti òrò-orúkò alákànpò méjì tí ó téle e, *Babaláwo* àti *Adéníkèé*, olùwà jé òrò-orúkò, kókó gbólóhùn jé òrò-ìše àti àbò. Òrò-orúkò alákànpò *Adéwálé* ní ihun òrò-orúkò gégé bí olùwà tí kókó gbólóhùn sì jé òrò-ìše, òrò-atókùn àti àbò.

Ìdárayá Ìgbára-Eni-Léwòn

Ñjè o lè fún kíkànpò ní oríkì? Gbìyànjú láti se ìtúpalè orúkò rẹ

4.2 Òrò-ìṣe Alákànpò

Púpò nínú àwọn òrò-ìṣe èdè Yorùbá ni ó jé òrò-ìṣe onísílélù kan. Àwọn tí ó ní ju sílélù kan lo nínú wọn shábà máa ní jé àwọn òrò-ìṣe isèdá. Àwọn òrò-ìṣe isèdá yíí ni a mò sí òrò-ìṣe alákànpò. Ìdí tí a fi pè wón ní alákànpò ni pé a sèdá wọn nípa ìdàpò-òrò-ìṣe méjì tàbí jù béké lo tábí nípa ìdàpò-ṣòkan òrò-ìṣe àti isòrí-òrò mìíràn bíí òrò-orúkò àti òrò-atókùn.

Ìdàpò-òrò-ìṣe jé òpnà tí a fi ní kan òrò-ìṣe méjì tábí jù béké lo pò láti shédá òrò-ìṣe alákànpò. Àwọn òrò-ìṣe bíí òrò-ìṣe àsínpò àti òrò-ìṣe elélà, pèlú àbò tí a kí bò ó láàárín ni wón máa ní kópa nínú isèdá àwọn òrò-ìṣe alákànpò wònyí.

Òpnà kékí tí a lè gbà shédá òrò-ìṣe alákànpò ni kí á da isòrí-òrò mìíràn pò mó-òrò-ìṣe. Irú isòrí-òrò ti a lè dàpò mó-òrò-ìṣe láti shédá òrò-ìṣe alákànpò irú èyí ni òrò-orúkò àti òrò-atókùn. Òpnà ti a ní gbà da òrò-ìṣe pò mó isòrí-òrò mìíràn gégé bí a se shálàyé yíí ní a mò sí ìdàpò-ṣòkan.

Ní ipín yíí, màa sàyèwò àwọn òrò-ìṣe alákànpò tí a shédá nípasè ìdàpò-ṣòkan òrò-ìṣe àti isòrí-òrò mìíràn léyìn náà ni n óò shágbeýèwò àwọn òrò-ìṣe alákànpò tí a shédá nípa ìdàpò-òrò-ìṣe méjì tábí jù béké lo.

4.3 Ìdàpò-Ṣòkan Òrò-Ìṣe àti Àbò

Ìdàpò-ṣòkan òrò-ìṣe àti àbò rè ni èyà ìdàpò-ṣòkan tí ó wópò jù lò tí ó ní kópa nínú isèdá òrò-ìṣe alákànpò. Ìdí níyí tí irú èyà òrò-ìṣe alákànpò yíí se pò nínú èdè Yorùbá. Òfin ihun gbólóhùn fún isèdá wọn sì ni èyí:

4. IS → IS + APOR

Díè nínú wọn wà nínú àwọn àpẹ́ṣẹ́rẹ́ isàlè yíí:

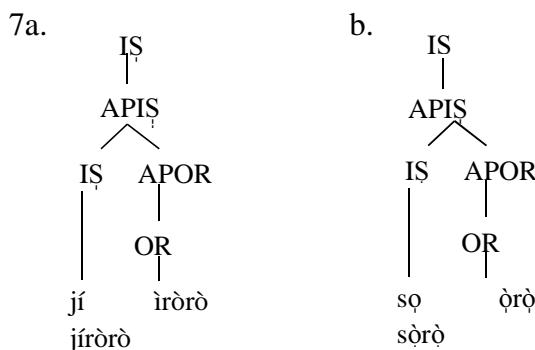
5.	IS	→	IS	+	APOR
	jíròrò	jí		iròrò	
	jókòdó	jó		òkó	
	dúró	dá		uró (u - + ró)	

Ó dábí éni pé ìtumò ikòòkan òrò-ìṣe àti òrò-orúkò tí a fi shédá òrò-ìṣe alákànpò ní àpẹ́ṣẹ́rẹ́ méta àkókó tí sònù, tí ó jé pé ìtumò òrò-ìṣedá níkan ni a mò. Sùgbón sà òrò-orúkò uró lè jé òrò-ìṣedá ní ibi tí a ti fi àfòmò ìbèrè u-kún òrò-ìṣe ró ní àwọn èka-èdè Ékití. Ní ti àpẹ́ṣẹ́ méjì tí ó kékí, ìtumò òrò-orúkò ipo tí ó jé àbò òrò-ìṣe yíí àti òrò-ìṣe pa nínú òrò-ìṣe alákànpò pàdé náà ti sònù pèlú.

Ogunlóbó àwọn ɔrò-ìše alákànpò tí a sèdá nípa ìgbésè idàpò-sòkan yíí ni a sì lè dá ítumò, ikòòkan àwọn ɔrò tí a fi sèdá wọn mò. Irú àwọn ɔrò-ìše wònyí pò nínú èdè Yorùbá. Díé lára wọn ni ó wà ní ìsàlè yíí.

6.	IS	→	IS	APOR
	sòrò		sò	òrò
	juwó		ju	owó
	buyì		bu	iyì

Gbogbo àwọn ɔrò-ìše alákànpò òkè wònyí ní ìrísí kan náà nítorí pé ikànpò ɔrò-ìše àti àbò ni gbogbo wọn ní. Ìrísí díé làra wọn ni a fi hàn ní àwọn àwòrán atóka-igi ìsàlè yíí.

Ìdáráyá Ìgbára-Èni-Léwòn

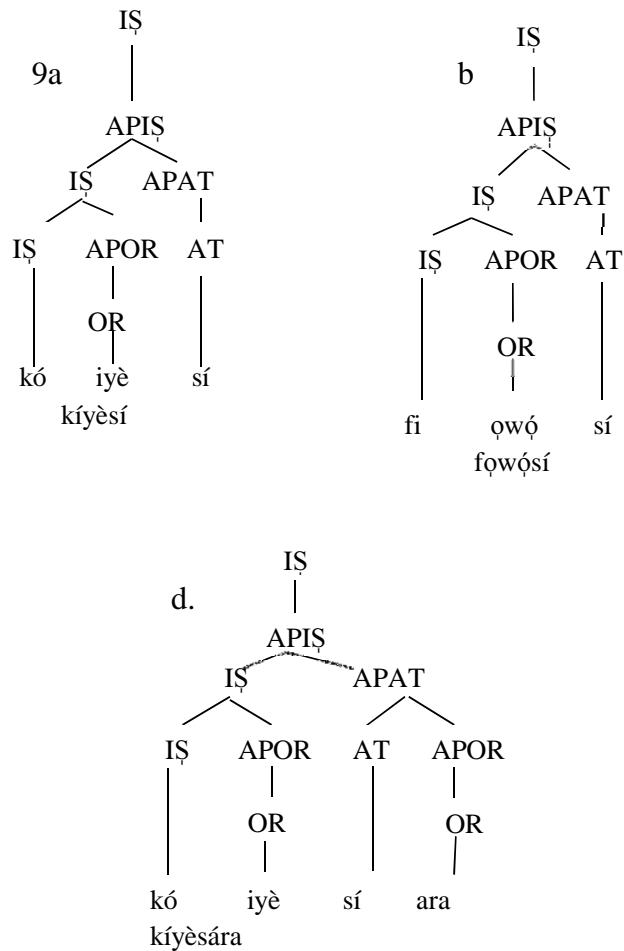
Ya àwòrán atóka-igi láti fi ìrísí àwọn ɔrò-ìše alákànpò wònyí hàn: *juwó, gbàdúrà, yípo, kígbé, sáré*.

4.4 Ìdàpò-Sòkan ɔrò-ìše, ɔrò-Orúkọ àti ɔrò-Atókùn

Ìdàpò-sòkan ɔrò-ìše, ɔrò-orúkọ àti ɔrò-atókùn wáyé nígbà tí ɔrò-ìše bá ní àfíkún méjì. Ní síshédá ɔrò-ìše alákànpò látara ɔrò-ìše àti àfíkún méjì tí í se àpólà orúkọ àti àpólà atókùn, àwọn àfíkún méjèjì ni a dàpò-sòkan pèlú ɔrò-ìše. Irú ɔrò-ìše alákànpò eléyií kò wópò nínú èdè Yorùbá. Àpẹẹrẹ díé tí a şàkíyèsí ni ìwònyí: *kíyèsí, kíyèsára* àti *fowósí*. Ófin ìhun-gbólóhùn tí a fi sèdá wọn ni

8.	IS	→	IS	+	APOR	+	APAT
a.	kíyèsí		kó		iyè		sí
b.	fowósí		fi		owó		sí
d.	kíyèsára		ko		iyè		sí ara

Ìrísí àwọn ɔrò-ìše alákànpò métèèta ni a fí hàn ní ìsàlè yíí:

Ìdárayá Ìgbára-Èni-Léwòn

Yẹ àwọn ọrò-ìše alákànpò wònyí wò. Şe ìtúpalè wọn kí o sì ya àwòrán atóka-igi láti fi ìrísí wọn hàn: *kíyèsí*, *fowósí*, *kíyèsára*.

5.0 ÌSQNÍSHÓKÍ

Àwọn ọrò onímóffimù ịpilè méjì tàbí jù béké lọ tí a kàn papò láti di ọrò kan şoso ni a ní pè ní ọrò-alákànpò. Ìgbésè bí a şe ní kàn wón pò ni a mò sí kíkànpò tàbí kíkan-ọrò-pò. Àpeérẹ irú àwọn ọrò tí a kàn pò béké ni *Adéolà*, *Oláolúwa*, *Babátunde*, *Olórunkúnmi*, *sòrò*, *jíròrò*, *gbàdúrà*, *nínú*, abbl. Ogunlögò ọrò-ìše ni a máa şèdà nípa kíkan ọrò pò báyíí. À máa ní kan ọrò orúkọ àbò pò mó ọrò-ìše rẹ ní idàpò-şòkan ìsòrí-ọrò ọrò méjì tí wón yàtò sí ara wọn. Bákan náà, a máa ní ní idàpòşòkan ọrò-ìše àti ìsòrí-ọrò ọrò méjì tí tíi şe àpólà orúkọ àti àpólà atókùn. Ní ịpín 2, mo máa tèsíwájú nííu ijíròrò lórì ọrò-ìše alákànpò nípa sisálàyé àwọn èyà ọrò-ìše alákànpò miíràn.

6.0 ISÉ ÀYÀNŞE ONÍMÁÀKÌ OLÙKÓ

1. Kí ni Kíkànpò?
2. Ṣàlàyé àwọn wònyí pèlú àpèerẹ: *òrò-isé alákànpò, idàpò-sòkan òrò-isé àti àbò, idàpò-sòkan òrò-isé, òrò-orúkò àti òrò-atókùn.*

7.0 ÌWÉ ÌTÓKASÍ/ÀWỌN ÌWÉ FÙN KÍKÀ

Awobuluyi, Oladele. 2008. *Èkó Ìṣèdá-Òrò Yorùbá*. Akuré, Montem Paperbacks.

Elson, B. & V. Pickett. 1990. *An Introduction to Morphology and Syntax*. California Summer Institute of Linguistics.

Katamba, Francis. 1993. *Morphology*. London: Macmillan.

Malmkjaer, K. (Olótùú). 1999. *The Linguistic Encyclopedias*. London & New York: Routledge.

Matthew, P. H. 1974. *Morphology: An Introduction to the Theory of Word Structure*. Oxford & New York: CUP.

Taiwo, Oye. 2011a. *Mofólójì: Àtúnṣe kejì*. Ibadan, Universal Akada Books Ltd

Taiwo, Oye. 2014. “The morpho-syntactic interaction and the derivation of nominal compounds in Yorùbá” *International Journal of Language Studies* Vol. 8 No 1 pp. 67- 92

Taiwo, Oye and Olakolu, Toyin. 2010. “Òrò- isé Alákànpò ní Èdè Yorùbá” *Research in African Languages and Linguistics (RALL)* Vol. 10 pp. 90-112

Taiwo, Oye and Olakolu, Toyin. 2012. “Orí nínú iħun òrò isédá” *Opanbata: Jónà Ímò Akadá* Vol. 6 pp. 94-123

ÌPÍN 2 ÈYÀ ỌRÒ-ÌŞE ALÁKÀNPÒ

Àkóónú

- 1.0 Ifáárá
- 2.0 Èròngbà àti Àfojúsùn
- 3.0 Ibéèrè Ìsháájú
- 4.0 Àkóónú Ìdánilekòjó
 - 4.1 Ìdàpò-Şòkan Ọrò-Ìşe àti Àpólà Atókùn
 - 4.2 Ìdàpò Ọrò-ìşe
 - 4.3 Ìdàpò Ọrò-Ìşe Alábódé àti Ọrò-Ìşe Alákànpò
 - 4.4 Ìdàpò Ọrò-Ìşe Eléélà àti Àbò Rè
- 5.0 Ìsoníşókí
- 6.0 Ìşe Ayànṣe Onímáàkì Olùkó (Tutor-Marked Assignment (TMA))
- 7.0 Ìwé Ìtókasí/Àwọn Ìwé Fùn Kíkà

1.0 IFÁÁRÀ

Mo máa tèsíwájú nínú ijíròrò mi lórí ọrò-ìşe alákànpò ní ìpín yíí. Mà á şàlàyé èyà ọrò-ìşe tí a şédá nípasè ìdàpò-şòkan ọrò-ìşe àti àpólà atókùn tí ó jé àfikún. Léyìn náà, mà á şàlàyé èyà ọrò-ìşe alákànpò, tí a şédá nípa ìdàpò ọrò méjì tàbí jù béké lo. Àwọn ọrò-ìşe tí a dàpò lè jé ọrò-ìşe àsínpò tàbí ọrò-ìşe eléélà.

2.0 ÈRÒNGBÀ ÀTI ÀFOJÚSÙN

Èròngbà mi fún ẹ ni láti ní ìmò àmòdájú lórí àwọn ọrò-ìşe alákànpò tí a şédá báwònyí:

- nípasè ìdàpò-şòkan ọrò-ìşe àti àpólà atókùn tí ó jé àfikún
- ìdàpò ọrò-ìşe méjì
- nípa ìdàpò ọrò-ìşe alábódé àti ọrò-ìşe alákànpò
- láti ara ọrò-ìşe alákànpò méjì.
- nípa ìdàpò ọrò-ìşe eléélà àti àbò tí a kì bò ó nínú.

3.0 IBÉÈRÈ ÌSHÁÁJÚ

Şàlàyé àwọn wònyí pèlú àpéere: *ìdàpò-şòkan ọrò-ìşe àti ọrò-atókùn, ìdàpò ọrò-ìşe méjì, ìdàpò ọrò-ìşe alábódé àti ọrò-ìşe alákànpò, ìdàpò ọrò-ìşe alákànpò méjì, ìdàpò ọrò-ìşe eléélà àti àbò rè*

4.0 ÀKÓÓNÚ ÌDÁNILÉKÒÓ

4.1 Ìdàpò-Sòkan Ḍòrò-Ìṣe àti Àpólà Atókùn

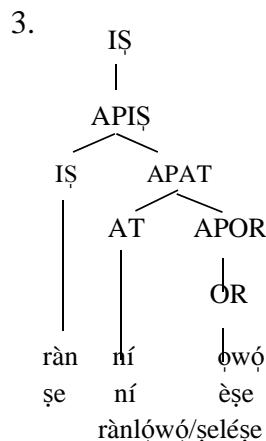
Ókan lára àwọn Ḍòrò-Ìṣe alákànpò tí a sèdá nípa Ìdàpò-sòkan ìsòrí-Ḍòrò-Ìṣe àti ìsòrí-Ḍòrò mìfràn ní èyí tí a sèdá nípasè Ìdàpò-sòkan Ḍòrò-Ìṣe àti àpólà atókùn tí ó jé àfikún. Òfin ihun gbólóhùn tí a lè fi sèdá Ḍòrò-Ìṣe alákànpò irú èyí ni ó wà ní ìsàlè yíí.

1. IS → IS + APAT

Ḍòrò-Ìṣe alákànpò irú èyí náà kò fi béké wópò nínú èdè Yorùbá. Àpeērē wọn ni ìwònyí:

2.	IS	→	IS	+	APAT
a.	rànlowó		ràn		ní ọwó
b.	ṣeléṣe		ṣe		ní èṣe

Írísí kan náà ni àwọn Ḍòrò-Ìṣe alákànpò òkè wònyí ní, níwòn ìgbà tí ó jé pé àpólà atókùn àti Ḍòrò-Ìṣe ni a dàpò-sòkan láti sèdá Ḍòrò-Ìṣe tuntun.

4.2 Ìdàpò Ḍòrò-Ìṣe

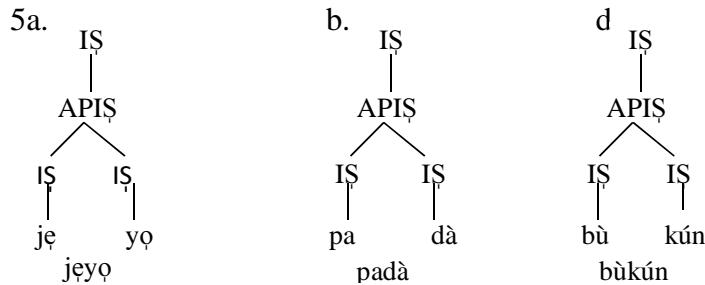
Èyà Ḍòrò-Ìṣe alákànpò kejì ni èyí tí a sèdá nípa Ìdàpò Ḍòrò méjì tàbí jù béké lo. Àwọn Ḍòrò-Ìṣe tí a dàpò lè jé Ḍòrò-Ìṣe àsínpò tàbí Ḍòrò-Ìṣe elélà.

Ìdàpò Ḍòrò-Ìṣe méjì

Ó ṣeé se láti sèdá Ḍòrò-Ìṣe alákànpò làti ara Ḍòrò-Ìṣe méjì. Irú Ḍòrò-Ìṣe méjì béké a máa jé Ḍòrò-Ìṣe àsínpò. Àpeērē díè ní ìwònyí:

4. IS → IS + IS
 a. jẹyọ jẹ yọ
 b. padà pa dà
 c. bùkún bù kún

Irísí àwọn ɔrò-ìṣe alákànpò tí ó wà lókè yíí ni a fi hàn ní ìsàlè yíí:

Ìdárayá Ìgbára-Eni-Léwòn

Ya àwòrán atóka-igi láti fi ìrísí ɔrò-ìṣe alákànpò onídàpò ɔrò-ìṣe hàn.

4.3 Ìdàpò ɔrò-ìṣe Alábódé àti ɔrò-ìṣe Alákànpò

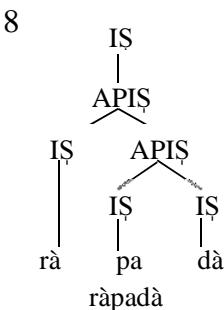
Ó ñe é ñe láti sèdá ɔrò-ìṣe alákànpò nípa ìdàpò ɔrò-ìṣe alábódé (iyen ɔrò-ìṣe tí a kò sèdá tí ñe ɔrò-ìṣe onísílélù kan; ɔrò-ìṣe àìsèdá) àti ɔrò-ìṣe alákànpò. Ó dàbí eni pé ɔrò-ìṣe alákànpò *padà* níkan ni ó máa n kópa nínú ìsèdá ɔrò-ìṣe alákànpò tí a n sò nípa wọn yíí. Àpèrèrè díè ni ìwònyí:

- 6a. yípadà → yí + padà
 b. ràpadà → rà + padà

Nínú àwọn ɔrò-ìṣe alákànpò òkè yíí, ɔrò-ìṣe alábódé ni a dàpò mò ɔrò-ìṣe alákànpò *padà*. Òfin ìhun gbólóhùn tí a dálábàá fún ìsèdá ɔrò-ìṣe alákànpò ni èyí:

7. IS → IS + APIŞ

Irísí ɔrò-ìṣe alákànpò tí a fi ñe àpèrèrè ní àwòrán atóka-igi ìsàlè yíí:

4.4 Ìdàpò Òrò-Ìṣe Èlélà àti Àbò Rè

Ònà mìíràn tí a lè gbà sèdá òrò-ìṣe alákànpò ní èdè Yorùbá ni nípa ìdàpò òrò-ìṣe èlélà àti àbò tí a kì bò ó nínú. Ófin ìhun gbólóhùn fún irú èyà òrò-ìṣe alákànpò yíí ni ó wà ní ìsàlè yíí:

9. IS → IS + APOR + IS

Àpéṣeré díè ni ìwònyí:

10.	IS	→	IS	+	APOR	+	IS
a.	téwógbà		té	ówó		gbà	
b.	gbókànlé/gbékèlé		gbe	ókàn		lé	

5.0 ÌSQNÍSHÓKÍ

Àwoṇ èyà àti àtúnpín òrò-ìṣe alákànpò tí mo jíròrò lé lórí ni mo fi hàn ní àwòrán ìsàlè yíí:

Awòrán XI: Èyà òrò-ìṣe alákànpò

6.0 ÌSÉ ÀYÀNŞE ONÍMÁÀKÌ OLÙKÓ

Sàlàyé àwọn wònyí pèlú àpéṣeré: *ìdàpò-ṣòkan òrò-ìṣe àti òrò-atókùn*, *ìdàpò òrò-ìṣe méji*, *ìdàpò òrò-ìṣe alábódé àti òrò-ìṣe alákànpò*, *ìdàpò òrò-ìṣe alákànpò méji*, *ìdàpò òrò-ìṣe èlélà àti àbò rè*

7.0 ÌWÉ ÌTÓKASÍ/ÀWỌN ÌWÉ FUN KÍKÀ

Awobuluyi, Oladele. 2008. *Èkó Ìṣedá-Òrò Yorùbá*. Akuré, Montem Paperbacks.

Elson, B. & V. Pickett. 1990. *An Introduction to Morphology and Syntax*. California Summer Institute of Linguistics.

Katamba, Francis. 1993. *Morphology*. London: Macmillan.

Malmkjaer, K. (Olótùú). 1999. *The Linguistic Encyclopedia*. London & New York: Routledge.

Matthew, P. H. 1974. *Morphology: An Introduction to the Theory of Word Structure*. Oxford & New York: CUP.

Taiwo, Oye. 2011a. *Mofólojì: Àtúnṣe kejì*. Ibadan, Universal Akada Books Ltd

Taiwo, Oye. 2014. “The morpho-syntactic interaction and the derivation of nominal compounds in Yorùbá” *International Journal of Language Studies* Vol. 8 No 1 pp. 67- 92

Taiwo, Oye and Olakolu, Toyin. 2010. “Òrò- işe Alákànpò ní Èdè Yorùbá” *Research in African Languages and Linguistics (RALL)* Vol. 10 pp. 90-112

Taiwo, Oye and Olakolu, Toyin. 2012. “Orí nínú ìhun ọrò işèdá” *Opanbata: Jónà Ìmò Akadá* Vol. 6 pp. 94-123

ÌPÍN 3 ỌRÒ-ORÚKÒ ALÁKÀNPÒ

Àkóónú

- 1.0 Ìfáárà
- 2.0 Èròngbà àti Àfojúsùn
- 3.0 Ibéèrè Ìṣáájú
- 4.0 Àkóónú Ìdánílékòjò
 - 4.1 Ọrò-Orúkò Alákànpò
 - 4.2 Ìṣedá Ọrò-Orúkò Alákànpò
 - 4.3 Síṣedá Ọrò-Orúkò Alákànpò Látara Ọrò-Ìṣe tábí Àpólà Ìṣe
 - 4.4 Síṣedá Ọrò-Orúkò Alákànpò Látara Ọrò-Ìṣe Àsínpò
 - 4.5 Síṣedá Ọrò-Orúkò Alákànpò Látara Ọrò-Ìṣe Eélélà
- 5.0 Ìṣoníṣókí
- 6.0 Ìṣe Àyànṣe Onímáàkì Olùkò
- 7.0 Ìwé Ìtókasí/Àwọn Ìwé Fún Kíkà

1.0 ÌFÁÁRÀ

Gégé bí mo se sàlàyé ní ìpín tí ó kojá, n óò tésíwájú lórí ijíròrò mi lórí kíkànpò, ọrò-orúkò alákànpò ni mo sì máa sàlàyé ní ìpín yíí. Ó seé se láti sèdá àwọn ọrò-orúkò kan nípa kíkan móffimù adádúró tábí òpó méjì tábí jù bēè lọ pò Irú àwọn ọrò-orúkò tí a sèdá báyíí ni a n pè ní ọrò-orúkò alákànpò. Àwọn ònà tí a lè gbà sèdá ọrò-orúkò alákànpò ní èdè Yorùbá ni mo máa sàlàyé ní idánílékòjò yíí.

2.0 ÈRÒNGBÀ ÀTI ÀFOJÚSÙN

Léyìn tí ó bá ti ka ìpín yíí tán, wàá lè sàlàyé tí ó muna dóko lórí àwọn wònyí:

- ọrò-orúkò alákànpò olórò-orúkò méjì
- ọrò-orúkò alákànpò olórò-orúkò méta
- ọrò-orúkò alákànpò látara ọrò-ìṣe àti àbò
- ọrò-orúkò alákànpò látara ọrò-ìṣe méjì, àti
- ọrò-orúkò lákànpò látara ọrò-ìṣe eélélà.

3.0 IBÉÈRÈ ÌṢÁÁJÚ

Sàlàyé pèlú àpèçeré àti àwòrán atóka-igi, bí a se máa n sèdá ọrò-orúkò akákànpò látara ọrò-orúkò, ọrò-ìṣe agbàbò, ọrò-ìṣe àsínpò àti ọrò-ìṣe eélélà.

4.0 AKÓÓNÚ ÌDÁNILÉKÒÓ

4.1 Òrò-Orúkọ Alákànpò

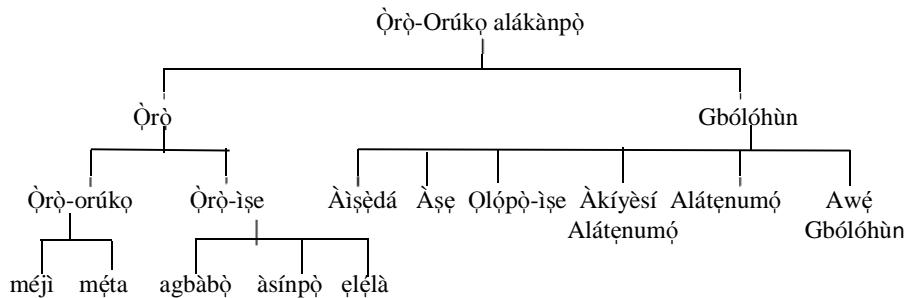
Òrò-orúko alákànpò kò lóñkà ní èdè Yorùbá. Orísirísi ònà ni a sì máa ní gbà sèdá won. Díè lára àwọn òrò-orúkọ alákànpò ni ó wà ní ìsàlè yíí:

- I. Iféolúwa, òrò-orúkọ, òrò-aropò-orúkọ, ibá ìsèlè, ilé-iwé, adéorí, ọdúniṣu, Ijèbú-òde, Àgójìwòyè, Èkó-ilé, atóka-igi, Adéolá, Okúnolá, abbl.
- II. Ìtéwógbà, şèrùbàwón, ìbanújé, ifibò, àwílé, ọbàyéjé, àpatà, apeja, irlóyún, adérùpokò, ilosíwájú, agbèyìnbebojé, ikóraeniníjànú, abbl.
- III. Olúwafúnmiláyò, Adéwálé, Adéníkèé, Ọdúnlámì, Ayédùn, Oláíítán, Iféwùmí, Tamílórè, Kóláwòlé, gbájúè, Fadékémí, Táyéwò, Kásímáawòó, Bámgbósé, Tolúlopé, Owólabí, abbl.
- IV. Jéunkóokú, Ọmójomolò, Abòábá, Ọmówálé, Ọmolúàbí, Èsìnlókù, Ilélabólá, Ọdétündé, Ọmósòwón, Oyéékànmí, Ejírìndé, Ayémojúbà, abbl.

A lè pín òrò-orúkọ alákànpò sí èka mérin gégé bí a se tò wón ní àwọn àpẹẹrẹ òkè yíí. Èyà tábí ìpin àkókó (I) ni àwọn òrò-orúkọ alákànpò tí a sèdá nípa kíkan òrò-orúkọ méjì tábí jù bẹ́ lo pò. Èyí tí ó wà ní ìpín kejì (II) jé àwọn òrò-orúkọ alákànpò tí a sèdá nípa kíkan òrò-ìše àti ìsòrí-òrò miíràn pò. Ní ìpín keta (III), orísirísi gbólóhùn ni a kàn pò nípasè igbésé ìsogbólóhùn-dòrò, (iso-gbólóhùn-di-eyo-òrò) láti sèdá àwọn òrò-orúkọ alákànpò tí ó wà ní ìpín yíí. Ní ti ìpín kérin (IV), àwọn òrò-orúkọ alákànpò, wònyí jé àwọn tí a sèdá láti ara orísirísi awé gbólóhùn nípasè igbésé ìsogbólóhùn-dòrò, yíí kan náà. Àlàyé wa òkè fi hàn pé a lè pín orísun òrò-orúkọ alákànpò, sí méjì gbòòrò. Àwọn ni èyí tí a sèdá láti ara òrò (bí òrò-orúkọ àti òrò-ìše) àti àwọn tí a sèdá látara gbólóhùn (orísirísi gbólóhùn àti àwé gbólóhùn).

Gégé bí yóò se fojú hàn nínú ìdànilékòó, ó se é se láti sàtúpín àwọn òrò-orúkọ alákànpò tí a sèdá nípa kíkan òrò-ìše pò sí àwọn tí a sèdá látara òrò-ìše agbàbò, òrò-ìše àsínpò àti òrò-ìše elélà. Àwọn gbólóhùn tí a sì lè so di eyo, òrò láti sèdá òrò-orúkọ alákànpò ni àwọn èyí gbólóhùn wònyí: gbólóhùn àisèdá, gbólóhùn àṣe, gbólóhùn olópò-ìše, gbólóhùn àkíyésí alátenumó, gbólóhùn alátenumó, àti awé gbólóhùn asàpèjúwe. Èyà òrò-orúkọ alákànpò ni a fihàn ní àwòrán ìsàlè yíí.

Àwòrán XII : Òrò-Orúko Alákànpò

4.2 Ìsèdá Òrò-Orúko Alákànpò

Gégé bí mo ñe şálàyé şáajú nígbà tí mo níjíròrò lórí òrò-íše alákànpò, àlàyé wa lórí òrò-orúko alákànpò yóò dá lórí àwọn nñkan wònyí: èyà òrò-orúko alákànpò, òfin ìhun gbólóhùn tí a lè fí şèdá irú òrò-orúko alákànpò béké àti àpẹ́erẹ wọn lóríṣiríṣi.

Òrò-orúko Alákànpò Oní OR + OR

Onírúurú òrò-orúko ni a lè şèdá nípa kíkan òrò-orúko méjì pò. Irú ìkànpò yíí sì maa ní wáyé nígbà tí òrò-orúko méjì tí a fé múlò bá jé yó nínú èhun alálàjé ní apólà orúko. Ùyen ní pé òrò-orúko méjì jeyo nínú àpólà orúko ní ibi ti ọkan tí ní yán ikejì. Şùgbón kò sí ibátan kankan làáàrín àwọn òrò-orúko méjèejì. (Wo Owólabí (1976a) fún àlàyé lékún-ún réré lórí èhun alálàjé àti èhun oníbàátan òrò-orúko méjì tí ó jé yó nínú àpólà orúko.) Òrò-orúko méjì tí ó jé yó nínú èhun alálàjé nínú àpólà orúko yíí yóò wá di òrò-orúko alákànpò kan. Irú àwọn òrò-orúko alákànpò báyíí wópò nínú èdè Yorùbá. Púpò nínú wọn ni ó jé orúko èníyàn, orúko ìlú, orúko ibikan, orúko nñkan àti àwọn òrò-orúko tí a şèdá nínú èdè Yorùbá.

Orúko èníyàn: Adéolá, Akinolá, Adéayò, Okùnolá, Adéolú, Oláolúwa, abbl.

Orúko Ìlú: Òkèàgbè, Ìlá-òràngún, Ìgbàrà-òkè, Ìdóàní, Àgójìwòyè, Ìjèbú-òde, Abéòkúta, abbl.

Orúko ibikan: Ìlé-ìwé, òkèagbára, Ìlé-ejó, abbl.

Orúko nñkan: Adéorí, Owóorí, Odún-ìṣu, Oúnjé alé, abbl

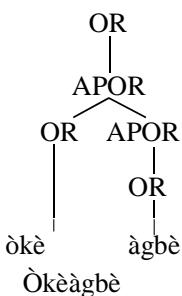
Òrò-orúko tuntun: Òrò-orúko, fónráñ-ìhun, ìhun-gbólóhùn, ibá-ìṣelè, atóka-igi, abbl.

Òfin ìhun gbólóhùn tí a lè lò fún şíşèdá òrò-orúko alákànpò tí a şèdá láti ara òrò-orúko méjì ni

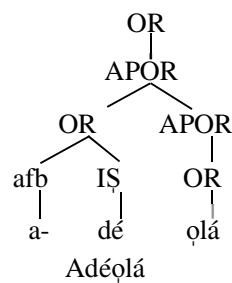
1. OR → OR + OR
 a. Adéolá Adé olá
 b. Òkèàgbè Òkè àgbè

Írísí àwọn òrò-orúkọ alákànpò wònyí rí bákan náà, díé lára àwọn òrò-orúkọ alákànpò tí a fi sàpẹ́rẹ ni a fí hàn nínú àwòrán atóka igi ìsàlè wònyí:

2a

b.

Òrò-orúkọ Alákànpò oní OR + OR + OR

Ó şeé se láti şédá òrò-orúkọ alákànpò láti ara òrò-orúkọ méta. Irú àwọn òrò-orúkọ alákànpò yií wópò láàárín àwọn òrò-orúkọ tí a şédá fún èdè ìperí Yorùbá. Àpẹ́rẹ díé lára wọn ni ìwònyí: *isòrí òrò-orúkọ, òrò-orúkọ alákànpò, òfin ihun gbólóhùn, àwòrán atóka igi, òrò-arópo afarajórúkọ, òrò-orúkọ afínihàn, abbl.*

Ofin ihun gbólóhùn tí a lè lò láti şédá òrò-orúkọ alákànpò látara òrò-orúkọ méta ni èyí:

3. OR → OR + OR + OR

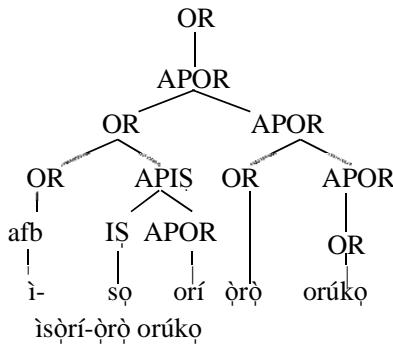
4. OR → OR + OR + OR
 isòrí-òrò-orúkọ isòrí òrò orúkọ
 òrò-orúkọ alákànpò òrò orúkọ alákànpò

Bí o bá şàkíyèsí àwọn òrò-orúkọ alákànpò wònyí, wàá rí i pé a rí lára wọn tí ó jé òrò-orúkọ alákànpò fúnra rẹ kí ó tó wá kópa nínú síşèdá òrò-orúkọ alákànpò mìíràn. Àpẹ́rẹ wọn àti ihun wọn ni a fí hàn ní ìsàlè yií.

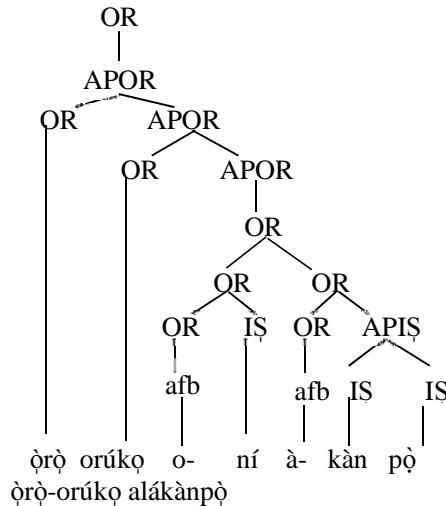
- 5a. isòrí → i- so, orí
 b. alákànpò → o-, ní, à-, kàn pò
 d. atóka → a-, tó, èka

Írísí díé lára àwọn òrò-orúkọ alákànpò wònyí ni a fí hàn nínú àwọn àwòrán atóka igi ìsàlè wònyí.

6a

b.

b

Ìdárayá Ìgbára-Èni-Léwòn

Yẹ àwọn ɔrò-orúkọ tí mo fi se àpèerẹ lókè wònyí wò. Njé o lè gbíyànjú láti ya àwòrán atóka-igi láti fi ìrísí wọn hàn?

4.3 Sísèdá ɔrò-Orúkọ Alákànpò Látara ɔrò-Ìṣe tábí Àpólà Ìṣe

Ogunlógò ɔrò-orúkọ ni a máa ní sèdá nínú èdè Yorùba nípa kíkan ɔrò-ìṣe pò mó ara wọn tí a óò wá fí àfòmò ibile èsodórúkọ kún irú àwọn ɔrò-ìṣe tí a kànlpò békè. Èsodórúkọ alákànpò irú èyí tún pín sí èyà bìi méta. Àwọn èyà ɔhún ní ìwònyí: kíkan ɔrò-ìṣe àti àbò pò, kíkan ɔrò-ìṣe méjì pò àti kíkan ɔrò-ìṣe élélà pò

Sísèdá ɔrò-orúkọ-alákànpò látara ɔrò-Ìṣe àti àbò

Ònà méjì pàtákì ni a lè gbà sèdá ɔrò-orúkọ alákànpò látara ɔrò-ìṣe agbàbò. Ònà kíiní ni nípa kíkan ɔrò-ìṣe àti àbò rè pò tí a óò sì fí àfòmò ibile èsodórúkọ kún-un. Irú ɔrò-orúkọ alákànpò bayí pò níye ní èdè Yorùbá. Àpèerẹ díè ni ìwònyí.

7.Àpólà-Ìṣe	Àfòmò ibile	Òrò-Ìṣedá Alákànpò)	(Òrò-orúkọ
pa ejá	a-, ì-, àì-	apeja, ipéja, àipeja	
sí iná	o-, ì-, àì-	òsíná, ìsíná, àìsíná	
té owó	à-, ì-, àì-	àtéwó, itéwó, àítéwó	
gbó òràñ	ì-, àì-	ìgbóràñ, àìgbóràñ	

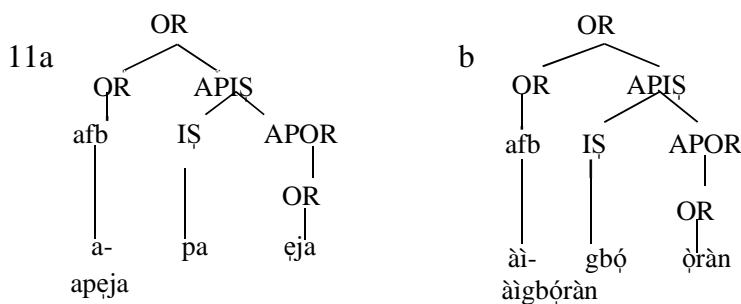
Gégé bí àwọn àpèerẹ òkè wònyí se fi hàn, ihun irú ɔrò-orúkọ alákànpò èyí jé èyí tí a fí àfòmò ibile kún àpólà Ìṣe. Àfòmò ibile yí sì jé ìsòrí-ɔrò ɔrò-orúkọ nítorí òun ni ó sọ àpólà Ìṣe di ɔrò-orúkọ. Òfin ihun gbólóhùn tí a lè fí sèdá wọn ni èyí.

8. OR → afbor + APIŞ
 9. APIŞ → IS APOR

Àpe'eré díè lara wọn ni ó wà ní ìsàlè yíí

10. OR → afb + APIŞ
 a. apeja a- pa ejá
 b. ọmùtín ọ- mu ọtín
 d. àìlqta àì- lq ata

Írísí díè lára àwọn ọrò-orúkọ alákànpò wònyí ni a fi hàn nínú àwọn àwòrán atóka igi wònyí.

Ò tún şeé şe láti şèdá ọrò-orúkọ-alákànpò láti ara ọrò-ìşe agbàbò méjì kí a sì fi àfómó ibile è asòdorúkọ kún ọrò-ìşe àti àbò méjì béké. Ìyen ní pé látara àpòlà ìşe méjì ní a tí şèdá irú ọrò orúkọ alákànpò béké. Àpe'eré díè ni ìwònyí:

12.

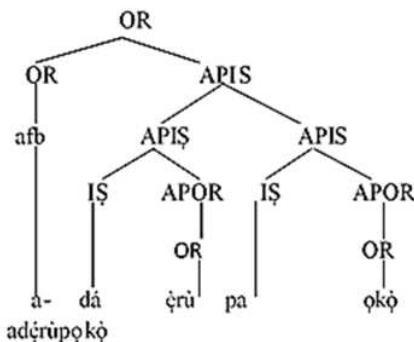
Àpòlà-ìşe méjì	Àfómó ibile	Òrò-ìsèdá(òrò-orúkọ alákànpò)
dá ẹrù, pa ọkò	a-, i-	adérùpokò idérùpokò
wọ ilé, wọ òde	i-	ìwoléwòde
kó ọlá, wọ ilé	a-	akóláwolé

Òfin ihun gbólóhùn fún ìsèdá àwọn ọrò-orúkọ alákànpò irú èyí ni:

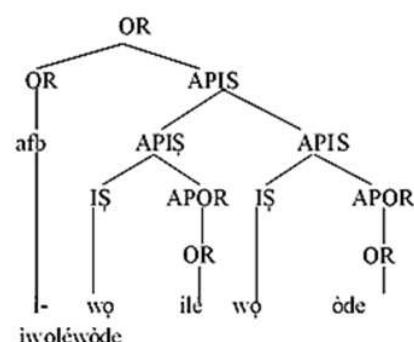
13. OR → afbor + APIŞ + APIŞ
 14. APIŞ → IS APOR
15. OR → afbor + APIŞ + APIŞ
 a. adérùpokò → a- dá ẹrù, pa ọkò
 b. ìwoléwòde → i- wọ ilé, wọ òde

Írísí díè lára àwọn ọrò-orúkọ alákànpò tí a şèdá látara àpòlà ìşe méjì ní a fi hàn ní àwòrán-igi ìsàlè wònyí:

16a

b,

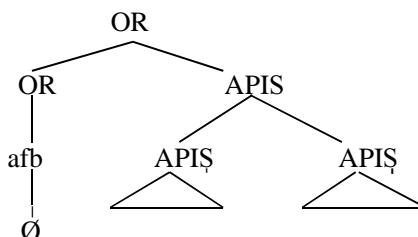
Ònà kejì pàtakì tí a lè gbà sèdá òrò-orúkọ alákànpò látara òrò-ìše àti àbò, ni kí á pa òrò-ìše àti àbò, méjì pò láti di òrò-orúkọ kan şoso. Ìyen ni pé kí a pa àpólà ìše méjì pò láti dí òrò-orúkọ alákànpò lájé pé a fí mófiímù tàbí wúnreñ asodorúkọ tí a fojúrí kún-un. Irú isòdorúkọ bayíí wópò nínú orúkọ èniyàn ní èdè Yorùbá. Àpéteré díè ni ìwònnyí:

17. Ápólà ìše méjì
 Bá mi, dé ilé
 Bá mi, gbé osé
 Fi adé, kékí mi

- Òrò-ìsèdá (Òrò-orúkọ alákànpò)
Bámidélé
Bámgbósé
Fadékémi

Bí ó tilè, jé pé kò sí mófíímù tàbí wúnreñ asodorúkọ tí a lè fí ojú rí tí a fí kún àwọn àpólà ìše tí ó wà ní àwọn àpéteré (17) láti sèdá òrò-orúkọ alákànpò, àbajáde àkànpò, àwọn àpólà ìše wònnyí jé òrò-orúko. Fún idí èyí, a dá a lábàá pé àfómó ibèrè asodorúkọ tí ó farasin ni a mülò fún sisèdá àwọn òrò-orúkọ tí ó wà ní àpéteré (17) àti ògòòrò, irú wọn béké. Bí òrò bá rí bí èyí, a jé pé àfómó ibèrè afarasin tí a dá lábàá yíí ni orí nínú òrò-orúkọ alákànpò tí a sèdá látara àpólà ìše méjì. Bí a bá tèlé àsamò yíí, irísí àwọn òrò-orúkọ alákànpò tí ó wà ní àpéteré (17) yóò rí bí èyí:

18.

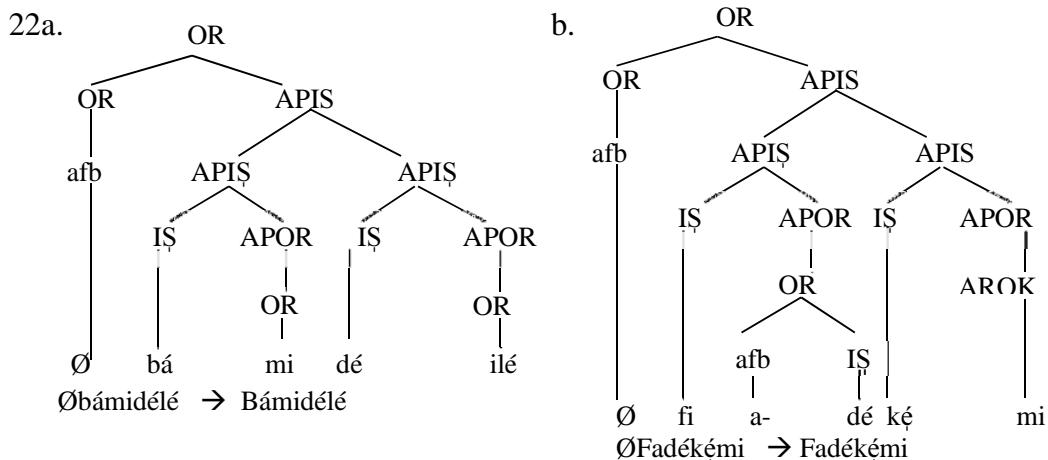

Òfin ìhun gbólóhùn fún ìsèdá àwọn òrò-orúkọ alákànpò irú èyí wa ní ìbámu pèlú àbá wa tí ó wà ní ìsàlè yíí.

19. OR → Ø_{OR} + APIŞ + APIŞ
20. APIŞ → Iṣ APOR

21. OR → Ø + IS APOR + IS APOR
 a. Bámídélé → Ø bá mi, dé ilé
 b. Fadékémi → Ø fi adé, ké mi

Írísí wọn ni mo fi hàn nínú àwọn àwòrán atóka igi ìsàlè wònyí.

Ìdáravá Ìgbára-Eni-Léwòn 2

Kọ àwọn ɔrò orúkọ tí ó ní àfòmò ibile èrè sìlè. Sàlàyé àwọn àfòmò tí wón ní bóyá afarasin tàbí aláifarasin.

4.4 Sísèdá Òrò-Orúkọ Alákànpò Látara Òrò-Ìše Àsínpò

Ònà kékì tí a lè gbà şèdá òrò-orúkọ alákànpò látara òrò-ìše ni kíkan òrò-ìše méjì tàbí jù békè pò léyín náà kí a sì fí àfòmò ibile èrè asòdorúkọ kún un láti dí òrò-orúkọ. Awọn òrò-ìše tí a kàn pò yií ni a mò sí òrò-ìše àsínpò. Àwọn òrò-orúkọ alákànpò irú èyí wópò ní èdè Yorùbá pèlú. Díé nínú wòn ni èyí.

23.

Òrò-ìše àsínpò	Àfòmò ibile	Òrò-ìsèdá (òrò-orúkọ alákànpò)
bù, mu	à-, ì-	àbùmu, ìbùmu
bù, wè	à-, ì-	àbùwè, ìbùwè
rí, wí, sí	ì-, à-, àì-	àríwísí, ìríwísí, àìríwísí
wí, lé	à-	àwílé

Òfin iħun gbólóhùn tí a lè lò fún sisèdá àwọn òrò-orúkọ alákànpò irú èyí náà ni:

24. OR → afb_{OR} + API\$

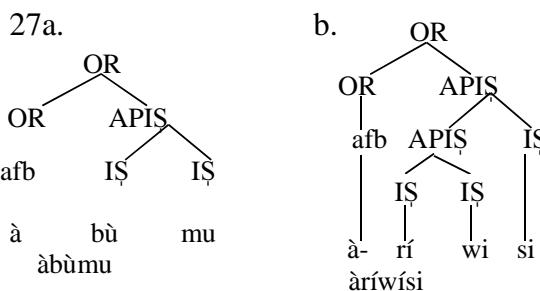
Àmó, sá, ìyàtò tí ó wà nínú òfin òkè yíí àti àwọn tí a lè lò láti şèdá òrò-orúkọ alákànpò látara òrò-ìse àti àbò tí a şàlàyé sáajú ni pé ìhun APIŞ wọn yàtò sí ara wọn. Ìhun APIŞ tí ó wà lókè yíí jé olórò-ìse méjì tábí jù béké lo.

25. APIŞ → IS IS (IS)

Òrò-ìse wònyí ni a fi àfòmò ibilerè kún báyíí:

26.	OR	→	afb	+	IS	IS	(IS)
a.	àbùmu	→	à-	bù	mu		
b.	àríwísí	→	à-	rí	wí	sí	
e.	àtémó	→	à-	té	mó		

Ìrísí díé lára àwọn òrò orúkọ alákànpò tí a fi şàpẹ́rẹ ni ó wà ní isálè yíí:

Ìdárayahá Ìgbára-Éni-Léwòn 3

Njé o lè kó àwọn òrò-orúkọ tí ó ní àpólà ìse méjì síté. Gbiyànjú láti şàlàyé bí a şe şèdá wọn.

4.5 Síṣèdá Òrò-Orúkọ Alákànpò Látara Òrò-Ìse Èlélà

Òrò-ìse élélà ní àwọn òrò-ìse tí ó máa ní gba àbò ní àárrin wọn. Ìyèn ni pé, a máa ní fi òrò-orúkọ tábí òrò-arópò-orúkọ kúkúrú pín irú àwọn òrò-ìse béké sí méjì. Àpẹ́rẹ àwọn òrò-ìse élélà ní ìwónyí: ré...jé, bà...jé, té...mó, yí...po, gbà...gbó, bá...wí, tó...wò abbl.

Ònà méjì ni a lè gbà şèdá òrò-orúkọ alákànpò látara òrò-ìse élélà. Ònà kiíní ní kí a fí òrò-orúkọ pín àwọn òrò-ìse òhun níyà, kí a sì wà fi àfòmò ibilerè asodorúkọ kún irú òrò béké. Àpẹ́rẹ díé ni ó wà ní isálè yíí:

28

.Òrò-ìse élélà àti àbò	Afòmò ibilerè	Òrò-ìṣèdá (Òrò-orúkọ alákànpò)
ba inú jé	ì-	ìbànújé
gba éni gbó	ì-, a-	ìgbanigbó, agbanigbó
yí ilé po	ì-, a-	ìyílépo, ayílépo

Ònà kejì tí a fí lè sèdá òrò-orúko alákànpò látara òrò-ìše élélà ní kí a yọ òrò-orúko tí ó pín òrò-ìše níyà kúrò, kí a wá pa òrò-ìše élélà òhun pò, kí a sì wá fí àfòmò ìbèrè asodorúko kún òrò-ìše élélà tí a papò béké. Àpéeré díè ní ìwónyí:

29.

Òrò-ìše élélà	Àfòmò ìbèrè	Òrò-isèdá (Òrò- orúko alákànpò)
bá...wí	ì-	Ìbáwí
ré...jé	ì-	ìréjé
gbà...gbó	ì-	ìgbàgbó
bá...mu	ì-, àì-	Ìbúmu, àibámu

Òfin ìhun gbólöhùn tí a lè lò fún ìsèdá irú àwọn òrò-orúko alákànpò wònyí ni ó wá ní ìsàlè yíí:

30. OR → afb_{OR} + API\$

Ní ìbámu pèlú àlàyé àti ijíròrò wa lókè, API\$ nínú òfin ìhun gbólöhùn òkè yíí jé òrò-ìše élélà, òrò-ìše élélà yíí sì lè jé èyí tí a fí òrò-orúko pín níyà tábí kí á ki òrò-orúko bo láàárín tábí kí ó jé èyí tí kò ní òrò-orúko nínú ìhun rè. Fún ìdí èyí ìtúpalè API\$ nínú òfin ìhun gbólöhùn òkè yíí ni èyí.

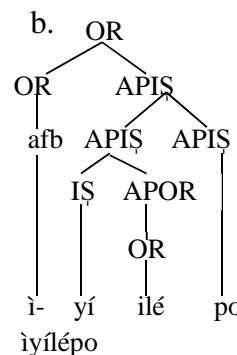
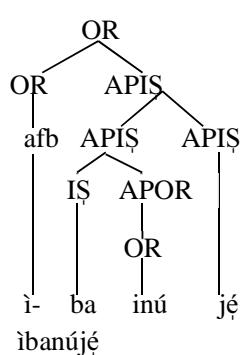
31. API\$ → IS (OR) IS

Bí a bá wá lo ìtúpalè òkè yíí, òfin ìhun gbólöhùn fún òrò-orúko alákànpò, tí a sèdá látara òrò-ìše élélà (alábò tábí alálábò) ni ó wá ní ìsàlè yíí.

32. OR	→	afb _{OR}	+	IS	(OR)	IS
a. ìbanújé		ì-		ba	inú	jé
b. iyílépo		ì-		yí	ilé	po
d. ìgbàgbó		ì-		gbà		gbó

Ìrísí díè lára àwọn òrò-orúko alákànpò wònyí ni ó wá ní ìsàlè yíí.

33a.

5.0 ÌSÒNÍSHÓKÍ

Àwọn ɔrò-orúko alákànpò tí a sèdá nípa kíkan àwọn ɔrò pò ni mo şàlàyé ní ipín yíí. Onírúurú ɔrò-orúkọ ni a lè sèdá nípa kíkan ɔrò-orúkọ méjì pò. Irú ìkànpò yíí sì máa n wáyé nígbà tí ɔrò-orúkọ méjì tí a fé múlò bá jẹ yọ nínú èhun alálajé, ní apólà orúkọ. ɔrò-orúkọ méjì tí ó jẹ yo, nínú èhun alálajé nínú àpolà orúkọ yíí yóò wá di ɔrò-orúkọ alákànpò kan. Irú àwọn ɔrò-orúkọ alákànpò báyíí wopò nínú èdè Yorùbá. Púpò nínú wọn ni ó jẹ orúkọ ènìyàn, orúkọ ilú, orúkọ ibikan, orúkọ nñkan àti àwọn ɔrò-orúkọ tí a sèdá nínú èdè Yorùbá. Àwọn ɔrò-orúkọ alákànpò tí a sèdá láti ara ɔrò-orúkọ méta wópò láàárín àwọn ɔrò-orúkọ tí a sèdá fún èdè iperí Yorùbá. Àwọn ɔrò-orúkọ alákànpò tí a máa n sèdá nínú èdè Yorùba nípa kíkan ɔrò-ìṣe pò, mó ara wọn ni àwọn tí a sèdá nípa kíkan ɔrò-ìṣe àti àbò pò, àwọn tí a sèdá nípa kíkan àpolà ìṣe kan tàbí méjì pò, nípa kákán ɔrò-ìṣe àsínpò pò àti àwọn tí a sèdá nípa kíkan ɔrò-ìṣe élélà pò. Léyìn tí a bá kàn wón pò tán, a óò wá fí àfòmò ibèrè asòdorúkọ kún wòn, irú àfòmò ibèrè asòdorúkọ yíí lè jé afarsin tàbí aláifarasin.

6.0 ISÉ ÀYÀNSE ONÍMÁÀKÌ OLÙKÓ

Şàlàyé pełú àpẹ́rẹ́ àti àwòrán atóka-igi, bí a şe máa n sèdá ɔrò-orúkọ akákànpò látara ɔrò-orúkọ, ɔrò-ìṣe agbàbò, ɔrò-ìṣe àsínpò àti ɔrò-ìṣe élélà.

7.0 ÌWÉ ÌTÓKASÍ/ÀWỌN ÌWÉ FÙN KÍKÀ

Awobuluyi, Oladele. (Olótùú) 1989. *Yorùbá Metalanguage II*, Lagos: NERDC.

Awobuluyi, Oladele. 2008. *Èkó Ìṣèdá-ɔrò Yorùbá*. Akuré, Montem Paperbacks.

Bamgboṣe, Ayọ. 1966. *A Grammar of Yorùbá*, Cambridge: CUP.

Bamgboṣe, Ayọ. 1967. *A Short Yorùbá Grammar*, Ibàdàn: HEB.

Bamgboṣe, Ayọ. (Olótùú) 1984. *Yorùbá Metalanguage I*, Lagos: NERDC.

Bamgboṣe, Ayọ. 1986. *Yorùbá: A Language in Transition*, J. F. Odunjo Memorial Lecture Series, No. 1.

Bamgboṣe, Ayọ. 1990. *Fonólójì ati Gírámà Yorùbá*. Ibadan: UPL.

Elson, B. & V. Pickett. 1990. *An Introduction to Morphology and Syntax*. California Summer Institute of Linguistics.

- Fabb, Nigel. 2001. Compounding. Nínú Spencer, Andrew & Zwicky, A.(Olótùú). *The Handbook of Morphology*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- Haacke, Wilfred, H.G. 1995. Instances of incorporation and compounding in Khoekhoeegowab. Nínú A. Traill, R Vossen, & M. Bieseile (Olótùú) *The Complete Linguist. Papers in Memory of Patrick J. Dickens*, Koln: Rudiger Koppe: 339-361.
- Katamba, Francis. 1993. *Morphology*. London: Macmillan.
- Malmkjaer, K. (Olótùú). 1999. *The Linguistic Encyclopaedia*. London & New York: Routledge.
- Mario Pel. 1966. *Glossary of Linguistic Terminology*. New York & London. Columbia University Press.
- Matthew, P. H. 1974. *Morphology: An Introduction to the Theory of Word Structure*. Oxford & New York: CUP.
- Matthew, P. H. 1997. *The Concise Oxford Dictionary of Linguistics*. Oxford, New York: OUP.
- Owolabi, Kola. 1976. *Noun-Noun Constructions in Yorùbá: A Syntactic and Semantic Analysis*. Ph.D. Thesis, University of Ìbàdàn, Ìbàdàn.
- Owolabi, Kola. 1995a. More on Yorùbá Prefixing Morphology. Nínú Owolabi, Kola (Olótùú) *Language in Nigeria: Essays in Honour of Ayo Bamgbose*. Ibadan: Group Publishers. 92-112.
- Pulleyblank, Douglass & Akinbiyi Akinlabi. 1988. Phrasal Morphology in Yorùbá. *Lingua* 74: 141-166.
- Selkirk, Elizabeth. 1982. The Syntax of Words. *Linguistic Inquiry Monograph Seven*. Cambridge: MIT Press.
- Taiwo, Oye. 2008. Compound verbs in Yorùbá. *Studi Linguistici e Filologici Online* 6:345-370.
- Taiwo, Oye. 2009. Headedness and the structure of Yorùbá Compound words. *Taiwan Journal of Linguistics*, 7 (1): 27-52
- Taiwo, Oye. 2011. *Mofólojì: Atúnṣe kejì*. Ibadan, Universal Akada Books Ltd

ÌPÌN 4 SÍSÈDÁ ỌRÒ-ORÚKÒ ALÁKÀNPÒ LÁTARA GBÓLÓHÙN

Àkóónú

- 1.0 Ifáárá
- 2.0 Èròngbà àti Àfojúsùn
- 3.0 Ìbéèrè Ìsháájú
- 4.0 Àkóónú Ìdánilekọ́
 - 4.1 Síshédá Ọrò-Orúkò Alákànpò Látara Gbólóhùn Àìshédá àti Gbólóhùn Àṣe
 - 4.2 Síshédá Ọrò-Orúkò Alákànpò Látara Gbólóhùn Olópò-Ìṣe
 - 4.3 Síshédá Ọrò-Orúkò Alákànpò Látara Gbólóhùn Àkíyèsí Alátenumó
 - 4.4 Síshédá Ọrò-Orúkò Alákànpò Látara Awé Gbolohun Aṣàpèjúwe
- 5.0 Ìsoníṣókí
- 6.0 Ìṣe Àyànṣe Onímáàkì Olùkó
- 7.0 Ìwé Ìtókasí/Awọn Ìwé Fún Kíkà

1.0 ÌFÁÁRÀ

Gégé bí a se ménu báá şáájú, ó seé se láti şèdá ogunlögò àwọn ọrò-orúkò alákànpò láti oríṣíríṣi gbólóhùn èdè Yorùbá. Awọn èyà gbólóhùn tí a tí lè şèdá ọrò-orúkò alákànpò ni ìwònyí: gbólóhùn àìshédá, gbólóhùn àṣe, gbólóhùn olópò-ìṣe, gbólóhùn ákíyèsí alátenumó, gbólóhùn álátenumó àti awé gbólóhùn

Ònà tí a ní gbà şèdá ọrò-orúkò alákànpò látara àwọn gbólóhùn tí a tò sókè yíí ni kí á sọ wón di ẹyo-òrò tí í se ọrò-orúkò. Èyí ní a mò sí **ìsogbólóhùn-dòrò**. Ní síso, gbólóhùn di òrò, yíí, a gbódò ménu báá pé kò sí mófílmù kankan tí a fi kún irú gbólóhùn tí a sọ di òrò bẹ́e, ìyen ni pé irú ọrò-orúkò tí a şèdá látara gbólóhùn kò ní mófílmù asodorúkò nínú ìhun rẹ rárá. Fún ìdí èyí, kò see se láti ya orí sótò nínú ọrò-orúkò alákànpò tí a şèdá láti ara gbólóhùn. Èyí ni ó sì fà á tí a fí ka irú ọrò-orúkò alákànpò bẹ́e sí èyà ọrò alákànpò, alálórí. Àmò, sá, ó ní àwọn ìgbésè tí a máa ní télér láti şèdá ọrò-orúkò látara gbólóhùn, a óò sàlàyé àwọn ìgbésè wònyí lékùn-ún réré gégé bí wón se fojú hàn nínú èdè Yorùbá. Bákán náà, a óò sàgbéyéwò oríṣíríṣi gbólóhùn tí a tí lè şèdá ọrò-orúkò alákànpò gégé bí ó tí ye. Òfin ìhun tí a lè lò láti şèdá ọrò-orúkò alákànpò láti ara gbólóhùn ní èyí:

60a.	OR	→	GB
b.	GB	→	APOR APIBKO APIS

2.0 ÈRÒÑGBÀ ÀTI ÀFOJÚSÙN

Èròngbà àti àfojúsùn mi fún ẹ ní ìpín yìí ni kí o ní ìmọ́ tí ó múná dóko lórí àwon wònyí:

- Láti lè sàlàyé bí a sé ní şèdà ọrò-orúko alákànpò láti ara oríṣiríṣi gbólóhùn èdè Yorùbá.
 - Kí o lè mọ àwọn àpeére ọrò-orúko alákànpò tí a şèdá wònyí.
 - Kí o sì lè sàlàyé àwọn ònà tí a ní gbà sèdá àwọn gbólóhùn bée.

3.0 ÌBÉÈRÈ ÌSÁÁJÚ

Báwo ni a se lè sèdá òrò-orúkó alákànpò látara àwọn ísórí-òrò wònyí: òrò-orúkó méjì, òrò-ìše, gbólöhùn àìsèdá, gbólöhùn àkíyèsí alátenumó àti gbólöhùn àsé tâàrà? Ya àwòrán atóka-igi láti fí iríssí àwọn òrò-orúkó alákànpò béké hàn.

4.0 ÀKÓÓNÚ ÌDÁNILEKÓÓ

4.1 Sísèdá Òrò-Orúkọ Alákànpò Látara Gbólóhùn Àìṣèdá àti Gbólóhùn Àse

Gbólóhùn àìṣèdá ní gbólóhùn tí a kò lè tópa rẹ́ sí orísun mìràn tàbí gbólóhùn tí a kò sèdá láti ara gbólóhùn tàbí ìso mìràn.

Gbólóhùn àpéere (b) jé èyí tí a sèdá láti ara gbólóhùn àpéere (a) nípa fífi mófímì tàbí atóka ibéèrè **Njé** kún-un. Sùgbón a kò lè topa gbólóhùn (a) sí gbólóhùn tàbí ìsø mìíràn gégé bí a se se fún (b). Fún ìdí èyí, gbólóhùn àpéere (a) jé gbólóhùn àìsèdá.

Irú gbólóhùn àìṣèdá tí ó wà ní àpéērē (a) jé àpéērē gbólóhùn tí a ti maa ní sèdá òrò-orúkọ alákànpò. Ogunlögò àwọn òrò-orúkọ alákànpò tí a sèdá látara gbólóhùn àìṣèdá ní wọn jé orúkọ ènìyàn. Ṣùgbón àwọn òrò-orúkọ alákànpò bẹ́e mìíràn tún wà tí kíí se orúkọ ènìyàn. Àwọn àpéērē tí ó wà ní (2) jé orúkọ ènìyàn tí a sèdá látara gbólóhùn àìṣèdá.

2. Gbólóhún àìsèdá	Òrò-ìsèdá (òrò-orúkò alákànpò)
a. Olórunkún mi	Olórunkúnmi
b. Ayé dùn	Ayédùn
d. Olúwa fún mí ní ayò	Olúwafúnmiláyò

Gégé bí a se sàlàyé sájú, ìgbésè isò gbólöhùn-dòrò ní ìgbésè pàtákì tí a lò láti sèdá àwọn òrò-orúkó alákànpò tí a tò sí òkè yíí. Ìgbésè isò gbólöhùn-dòrò yíí ni ó sì fà á tí isúnkì fi wáyé tí odidi gbólöhùn fi wá di

eyo ḥorò kan şoso. Àmò şá, ìgbésè fonólójì tí a tún máa ní şàmúlò ré púpò ni ipajé. Oríṣiríṣi sílébù ni a sì lè pajé láti şèdá ḥorò-orúkọ alákànpò. Bí àpẹ́rẹ, a pa sílébù kejì nínú *Olúwa* jẹ láti şèdá ḥorò-orúkọ alákànpò *Olúfúnmiláyò* báyìí:

3. Olúwá fún mi ní ayò → Olú fún mi ní ayò

Léyìn èyí a tún pa fáwèlì i ḥorò ní jẹ, şúgbón a dá àmì ohún òkè orí rẹ sí, àmì ohùn òkè yíí sì wá gbá ipò àmì ohùn àárín orí sílébù ti ó télé e. Léyìn tí a pa fawèlì (i) ḥorò ní jẹ gégé bí a şe sọ, n tí ó kù wá di 1 nígbà tí ìsúnkì wáyé. Àlàyé òkè yíí ní mo fi hàn ní ìsálè báyìí:

4. Olú fún mi ní ayò → Olu fun mi n' ayò
→ Olú fún mi náyò → Olúfúnmiláyò

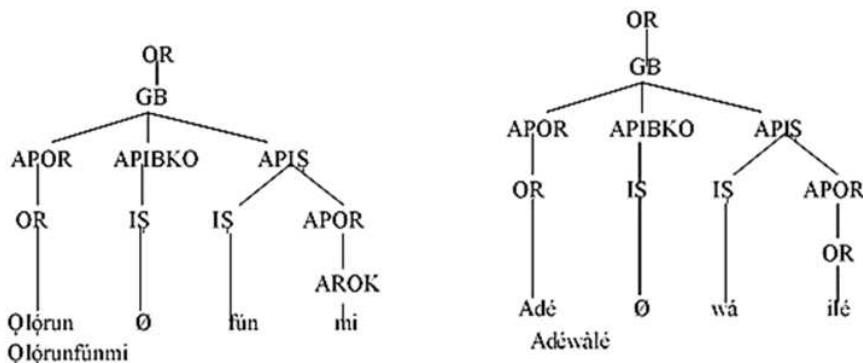
Àwón ḥorò-orúkọ alákànpò mìíràn tí a şèdá gégé bí a tí şàlàyé lókè yíí ní ó wá ní àpẹ́rẹ (6).

5.	Gbólóhùn àìşèdá	Òrò-ìşèdá (ḥorò-orúkọ alákànpò)
a.	Ìwà bí Ọlórun	Ìwàbíolórun
b.	Òkàn là wón	Òkánláwón
d.	Baba ní awo	Babaláwo

Ìríṣí àwọn ḥorò-orúkọ alákànpò tí a şèdá láti ara àwọn gbólóhùn àìşèdá fi hàn pé odidi gbólóhùn ní wón gégé bí òfin iħun gbólóhùn tí a lè lò láti şèdá wón şe fiħan. Àpẹ́rẹ díè nínú wón ní a fi hàn ní àwòrán atóka igi ìwònnyí.

6a,

b.

Síşèdá ḥorò-Orúkọ Alákànpò Látara Gbólóhùn Àşẹ

Gbólóhùn àşẹ ni gbólóhùn tí a fi máa ní pa àşẹ tábí gbólóhùn tí a fi ní bēbè. Olùwá irú gbólóhùn béké a sì máa fara sin. Oríṣí gbólóhùn àşẹ méjì ní ó wá. Àwọn ni **gbólóhùn àşẹ tāàrà àti gbólóhùn àşẹ èbùrú**. Látara

gbólóhùn àṣẹ tāàrà ni a ti máa ní ṣèdá ɔrò-orúkọ alákànpò tí ó wópò jù. Áwọn ɔrò-orúkọ alákànpò tí a ṣèdá látara gbólóhùn àṣẹ tāàrà pò ní èdè Yorùbá. Díè lára wọn ni ìwònyí.

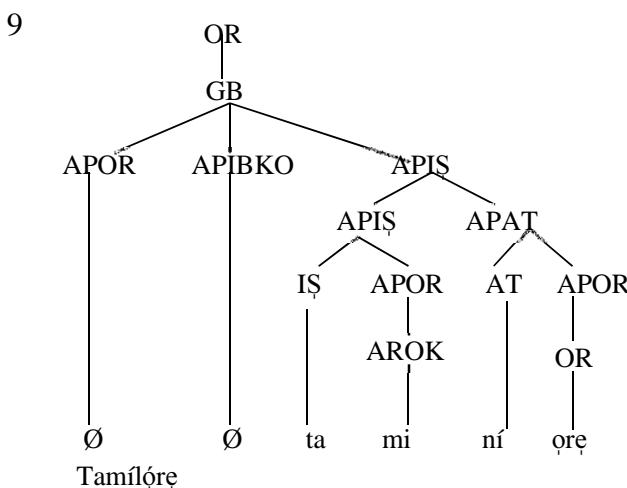
7. Gbólóhùn àṣẹ tāàrà ɔrò-ìṣèdá (ɔrò-orúkọ alákànpò)

a. Ta mi ní ɔrẹ	Tamilóre
b. Gbé ɔlá gún adé	Gbólágadé

Ìgbésè, mofólójì ìsogbólóhùn-dòrò ni a lò láti ṣèdá àwọn ɔrò-orúkọ alákànpò wònyí. Bákan náà, a tún sàmúlò ìgbésè fonólójì bí i ìsúnkì, ipajé, ìsóhùnnípò àti ìgbohùnnípò. A óò fi bí a ñe ṣèdá díé lára wọn hàn gégé bí àpẹere.

8a. Ta mí ní ɔrẹ → Ta mí n' ɔrẹ → Tamilóre
b. Gbé ɔlá gun adé → Gb' ɔlá g adé → Gbólágadé

Írísí ɔrò-orúkọ alákànpò (8a) tí a ṣèdá látara gbólóhùn àṣẹ tāàrà ni a fi hàn ní ìsàlè yíí.

Ní àwòrán atóka-igi òkè yíí, APOR àti APIBKO jé Ø (ðfo). Ìdí tí ɔrò fí rí bẹ́ ní pé àpólà orúkọ (APOR) àti àpólà àṣíkò àti ibá-ìṣèlè (APIBKO) máa ní farasín nínú ìhun gbólóhùn àṣẹ tāàrà.

Ò tún ñeé ñe láti ṣèdá ɔrò-orúkọ alákànpò láti ara **gbólóhùn àṣẹ èbùrú**. Bí ó tilè jé pé àpẹere irú ɔrò-ìṣèdá báyíí kò wó pò nínú èdè Yorùbá, métá nínú wọn ni a fi hàn ní ìsàlè yíí.

10. Gbólóhùn àṣẹ èbùrú ɔrò-ìṣèdá (ɔrò-orúkọ alákànpò)

a. Kí á bi í yé (kò) sí	Kábiyèsí
b. Jéun kí o kú	Jéunkóokú

Yàtò sí ìsogbólóhùn-dòrò, ìpajé, ìsóhùnnípò àti ìgbohùnnípò tí a mú lò gégé bí a ñe ñàlàyé sáájú, àrànmó tún jé ìgbésé fonólójì mìíràn tí a tún ñàmúlò rẹ. Bí a ñe ñèdá òkòòkan àwọn ɔrò-orúkọ alákànpò tí ó wà ní ñàlè yíí.

11a.	Gbólóhùn orísun/ípìlè:	Kí á bi í yè (kò) sí
	Ìpajé:	Kábìyèsí
	Ìsogbólóhùn-dòrò:	Kábìyèsí
	Òrò-orúkọ alákànpò:	Kábìyèsí
b.	Gbólóhùn orísun/ípìlè:	Jéun kí o kú
	Àrànmó:	Jéunkóokú
	Ìsogbólóhùn-dòrò:	Jéunkóokú
	Òrò-orúkọ alákànpò:	Jéunkóokú

Ìdárayá Ìgbára-Èni-Léwòn 1

Kí ni ìhun orúkọ rẹ? Njé o lè ñàlàyé bí a ñe ñèdá orúkọ rẹ? Gbiyànjú rẹ.

4.2 Síshèdá Òrò-Orúkọ Alákànpò Látara Gbólóhùn Olópò-Ìṣe

Gbólóhùn olópò-ìṣe ni gbólóhùn tí ó ní òrò-ìṣe méjì tábi jú bẹ́ lọ nínú ìhun rẹ. Bí àpẹere:

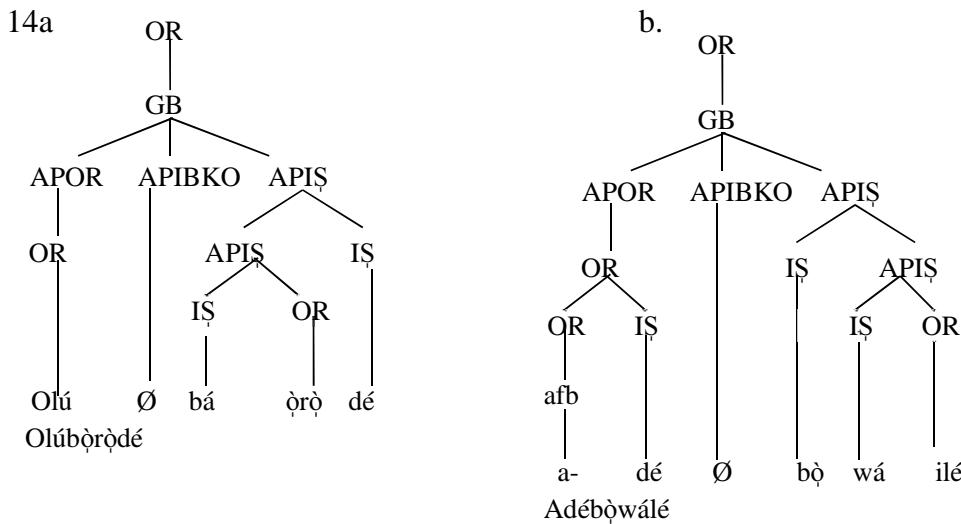
12a.	Olú bá ɔrò dé.	b.	Omọ ju ọmọ lọ.

Ní àwọn gbólóhùn òkè wònyí, òrò-ìṣe méjì méjì ni wón ní; tíí ñe bá àti dé ní (12a), ju àti lọ ní (12b).

Ònà tí a lè gbà ñèdá òrò-orúkọ alákànpò látara gbólóhùn olópò-ìṣe ni kí á pa àwọn wúnrèn jé, kí ìsóhùnnípò àti ìgbohùnnípò sì wáyé fún àwọn fónrán tí ó wà nínú gbólóhùn olópò-ìṣe láti sọ irú gbólóhùn bẹ́ dí òrò-orúkọ. Irú àwọn òrò-orúkọ bẹ́ pò nínú orúkọ èníyàn ní èdè Yorùbá. Dié lára wọn ní ìwònyí.

13.	Gbólóhùn Olópò-Ìṣe	Òrò-ìṣedá (òrò-orúkọ alákànpò)
	Olú bá ɔrò dé	Olúbóròdé
	Adé wè mí mó	Adéwémímó
	Adé bò wá ilé	Adébòwálé

Ìrísí díé lára àwọn gbólóhùn olópò-ìṣe tí ó wà ní òkè yíí ní mo fi hàn nínú àwọn àwòrán atóka-igi wònyí.

4.3 Síṣèdá Ọrò-Orúkọ Alákànpò Látara Gbólóhùn Àkíyèsí Alátènumó

Gbólóhùn àkíyèsí alátènumó ni gbólóhùn tí a máa n lò fún pípe àkíyèsí sí yálà fónrán-ìhun gbólóhùn tábí odidi gbólóhùn. Àwọn fónrán gbólóhùn tí a máa n pé àkíyèsí sí ni ìwònyí: oluwà gbolohun, àbò, òrò-ìše, èyán ajórúkọ àti àpólà-àpónlé Atókà gbólóhùn àkíyèsí alátènumó tí a máa n lò láti pe àkíyèsí sí fónrán-ìhun ni **ni**. Gbogbo gbólóhùn àkíyèsí alátènumó ni a máa n sèdá láti ara gbólóhùn éléyò-ìše tábí gbólóhùn olópò-ìše. Láti sèdá òrò-orúkọ alákànpò láti ara gbólóhùn àkíyèsí alátènumó, oluwà gbólóhùn, àbò òrò-ìše àti àbò òrò-atókùn níkan ní ó dàbí eni pé a lè şe itènumó fún.

Síṣèdá Ọrò-Orúkọ Alákànpò Nípa Pípe Àkíyèsí Alátènumó Sí oluwà Gbólóhùn

Awọn òrò-orúkọ alákànpò wònyí jé òrò-orúkọ tí a sèdá láti ara gbólóhùn àkíyèsí alátènumó nípa pípe àkíyèsí alátènumó fún oluwà gbólóhùn.

15. Gbólóhùn àkíyèsí alátènumó Òrò-Isèdá(Òrò-Orúkọ Alákànpò)

Omọ ni ayò	Omọlayò
Ayé ni ojà	Ayélojà
Omọ ni èrè	Omolèrè

Láti ara gbólóhùn orísun/ípìlè tí ó wà ní ìsàlè yíí ni a ti sèdá àwọn gbólóhùn àkíyèsí alátènumó tí ó wà ní àpéteré (15).

16. Gbólóhùn orísun/ípìlè

Omọ jé èrè	Gbólóhùn àkíyèsí alátènumó
Ilé jé àbò	Omọ ni èrè
Òrun jé ilé	Ile ni àbò

Ònà méjì pàtakì ní a gbà sèdá àwon gbólóhùn àkýèsí alátenumó tí ó wà ní (15) látara àwọn gbólóhùn orísun/ípìlè akégbé wọn. Ònà kínlí ní láti gbé olùwà gbólóhùn sájú gbólóhùn orísun/ípìlè, kí a sì fí atóka gbólóhùn àkýèsí alátenumó télé e. Léyìn náà, a óò fí òrò-arópò-orúkọ kúkúrú èníkèta eyo (6) sí ípò tí a tí gbè olùwà kúrò. Bí àpèrè:

17. Opé yé ẹrú

Gbólóhùn orísun/ípìlè:	Opé yé ẹrú
Òfin gbígbé àti ìkìbò:	Opé ni ó yé ẹrú
Ìpajé:	Opé n ó yé ẹrú
Òfin /n/ → /l/	nó → ló
Ìsogbólóhùn-dòrò:	Opélóyéru
Òrò-orúkọ alákànpò:	Opélóyéru

Bí gbólóhùn orísun/ípìlè bá jé gbólóhùn olórò-ìše (jé), ó tún şeé şe láti se àgékúrú fún irú gbólóhùn bẹ́lé léyìn tí a bá tí se itenumó fún un tán. Bí àpèrè:

18a. Ayé jé ojà b. Omo jé èrè

19a. Gbólóhùn orísun/ípìlè:	Ayé jé ojà
Òfin gbígbé àti ìkìbò:	Ayé ni ó jé ojà
Gígé gbólóhùn kúrú:	Ayé ni ojà
Ìpajé:	Ayé n ojà
Òfin /n/ → /l/	nó → ló
Ìsogbólóhùn-dòrò:	Ayélojà
Òrò-orúkọ alákànpò:	Ayélojà

b. Gbólóhùn orísun/ípìlè:	Omo jé èrè
Òfin gbígbé àti ìkìbò:	Omo ni ó jé èrè
Gígé gbólóhùn kúrú:	Omo ni èrè
Ìpajé:	Omó n èrè
Òfin /n/ → /l/	nè → lè
Ìsogbólóhùn-dòrò:	Omolèrè
Òrò-orúkọ alákànpò:	Omolèrè

Síṣèdá òrò-orúkọ alákànpò nípa pípe akiyesi alátenumó sí àbò òrò ìše tàbí òrò atókùn

Àwọn òrò-orúkọ alákànpò wònyí jé òrò-orúkọ tí a şedá nípa pípe àkýèsí alátenumó sí àbò òrò-ìše tàbí àbò òrò-atókùn.

20. Gbólóhùn àkýèsí alátenumó Òrò-ìṣèdá (Òrò-orúkọ Alákànpò)

Òni ni a rí	Ònilarí
Oba ni olúwa	Obalolúwa
Tí olú(wa) ni opé	Tolúlopé

Látí ara gbólóhùn orísun/ípìlè ìsàlè wònyí ni a tí sèdá àwọn gbólóhùn àkíyèsí alátenumó tí ó wà ní àpẹṣẹ (20).

21. Gbólóhùn orísun/ípìlè

A rí òní	Gbólóhùn akíyèsí alátenumó
Olúwa jé ọba	Òní ni a rí
Opé jé ti olúwa	Ọba ni olúwa jé
	Ti olúwa ni opé jé
22a. Gbólóhùn orísun/ípìlè:	A rí òní
Òfín gbígbé àti ìkìbò:	Òní ni a rí
Ìpajé:	Òní n a rí
Òfin /n/ → /l/	na → la
Ìsogbólóhùn-dòrò:	Ònílarí
Òrò-orúkọ alákànpò:	Ònílarí
b. Gbólóhùn orísun/ípìlè:	Olúwa jé ọba
Òfín gbígbé àti ìkìbò:	Ọba ni olúwa jé
Òfín yíyo:	Ọba ni olúwa
Ìpajé:	Ọba n olúwa
Òfin /n/ → /l/	no → lo
Ìsogbólóhùn-dòrò:	Obalolúwa
Òrò-orúkọ alákànpò:	Obalolúwa

Síṣèdá òrò-orúkọ alákànpò látara gbólóhùn alátenumó

Gbólóhùn alátenumó ní gbólóhùn tí a máa n lò láti ṣe itenumó fún yálà apá kan nínú gbólóhùn tàbí odidi gbólóhùn.

Ònà tí a máa n gbà sèdá òrò-orúkọ alákànpò látara gbólóhùn alátenumó nipé kí a gbé oluwà gbólóhùn tí a fé ṣe itenumó fún sáajú gbólóhùn, a óò sì wá fí òrò-arópò-orúkọ kúkúrú enìkéta ẹyọ (ó) sí ipò tí a ti gbé oluwà kúrò. Díè lára àwọn òrò-orúkọ alákànpò tí a sèdá báyíí ni ìwònyí: Omówón, Omósowón, Omódé, Omópé, Oyéékànmí, Omojowó, Olóyéédé, Odétúndé, Ejírìndé, Ayémojúbà

23. Gbólóhùn Alátenumó

Omọ, ó ṣe ọwón	Òrò-isèdá (òrò-orúkọ alákànpò)
Odẹ, ó tún dé	Omósowón
Èjì, ó rìn dé	Odétúndé

Èjì, ó rìn dé	Éjírìndé
---------------	----------

Látí ara àwọn gbólóhùn orísun/ípìlè ìsàlè wònyí ni a tí sèdá àwọn gbólóhùn alátenumó tí ó wà ní (23). Àwọn gbólóhùn orísun/ípìlè wònyí jé ìhun ípìlè, púpò lára wọn ni ó jé àìṣeégbà, ìdí níyí tí àwọn òrò kan fí gbà àmì ìràwò (*) láti fí hàn pé ípìlè àìṣeégbà ni wón.

24. Gbólóhùn Orísun/ípìlè	Gbólóhùn Aláténumó
* Ómọ́ ẹ́ se ọ́wón	Ómọ́,ó ẹ́ se ọ́wón
* Ódẹ́ tún dé	Ódẹ́, ó tún dé
* Ejì rìn dé	Ejì, ó rìn dé

Àwọn gbólóhùn mérin àkókó jé àìṣeégbà nítorí pé sílébù olóhùn òkè (SOO) kò sí láàárín ọrò-orúkọ olùwà àti ọrò-ìṣe, SOO gbódò wà láàárín wọn báyíí:

25a Ọmọ ó se ówọn Ọdẹ́ ó tún dé Èjì ó rìn dé

Ìṣóhùnnípò àti ìgbohùnnípò yóò wáyé lâàárín sílébù kejì ọrọ́-orúkọ olùwà àti SOO báyíí:

Àwọn gbólóhùn orísun/ípìlè, tí ó wá ní (24) jé kí ó fí ojú hàn gedegbe pé olùwà gbólóhùn ni a gbé şáajú gbólóhùn láti sèdá àwọn gbólóhùn alátenumó. Ófin sínntáàsì tí a múlò ni òfin gbígbé àti òfin ikìbò, Igbesè fonólójì tí a lò ni ipaje, àrànmó, isóhùnnípò àti igbohùnnípò. Ní iparí, a óò wá şàmúlò òfin mofólójì isogbólóhùn-dòrò láti so àwọn isó náà di òrò.

26a. * Omo se òwón

26b.	Gbólöhùn orísun/ípìlè: Ófín gbígbé àti ìkìbò: Ipaje: Ísogbólöhùn-dòrò: Òrò-orúko, alákànpò:	Omø se òwón Omø, ó se òwón Omø, ó s òwón Omósòwón Omósòwón
------	---	--

4.4 Sìsèdá Òrò-Orúkò Alákànpò Látara Awé Gbolohun Aṣàpèjúwe

Àwón òrò-orúkọ alákànpò tí a sèdá látara gbólöhùn alátenumó tí a sàgbéyewò rẹ, tán yíí tún ni èdà awé gbólöhùn aşapèjúwe. Ìyen ni pé, ó tún seé se láti sèdá àwọn òrò-orúkọ ọhún látara awé gbólöhùn aşapèjúwe. Àpeere díè ni ìwònyí.

27 Awé gbólóhùn asàpèjúwe	Òrò-ìsèdá (òrò-orúkọ alákànpò)
Oyè tí ó kàn mí	Oyéékànmí
Ayé tí mo juba	Ayémojúbà
Omo tí ó se òwón	Omósòwón

Láti ara àwọn gbólóhùn orísun/ípìlè ìsàlè wònyí ni a tí şèdá àwọn awégbólóhùn asàpèjúwe tí ó wà ni (27). Àwọn tí kò şeègbà ni wón gbà àmì ìràwò lára.

28. Gbólóhùn orísun/ípìlè Awé gbólóhùn aşapèjúwe

* Oyè kàn mí	Oyè tí ó kàn mí
* Omọ se ọwón	Omọ tí ó se ọwón

Bí a bá şàkíyèsí àwọn àpẹ́rẹ́ tí ó wà lókè yíí, a óò ríí pé láti ara gbólóhùn orísun tàbí gbólóhùn ípìlè ní a tí sèdá awé gbólóhùn. Léyìn tí a sèdá awé gbólóhùn láti ara gbólóhùn orísun/ípìlè, tán ní a wá şèdá ɔrò-orúkọ alákànpò láti ara awé gbólóhùn. Isèdá ɔrò-orúkọ alákànpò láti ara awé gbólóhùn ni a fihàn nínú àpèjúwe yíí.

Gbólóhùn orísun/ípìlè → awé gbólóhùn → ɔrò-orúkọ alákànpò

Àwọn òfin àti ìgbésè sínntáàsì àti fonólójì tí a lò láti şèdá àwọn ɔrò-orúkọ alákànpò wònyí ni òfin gbígbé, òfin ıkibò, ní sínntáàsì, ìgbésè, ipajé, ıshóhùnnípò àti ìgbohùnnípò, àrànmó, àti ısúnkì tí wón jé, ìgbésè fonólójì. Léyìn tí a lo àwọn òfin àti ìgbésè wònyí tán ní a wá şamúlò òfin mofólójì ısogbólóhùn-dòrò láti wá sọ àwọn awé gbólóhùn náà di ɔrò-orúkọ alákànpò. Kí àlàyé wa lè múnádóko, a óò lo gbólóhùn mérin wònyí gégé bí àpẹ́rẹ́.

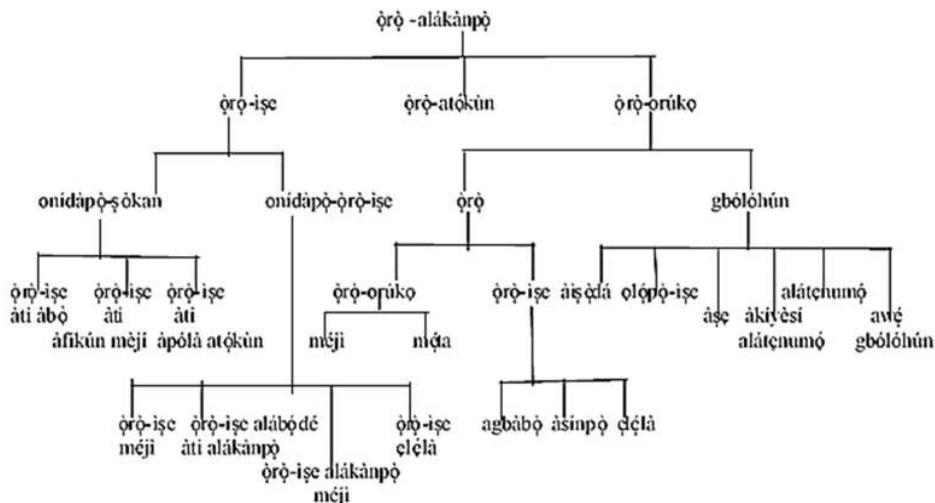
29a. * Omọ se ọwón b.* Oyè kàn mí

30a. Gbólóhùn orísun/ípìlè:	Omọ se ọwón
ɔfín gbígbé àti ıkibò:	Omọ tí ó se ọwón
Ipajé:	Omọ s ọwón
ıshóhùnnípò àti ìgbohùnnípò:	Omósòwón
ısogbólóhùn-dòrò:	Omósòwón
ɔrò-orúkọ alákànpò:	Omósòwón
b. Gbólóhùn orísun/ípìlè:	
ɔfín gbígbé àti ıkibò:	Oyé kàn mí
Ipajé:	Oyé tí ó kàn mí
Àrànmó:	Oyé ó kàn mí
ısogbólóhùn-dòrò:	Oyéèkànmí
ɔrò-orúkọ alákànpò:	Oyéèkànmí

5.0 ISQNÍSÓKÍ

Mo fi àwòrán ısàlè yíí şàlàyé ɔrò- alákànpò tí mo jiroro lé lórí ní ıwé ıdánilékòyó yíí.

Àwòran XIII: Èyà Òrò Alákànpò

6.0 ISÉ ÀYÀNŞE ONÍMÁÀKÌ OLÙKÓ

1. Báwo ni a se lè sèdá òrò-orúkò, alákànpò látara àwọn ìsòrí-òrò wònyí: òrò- orúkò méji, òrò-iṣe, gbólóhùn àìṣèdá, gbólóhùn àkíyèsí alátènumó, áti gbólóhùn àsé tàràrà? Ya àwòrán atóka-igi láti fí írisí àwọn òrò-orúkò, alákànpò béké hàn.
2. Báwo ní a se lè sèdá àwọn òrò-orúkò wònyí? Adákédájó, àìbégbémú, akiyesi, iréjé, òbàyéjé, ìbáwí. Fí àwòrán atóka-igi gbe ìdáhùn rẹ́ lésè.

7.0 ÌWÉ ÌTÓKASÍ/ÀWỌN ÌWÉ FUN KÍKÀ\

Awobuluyi, Oladele. (Olótùú) 1989. *Yorùbá Metalanguage II*, Lagos: NERDC.

Awobuluyi, Oladele. 2008. *Èkó Ìṣèdá-Òrò Yorùbá*. Akuré, Montem Paperbacks.

Bamgboṣe, Ayọ. 1966. *A Grammar of Yorùbá*, Cambridge: CUP.

Bamgboṣe, Ayọ. 1967. *A Short Yorùbá Grammar*, Ibàdàn: HEB.

Bamgboṣe, Ayọ. (Olótùú) 1984. *Yorùbá Metalanguage I*, Lagos: NERDC.

Bamgboṣe, Ayọ. 1986. *Yorùbá: A Language in Transition*, J. F. Odunjó Memorial Lecture Series, No. 1.

Bamgboṣe, Ayọ. 1990. *Fonólójì ati Gírámà Yorùbá*. Ibadan: UPL.

- Elson, B. & V. Pickett. 1990. *An Introduction to Morphology and Syntax*. California Summer Institute of Linguistics.
- Fabb, Nigel. 2001. Compounding. Nínú Spencer, Andrew & Zwicky, A.(Olótùú). *The Handbook of Morphology*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- Haacke, Wilfred, H.G. 1995. Instances of incorporation and compounding in Khoekhoegowab. Nínú A. Traill, R Vossen, & M. Bieseile (Olótùú) *The Complete Linguist. Papers in Memory of Patrick J. Dickens*, Koln: Rudiger Koppe: 339-361.
- Katamba, Francis. 1993. *Morphology*. London: Macmillan.
- Malmkjaer, K. (Olótùú). 1999. *The Linguistic Encyclopaedia*. London & New York: Routledge.
- Mario Pel. 1966. *Glossary of Linguistic Terminology*. New York & London. Columbia University Press.
- Matthew, P. H. 1974. *Morphology: An Introduction to the Theory of Word Structure*. Oxford & New York: CUP.
- Matthew, P. H. 1997. *The Concise Oxford Dictionary of Linguistics*. Oxford, New York: OUP.
- Owolabi, Koła. 1976. *Noun-Noun Constructions in Yorùbá: A Syntactic and Semantic Analysis*. Ph.D. Thesis, University of Ìbàdàn, Ìbàdàn.
- Owolabi, Koła. 1995a. More on Yorùbá Prefixing Morphology. Nínú Owolabi, Kola (Olótùú) *Language in Nigeria: Essays in Honour of Ayo Bamgbose*. Ibadan: Group Publishers. 92-112.
- Pulleyblank, Douglass & Akinbiyi Akinlabi. 1988. Phrasal Morphology in Yorùbá. *Lingua* 74: 141-166.
- Selkirk, Elizabeth. 1982. The Syntax of Words. *Linguistic Inquiry Monograph Seven*. Cambridge: MIT Press.
- Taiwo, Oye. 2008. Compound verbs in Yorùbá. *Studi Linguistici e Filologici Online* 6:345-370.
- Taiwo, Oye. 2009. Headedness and the structure of Yorùbá Compound words. *Taiwan Journal of Linguistics*, 7 (1): 27-52
- Taiwo, Oye. 2011. *Mofólójì: Àtúnṣe kejì*. Ibadan, Universal Akada Books Ltd

MÓDÙ 5 ÀPÈTÚNPÈ ÀTI ÌGÉKÚRÚ

Ní módù yíí, mo má a şàlàyé àwọn ɔnà méjì miíràn tí a ní gbà şedá ɔrò, àwọn ni àpètúnpè àti ìgékúrú. Apètúnpè ni ìgbésè isèdá-òrò tàbí isò tuntun ní ibi tí àfómó ti je yo nípa yíyá lára mófímù ipilè tàbí yíyá odindi mófímù ipilè. Óun ni ɔnà tí a fi máa ní se àtúnwí isò kan tàbí abala isò kan. A tún lè ki àpètúnpè gégé bí idàko fónráñ ní ibi tí a tí se àdàkọ fónráñ kan tí a sì fí kún irú re tí ó wà téle. Oríkì miíràn fún àpètúnpè ni èyí: Àpètúnpè jé ìgbésè, mofólójì tí a máa ní lò láti şedá ɔrò tàbí isò tuntun láti ara mófímù ipilè pàápàá jùlò láti ara mófímù adádúró tàbí mófímù onítumò, àdámó. ɔnà méta pàtákì ni a máa gùn lé láti jíròrò lórí àpètúnpè. Àwọn ɔnà náà ni iwònyí: isé tí ɔrò, alápètúnpè ní se nínú èhun (ilò ɔrò alápètúnpè), irísí ɔrò alápètúnpè, àti àbájáde ɔrò-isèdá álapètúnpè.

Ìgékúrú jé àsà gígé àwọn ɔrò-olópò-sílébù kúrú fún irlòrùn láti pè. ɔró-orúkọ isèdá ni a sábà máa ní gé kúrú. Àbájáde ìgékúrú yóò jé ɔrò-orúkọ. Ìyen ni pé isòrlí-ɔrò kan náà ni ɔrò tí a gé kúrú àti èyí tí a ti gé e kúrú. Irú ìgékúrú yíí wópò, nínú orúkọ èníyàn. Àwọn àkòrí wònyí ni o máa kà ní módù yíí:

Ipín 1	Oríkì àti Ilò Àpètúnpè
Ipín 2	Irísí ɔrò Alápètúnpè
Ipín 3	Àbájáde ɔrò-Isèdá Alápètúnpè àti Ifarakóra Èyà ɔrò-Alápètúnpè
Ipín 4	Ìgékúrú

ÌPÍN 1 ORÍKÌ ÀTI ÌLÒ ÀPÈTÚNPÈ

Àkóónú

- 1.0 Ifáárá
- 2.0 Èròngbà àti Àfojúsùn
- 3.0 Ibéèrè Ìsháájú
- 4.0 Àkóónú Ìdánilékòó
 - 4.1 Oríkì Àpètúnpè
 - 4.2 Ìlò Òrò Alápètúnpè
- 5.0 Isònísókí
- 6.0 Isé Àyànṣe Onímáàkì Olùkó
- 7.0 Ìwé Ìtókasí/Àwọn Ìwé Fùn Kíkà

1.0 ÌFÁÁRÀ

Ní ìpín yíí, n óò şàlàyé ní èkún réré ohun tí a n pè ní àpètúnpè àti àwọn àbùdá rẹ ní èdè Yorùbá. Apètúnpè ni ìgbésè ìsèdá-òrò, tàbí ìso tuntun ní ibi tí àfòmò ti jẹ yo nípa yíyá lára móffimù ìpìlè tàbí yíyá odindi móffimù ìpìlè. Óun ni ònà tí a fi máa n se àtúnwí ìso kan tàbí abala ìso kan. A tún lè ki àpètúnpè gége bí idàko fónrán ní ibi tí a tí se àdàko fónrán kan tí a sì fí kún irú rẹ tí ó wà télè. Oríkì mìíràn fún àpètúnpè ni èyí: Àpètúnpè jé, ìgbésè, mofojójí tí a máa n lò láti sèdá ɔrò tàbí ìso tuntun láti ara móffimù ìpìlè pàápàá jù lọ láti ara móffimù adádúró tàbí móffimù onítumò àdámó.

2.0 ÈRÒNGBÀ ÀTI ÀFOJÚSÚN

Léyìn tí ó bá ti ka ìpín yíí tán, wàá lè

- fún àpètúnpè ní oríkì.
- şàlàyé ilò àpètúnpè ní èdè Yorùbá.

3.0 IBÉÈRÈ ÌSHÁÁJÚ

Kí ni àpètúnpè? Şàlàyé pèlú àpèrè, bí a se n lo ɔrò-àpètúnpè nínú èdè Yorùbá.

4.0 ÀKÓÓNÚ ÌDÁNILÉKÒÓ

4.1 Oríkì Àpètúnpè

Oríshirísi oríkì ni a lè fún àpètúnpè. Ìdí ni pé ojú tí a bá fi wò ó ni a fí máa fún un ní oríkì. Ìdí niyí tí àwọn onímò ẹdá-èdè se fún àpètúnpè ni oríshirísi oríkì. A lè ki àpètúnpè gége bí ìgbésè ìsèdá-òrò tàbí ìso tuntun ní ibi tí àfòmò ti jẹ yo nípa yíyá lára móffimù ìpìlè tàbí yíyá odindi móffimù ìpìlè. Katamba (1993) ní Sapir (1921) ki àpètúnpè bàyií: *káriayé ni àpètúnpè*

jé. *Òun ni ònà tí a fí máa ní se àtúnwí ìsọ kan tàbí abala ìsọ kan. A máa ní lo ìgbésè yíí láti sọ nípa nnkan bù iṣónká, ḥòpò, àtúnwí, titóbi, síše nnkan, iténumó àti itésiwájú.* A tún lè ki àpètúnpè gégé bí ìdàkò fónrán ní ibi tí a tí se àdàkò fónrán kan tí a sì fí kún irú rẹ́ tí ó wà télè. Oríkì mìíràn fún àpètúnpè ni éyí: *Àpètúnpè jé ìgbésè mofojójì tí a máa ní lò láti sèdá ḥòpò tàbí ìsọ tuntun láti ara mófímù ipilè pàápàá jùlò láti ara mófímù adádúró tàbí mófímù onítumò àdámó.*

Àwón oríkì wònyí jé kí ó fojúhàn gbangba pé oríshísi ònà ni a lè fi jíròrò lórí àpètúnpè. Oríshísi ònà ni a lè gbà se àpètúnpè ḥòpò tàbí wúnrèn ní èdè Yorùbá. Àmó sá, ònà méta pàtakì ni a máa gùn lé láti jíròrò lórí àpètúnpè. Àwoñ ònà náà ni iwònyí: ísé tí ḥòpò alápètúnpè ní se nínú èhun (ilò ḥòpò alápètúnpè), irísí ḥòpò alápètúnpè, àti àbájáde ḥòpò-isèdá álapètúnpè.

Ìdárayá Ìgbára-Eni-Léwòn 1

Fún àpètúnpè ní oríkì.

4.2 Ilò ḥòpò Alápètúnpè

Ilò ḥòpò alápètúnpè jé bí a se ní lo ḥòpò tí a sèdá nípasè àpètúnpè nínú èhun èdè Yorùbá. Àwón ònà wònyí ni a máa ní gbà láti lo ḥòpò àpètúnpè ní èdè Yorùbá. Fífi ḥòpò hàn tàbí afiye-hàn (a-fi-aye-hàn), síše iténumó, fífí olúse hàn, àti fífí ísé hàn

Fífí ḥòpò hàn tàbí Afiye-hàn (A-fi-aye-hàn)

Ní èdè Yorùbá, ó seé se láti se àpètúnpè fún àwọn èyán ḥòpò-orúkọ kan láti fí hàn pé irú ḥòpò-orúkọ tí èyán béké ní yán ju eyo kan lò. Irú àwọn èyán béké ni èyán asàpèjúwe àti èyán asònkà. Àwoñ àpèeré isàlè wònyí jé àwọn ḥòpò alápètúnpè tí a lè lò fún fífí ḥòpò hàn:

1.	Mófímù ipilè (eyo)	Ḥòpò-isèdá (Ḥòpò alápètúnpè (ḥòpò)
a.	nlá (AJ)	nlánlá (AJ)
b.	wéeré (AJ)	wéeré wéeré (AJ)
d	kànkà (AJ)	kànkà kànkà (AJ)
e.	méji (AK)	méji méji (AK)

Díe lára àwọn àpèeré òkè yíí je yó nínú àwọn gbólóhùn tí ó wà ní (2-5).

2a. Ilé nlá wà ní Ibàdàn	b. Ilé nlánlá wà ní Ibàdàn
3a. Omo wéeré pò ní Béeré.	b. Omo wéeré wéeré pò ní Béeré
4a. Mo rí àwọn omo méji .	b. Mo rí àwọn omo méji méji

Síše iténumó/Afiténumó hàn

Gégé bíí tí fífí ḥòpò hàn, àwọn èyán ḥòpò-orúkọ bí ḥòpò-àpèjúwe àti ḥòpò-àpónlé tí a fí yán ḥòpò-ise ni a lè se àpètúnpè fún láti fí iténumó hàn. Bí àpèeré:

5.	Mófímù ìpìlè	Òrò-ìsèdá (Òrò alápètúnpè)
a.	fíó (AP)	fíó fíó (AP)
b.	tóní (AP)	tóní tóní (AP)
d.	díè (AJ)	díè díè (AJ)
e.	nlá (AJ)	nlá nlá (AJ)
6.	Mófímù ìpìlè	Òrò-ìsèdá (Òrò alápètúnpè)
a.	tààrà (AP)	tààrà, tààràtà (AP)
b.	geere (AP)	geerere, geerege (AP)
d.	kàñkà (AJ)	kàñkàkà (AJ)
7.	Mófímù ìpìlè	Òrò-ìsèdá (Òrò alápètúnpè)
a.	dára (IS)	dára dára (AJ)
b.	félé (IS)	félé félé (AJ)
d.	wé (IS)	wéwé (AJ)

Fífi olùṣe hàn/Afolùṣehàn

Bí a bá fé fí olùṣe níkan hàn, ó seé se láti ṣe àpètúnpè fún òrò-ìṣe àti àbò rẹ (iyen àpólà ìṣe). Irú àpètúnpè bẹ́ yóò fún wa ní òrò-orúkọ alápètúnpè. Àpẹ́rẹ́ díè ni ìwónyí:

8.	Mófímù ìpìlè	Òrò-ìsèdá (Òrò alápètúnpè)
a.	sọ òrò (APIŞ)	sòròsòrò (OR)
b.	pa ejá (IS)	pejapeja (OR)
d.	gbé enà (APIŞ)	gbénàgbénà (AJ)

Fífi ìṣe hàn/Afiṣehàn

A tún maa n lo àpètúnpè láti fí síṣe níkan hàn tábí láti fi bí níkan se rí hàn. E jé kí á yé àwọn àpẹ́rẹ́ wónyí wò.

9.	Mófímù ìpìlè	Òrò-ìsèdá (Òrò alápètúnpè)
a.	sòrò (APIŞ)	síṣòrò (OR)
b.	peja (IS)	pípeja (OR)
d.	sùn (IS)	síṣùn (OR)
e.	lò (APIŞ)	lílò (OR)

Àwọn àpẹ́rẹ́ ìṣàlè yíjé jé àpètúnpè tí ó n fi bí níkan se rí hàn.

10.	Mófímù ìpìlè	Òrò-ìsèdá (Òrò alápètúnpè)
a.	ga (IS)	gíga (AJ)
b.	tóbi (IS)	títobi (AJ)
d.	gbóná (APIŞ)	gbígbóná (AJ)
e.	sanra (IS)	síṣanra (AJ)

Àwọn òrò-alápètúnpè afolùṣehàn àti afiṣehàn ní níkan kan tí wón fi jo ara. Ohun náà ni pé ìṣòrí-òrò mófímù ìpìlè tábí mófímù orísun tí a ti sèdá

àwọn ɔrò-alápètúnpè méjèejì jé ìsòrí ɔrò kan náà. Èyí tí se ìsòrí-ɔrò ɔrò-ìṣe tábí àpólà ìṣe. Akýèsí yíí a fojú hàn bí a bá wo àwọn àpèṣeré (8) dé (10) tí ó wà ní òkè yíí. A sèdá àwọn ɔrò-alápètúnpè afolùṣehàn tí ó wà ni àpèṣeré (8) láti ara àpólà ìṣe. Akýèsí kejì ni pé ìsòrí-ɔrò àwọn ɔrò-alápètúnpè afolùṣehàn àti ti afiṣehàn yátò sí ti mófíímù orísun/ípìlè. Àwọn ɔrò-ìṣedá alápètúnpè náà sì jé ɔrò-orukó. Àwọn ɔrò-alápètúnpè afiṣehàn tí ó wà ni àpèṣeré (9) jé ɔrò-orukó. Bákannáà, orísun wọn sì ni ɔrò-ìṣe tábí àpólà ìṣe. Àwọn ɔrò alápètúnpè tí ó wà ní àpèṣeré (10) jé ɔrò-àpètúnpè tí a sèdá láti ara ɔrò-ìṣe.

Ìyátò, tí ó wá wà lààárín àwọn ɔrò-alápètúnpè afolùṣehàn àti afiṣehàn ni pé odidi mófíímù ni a se àpètúnpè fún láti sèdá àwọn ɔrò-alápètúnpè afolùṣehàn sùgbón békó ni omo şorí ni tí ɔrò-alápètúnpè afiṣehàn, nítorí pé abala mófíímù ípìlè ni a se àpètúnpè fún kíí se odidi mófíímù ípìlè.

Ìdárayá Ìgbára-Èni-Léwòn 2

Şàlàyé bí a se má a n lo ɔrò-alápètúnpè

5.0 ÌSQNÍSÓKÍ

Ókan lára oríkì àpètúnpè tí mo ménú bà ni pé àpètúnpè jé ìgbésè, mofólójì tí a máa n lò láti sèdá ɔrò tábí iso tuntun láti ara mófíímù ípìlè pàápàá jù lo láti ara mófíímù adádúró tábí mófíímù onítumó àdámó. A máa n lo ɔrò àpètúnpè ní èdè Yorùbá láti fi ɔpò hàn tábí láti fi iye hàn (a-fi-iye-hàn), láti se ìtenumó, láti fi olúṣe hàn àti láti fi ìṣe hàn.

6.0 ISÉ ÀYÀNŞE ONÍMÁÀKÌ OLÙKÓ

Şàlàyé àwọn wònyí pélú àpèṣeré gégé bí ó ti ye: ɔrò àpètúnpè afiyeḥàn, ɔrò àpètúnpè aṣètēnumó, ɔrò àpètúnpè afolùṣehàn, ɔrò àpètúnpè afiṣehàn, àpètúnpè élébè àti àpètúnpè kíkùn.

7.0 ÌWÉ ÌTÓKASÍ/ÀWỌN ÌWÉ FÙN KÍKÀ

Awobuluyi, Oladele. (Olótúú) 1989. *Yorùbá Metalanguage II*, Lagos: NERDC.

Awobuluyi, Oladele. 2008. *Èkó Ìṣedá-Òrò Yorùbá*. Akuré, Montem Paperbacks.

Bamgbose, Ayọ. (Olótúú) 1984. *Yorùbá Metalanguage I*, Lagos: NERDC.

Elson, B. & V. Pickett. 1990. *An Introduction to Morphology and Syntax*. California Summer Institute of Linguistics.

Katamba, Francis. 1993. *Morphology*. London: Macmillan.

- Malmkjaer, K. (Olótùú). 1999. *The Linguistic Encyclopedia*. London & New York: Routledge.
- Mario Pei. 1966. *Glossary of Linguistic Terminology*. New York & London. Columbia University Press.
- Matthew, P. H. 1974. *Morphology: An Introduction to the Theory of Word Structure*. Oxford & New York: CUP.
- Taiwo, Oye. 2011a. *Mofólojì: Àtúnṣe kejì*. Ibadan, Universal Akada Books Ltd.
- Taiwo, Oye. 2011b. “Inflections in the Ao dialect of Yoruba” *Kansas Working Papers in Linguistics*, Vol. 32 (2011), 84-105.
- Taiwo, Oye. 2014. “The morpho-syntactic interaction and the derivation of nominal compounds in Yorùbá” *International Journal of Language Studies* Vol. 8 No 1 pp. 67- 92.
- Taiwo, Oye and Olakolu, Toyin. 2010. “Ọrò- işe Alákànpò ní Èdè Yorùbá” *Research in African Languages and Linguistics (RALL)* Vol. 10 pp. 90-112.

ÌPÍN 2 ÌRÍSÍ ỌRỌ-ALÁPÈTÚNPÈ

Àkóónú

- 1.0 Ìfáárà
- 2.0 Èròngbà àti Àfojúsùn
- 3.0 Ìbéèrè Ìṣáájú
- 4.0 Àkóónú Ìdánílékọ́
 - 4.1 Àpètúnpè kíkún
 - 4.2 Àpètúnpè élébẹ
 - 4.3 Àpètúnpè élébẹ síwájú
 - 4.3.1 Àpètúnpè élébẹ síwájú onísílélbú ibèrè
 - 4.3.2 Àpètúnpè élébẹ síwájú onísílélbù iparí
 - 4.4 Àpètúnpè élébẹ séyìn
 - 4.4.1 Àpètúnpè élébẹ séyìn onífáwéli [í]
 - 4.4.2 Àpètúnpè élébẹ séyìn onífáwéli ibèrè
- 5.0 Ìsoníshókí
- 6.0 Isé Àyànṣe Onímáàkì Olùkó
- 7.0 Ìwé Ìtókasí/Àwọn Ìwé Fùn Kíkà

1.0 ÌFÁÁRÀ

Ìrísí méjì gbòòrò ni ọrọ-alápètúnpè lè ní bí a bá yé ihun wọn wò. Àwọn ni kí á se àpètúnpè fún odidi mófíímù ipilè tàbí kí á se àpètúnpè fún abala mófíímù ipilè. Bí a bá se àpètúnpè fún odidi mófíímù ipilè, èyí ni a mò sí àpètúnpè kíkún. Sùgbón, bí ó bá jé pé abala mófíímù ipilè ni a se àpètúnpè fún, àpètúnpè élébẹ ni a mọ èyí sí. E jé kí a yé wón wò ní kòòkan.

2.0 ÈRÒNGBÀ ÀTI ÀFOJÚSÙN

Àfojúsùn mi fún ẹ ni kí o lè ní ìmò àmòdájú nípa ìrísí ọrọ-alápètúnpè. Nítorí náà, bí o bá ti ka ipín yí tán, wà á lè şàlàyé àwọn wònyí dáadáa:

- àpètúnpé kíkún
- àpètúnpè élébẹ
- àpètúnpè élébẹ síwájú, àti
- àpètúnpè élébẹ séyìn

3.0 ÌBÉÈRÈ ÌṢÁÁJÚ

Şàlàyé àwọn wònyí: àpètúnpé kíkún, àpètúnpè élébẹ, àpètúnpè élébẹ síwájú àti àpètúnpè élébẹ séyìn

4.0 ÀKÓÓNÚ ÌDÁNILÉKÓÓ

4.1 Àpètúnpè kíkún

Àpètúnpè kikun ni àpètúnpè tí a maa n lò láti sèdá òrò nípa lílòpò odidi mófímù ipìlè tábí asopò mófímù ipìlè. Irú àpètúnpè báyíí ni a tún mó sí idàkó fónrán-ihun ní ibi ti a tí da odidi fónrán-ihun kan kó. Bí àpeere:

1.	Mófímù ipìlè	Òrò-isèdá (Òrò alápètúnpè)
a.	wolé (APIS)	woléwólé (OR)
b.	sòrò (APIS)	sòròsòrò (OR)
d.	félé (IS)	féléfélé (AJ)
e.	wé (IS)	wéwé (AJ)
2.	Mófímù ipìlè	Òrò-isèdá (Òrò alápètúnpè)
a.	fíó (AP)	fíofíó (AP)
b.	tóní (AP)	tónítóní (AP)
d.	ńlá (AJ)	ńláńlá, ńláńlá (AJ)
e.	tééré (AJ)	tééré tééré (AJ)
e.	òsé (OR)	òsòòsé (OR)
f.	ìlà (OR)	ìlàìlà (OR)

Ídárayá Ìgbára-Eni-Léwòn

Şàlàyé bí a şe má a n lo àpètúnpè kíkún

4.2 Àpètúnpè élébè

Àpètúnpè élébè ni àpètúnpè tí ó maa n sèdá òrò nípa lílòpò apá kan lára mófímù ipìlè tábí òpò. A tún lè kí àpètúnpè élébè gégé bí idàkó fónrán-ihun ní ibi ti a tí da abala kan lára mófímù ipìlè tábí òpó kó.

Ò tún seé se láti şàlàyé àpètúnpè élébè gégé bí ìgbésé mofólójì ni ibi tí a tí fí àfómó kún mófímù ipìlè tí irú àfómó béké tí gba pípè kíkún nípa idàkó mófímù ta so mó. Oríkí yíí ni a óò sì lò fún sísé àlàyé àti itúpalè àpètúnpè élébè nínú ìwé yíí. Fún idí èyí, a lè şàlàyé òrò-alápètúnpè élébè gégé bí àwọn òrò ti a so àfómó, ibèrè tábí àfómó iparí mó láti sèdá òrò tuntun. Irú àfómó tí a fi kún mófímù ipìlè gégé bí a şe şàlàyé yíí maa n fi itenumó hàn. Bí a bá wó irísí òrò-alápètúnpè béké àti ibi tí a tú so àfómó mó mófímù ipìlè tábí òpó láti sèdá òrò, a lè şàtúnpín àpètúnpè élébè sí èyà méjì báyíí: àpètúnpè élébè sívájú , àti àpètúnpè élébè séyìn.

4.3 Àpètúnpè élébè sívájú

Àpètúnpè élébè sívájú ni òrò alápètúnpè ní ibi ti a tí fi àfómó iparí kún mófímù ipìlè tábí òpó. Bí àpeere:

3.	Mófílmù ìpìlè	Òrò-isèdá (Òrò alápètúnpè)
a.	gere	gerege, gerere
b.	ṣòòrò	ṣòòròṣò
d.	tààrà	tààràtà, tààràrà
e.	wéré	wéréré

Ò tún seé se láti ṣàtúnpín àpètúnpè élébẹ́ síwájú sí èyà méjì mìíràn bí a bá lo abala mófílmù ìpìlè tí a lò gégé bí àfòmò́ iparí gégé bí òṣùwòn. Ìdí nipé a lè lo sílēbù ibèrè mófílmù ìpìlè, tábí sílēbù iparí mófílmù ìpìlè gégé bí àfòmò́ iparí. Èyà àpètúnpè élébẹ́ síwájú méjèjì ni ìwònyí: àpètúnpè élébẹ́ síwájú onísílēbù ibèrè atí àpètúnpè élébẹ́ síwájú onísílēbú iparí.

4.3.1 Àpètúnpè élébẹ́ síwájú onísílēbú ibèrè

Èyí ni àpètúnpè élébẹ́ síwájú ní ibi tí a tí se idákọ sílēbù ibèrè mófílmù ìpìlè tí a sì wá so ó mó mófílmù ìpìlè gégé bí àfòmò́ iparí. Àwọn àpeṣeré díè ni ìwònyí:

4	Mófílmù ìpìlè	Àfòmò́ iparí	Òrò-isèdá (òrò-alápètúnpè)
a.	gere	-ge	gerege
b.	ṣòòrò	-ṣò	ṣòòròṣò
d.	tààrà	-tà	tààràtà
e.	wóró	-wó	wórówó
e.	gegele	-ge	gegelege
f.	gboro	-gbø	gborogbø

Bí a bá wo àwọn àpeṣeré tí ó wà ní òkè yíí, a óò ṣàkíyèsí pé sílēbú ibèrè mófílmù ìpìlè ni a lò gégé bí àfòmò́ tí a fi kún iparí mófílmù ìpìlè láti şèdá òrò-alápètúnpè.

4.3.2 Àpètúnpè élébẹ́ síwájú onísílēbù iparí

Èyà àpètúnpè élébẹ́ síwájú ni ibi tí a ti se idákọ sílēbù iparí mófílmù ìpìlè tí a sì wá so ó mó mófílmù ìpìlè gégé bí àfòmò́ iparí. Bí àpeṣeré:

4.	Mófílmù ìpìlè	Àfòmò́ iparí	Òrò-isèdá (òrò-alápètúnpè)
a.	gere	-re	gerere
b.	tààrà	-rà	tààràrà
d.	gboro	-rø	gborogbø

Ní àpeṣeré (4) tí ó wà lókè yíí, sílēbù tí ó gbèyìn mófílmù ìpìlè ni a lò gégé bí àfòmò́ tí a sì fi kún mófílmù ìpìlè béké láti şèdá àwọn òrò-alápètúnpè. Àwọn sílēbù iparí ọhún ni mo tò sí abé àfòmò́ iparí ní àpeṣeré (4).

4.4 Àpètúnpè élébẹ séyìn

Èyà àpètúnpè élébẹ kejì tí a tún lè yà sótò ní àpètúnpè élébẹ ní ibi tí a tí sèdá òrò-alápètúnpè nípa lílòpò apá kan nínú mófímù ipìlè sí apá òsì. A tún lè ki èyà àpètúnpè élébẹ yií gége bí ìgbésé mofòlòjì ní ibi tí a tí fí àfòmò ìbèrè kún mófímù ipìlè. Sùgbón şá, a ò gbódò gbàgbé pé àfòmò tí a ní lò nínú àpètúnpè láti sèdá òrò kò kún ní pípè, fún ìdí èyí, irú àfòmò béké ni láti gba pípè kíkún láti ara mófímù ipìlè tí a ti dá à kó.

Orísi àpètúnpè élébẹ séyìn méjì ni ó dàbí ení pé ó wà ní èdè Yorùbá. Àwọn náà ni ìwónyí: àpètúnpè élébẹ séyìn onífawéli [í] àti àpètúnpè élébẹ séyìn onísílébù ìbèrè

4.4.1 Àpètúnpè élébẹ séyìn onífawéli [í]

Àpètúnpè élébẹ séyìn onífawéli [í] ní ibi tí a tí se ìdàkọ kónsónántù ìbèrè mófímù ipìlè tí a sì wá fí fáwéli /í/ olóhùn òkè mó kónsónántù ọhún kí a tó wá so wón mó ìbèrè mófímù (gége bí àfòmò ìbèrè), láti şèdá òrò alápètúnpé béké. Apèeré ni ìwónyí.

5.	Mófímù ipìlè	Àfòmò ìbèrè	Òrò-ìsèdá (òrò-alápètúnpè)
a.	lọ (IS)	lí-	lílọ (OR)
b.	sòrò (APIS)	sí-	sísòrò (OR)
d	burú (IS)	bí-	bíburú (OR)

4.4.2 Àpètúnpè élébẹ séyìn onísílébù ìbèrè

Orísi Àpètúnpè élébẹ séyìn kejì tí a tún lè yà sótò ni èyí tí a ti se ìdàkọ fún sílébù ìbèrè mófímù tí a sì wá so ó mó mófímù ipìlè gége bí àfòmò ìbèrè. Irú òrò-alápètúnpè báyí kò dàbí ení pé ó wópò ní èdè Yorùbá. Apèeré díè ni èyí.

6.	Mófímù ipìlè	Àfòmò ìbèrè	Òrò-ìsèdá (òrò-alápètúnpè)
a.	kàñkà	kà-	kàkàñkà
b.	Ténté	té-	ténté
d.	lànlà	là-	làlìnlà
e.	gborò	gbo-	gbogborò
e.	gere	ge-	gegere

Ní àpèeré méta àkókó (18a-d), a lè sọ wí pé sílébù iparí mófímù ni a se ìdàkọ fún. Ìdí nipé nínú àpèeré wònyí, sílébù ìbèrè àti iparí jò ara.

Ìdárayá Ìgbára-Eni-Léwòn

Gbiyànjú láti wá àpèeré àwọn èyà àpètúnpè tí mo şàlàyé lókè.

5.0 ÌSÒNÍSHÓKÍ

Írísí méjì gbòòrò ni òrò-alápètúnpè lè ní bí a bá yé ìhun wọn wò. Àwọn ni kí á se àpètúnpè fún odidi mófíímù ipìlè tábí kí á se àpètúnpè fún abala mófíímù ipìlè. Bí a bá se àpètúnpè fún odidi mófíímù ipìlè, èyí ni a mò sí àpètúnpè kíkún. Sùgbón bí ó bá jé pé abala mófíímù ipìlè ni a se àpètúnpè fún, àpètúnpè élébẹ ni a mo èyí sí. Mo şàtúnpín àpètúnpè élébẹ sí àwọn èyà wònyí: àpètúnpè élébẹ sítwájú, àpètúnpè élébẹ sítwájú onísílébú ibèrè, àpètúnpè élébẹ sítwájú onísílébù iparí, àpètúnpè élébẹ séyìn, àpètúnpè élébẹ séyìn onísfawéli [í] àti àpètúnpè élébẹ séyìn onísfawéli ibèrè.

6.0 ISÉ ÀYÀNSE ONÍMÁÀKÌ OLÙKÓ

Fi iyàtò hàn láàárín àwọn wònyí pèlú àpèçeré: àpètúnpè kíkún àti àpètúnpè élébẹ, àpètúnpè élébẹ sítwájú àti àpètúnpè élébẹ séyìn, àpètúnpè élébẹ sítwájú onísílébù ibèrè àti àpètúnpè élébẹ sítwájú onísílébù iparí.

7.0 ÌWÉ ÌTÓKASÍ/ÀWỌN ÌWÉ FÙN KÍKÀ

Awobuluyi, Oladele. (Olótùú) 1989. *Yorùbá Metalanguage II*, Lagos: NERDC.

Awobuluyi, Oladele. 2008. *Èkó Ìṣèdá-Òrò Yorùbá*. Akuré, Montem Paperbacks.

Bamgbose, Ayọ. (Olótùú) 1984. *Yorùbá Metalanguage I*, Lagos: NERDC.

Elson, B. & V. Pickett. 1990. *An Introduction to Morphology and Syntax*. California Summer Institute of Linguistics.

Katamba, Francis. 1993. *Morphology*. London: Macmillan.

Malmkjaer, K. (Olótùú). 1999. *The Linguistic Encyclopedias*. London & New York: Routledge.

Mario Pei. 1966. *Glossary of Linguistic Terminology*. New York & London. Columbia University Press.

Matthew, P. H. 1974. *Morphology: An Introduction to the Theory of Word Structure*. Oxford & New York: CUP.

Taiwo, Oye. 2011a. *Mofólójì: Àtúnṣe kejì*. Ibadan, Universal Akada Books Ltd.

Taiwo, Oye. 2011b. “Inflections in the Ao dialect of Yoruba” *Kansas Working Papers in Linguistics*, Vol. 32 (2011), 84-105.

Taiwo, Oye. 2014. “The morpho-syntactic interaction and the derivation of nominal compounds in Yorùbá” *International Journal of Language Studies* Vol. 8 No 1 pp. 67- 92.

Taiwo, Oye and Olakolu, Toyin. 2010. “Òrò- ìṣe Alákànpò ní Èdè Yorùbá” *Research in African Languages and Linguistics (RALL)* Vol. 10 pp. 90-112.

**IPÍN 3 ÀBÁJÁDE ÒRÒ-ÌSÈDÁ ALÁPÈTÚNPÈ ÀTI
ÌFARAKÓRA ÈYÀ ÒRÒ-ALÁPÈTÚNPÈ**

Àkóónú

- 1.0 Ìfáárá
- 2.0 Èrònìgbà àti Àfojúsùn
- 3.0 Ìbéèrè Ìsháájú
- 4.0 Àkóónú Ìdánilekọ́
 - 4.1 Àpètúnpè Aláiyísòrípadà
 - 4.2 Àpètúnpè Ayísòrípadà
 - 4.3 Ìfarakóra Èyà Òrò-ALápètúnpè
- 5.0 Ìsoníshókí
- 6.0 Isé Àyànṣe Onímáàkì Olùkó
- 7.0 Ìwé Ìtókasí/Àwọn Ìwé Fùn Kíkà

1.0 ÌFÁÁRÀ

Ọnà mìíràñ tí a lè gbà sàlàyé àpètúnpè ni láti wo àbájáde òrò-ìsèdá alápètúnpè. Èyí ni pé kí a wo ìsòrí-òrò-alápètúnpè tí a şèdá láti ara mófíimù ipìlè tábí òpó láti şákíyèsí bójá ìsòrí-òrò tábí ìsòrí gírámà kan náà ni òrò-ìsèdá rè, tábí ìsòrí-òrò òrò-alápètúnpè yàtò sí ti mófíimù ipìlè. Bí a bá gùn lé àbájáde òrò-ìsèdá alápètúnpè gége bí mo tí şálàyé rè yíí, ó seé se láti pín òrò-alápètúnpè sí èyà méji gbòòrò báyíí: àpètúnpè aláiyísòrípadà àti àpètúnpè ayísòrípadà. Àwọn èyà òrò-ìsèdá alápètúnpè wònyí máa ní wọnú ara wọn, fún idí èyí, mà á jíròrò lórí ìfarakóra àwọn òrò-alápètúnpè ní ipín yíí pèlú.

2.0 ÈRÒNGBÀ ÀTI ÀFOJÚSÙN

Ìpín yíí yòó fún ọ ní ìmò àmòdájú lórí àwọn wònyí:

- àpètúnpè aláiyísòrípadà
- àpètúnpè ayísòrípadà
- Ìfarakóra òrò-alápètúnpè

3.0 ÌBÉÈRÈ ÌSHÁÁJÚ

Şálàyé àwọn wònyí: àpètúnpè aláiyísòrípadà, àpètúnpè ayísòrípadà, Ìfarakóra òrò-alápètúnpè

4.0 ÀKÓÓNÚ ÌDÁNILÉKÓÓ

4.1 Àpètúnpè Aláiyísòrípadà

Òrò-ìṣèdá alápètúnpè tí ó jé ìsòrí-òrò kan náà pélú mófímù ìpìlè tí a tí sèdá rè, ni a mò sí àpètúnpè aláiyísòrípadà. Ìyen nipé, ìsòrí-òrò mófímù ìpìlè tàbí òpó tí a tí sèdá òrò alápètúnpè kò yàtò sí ti òrò-alápètúnpè tí a sèdá lára rè. Ìdí tí òrò, fí rí béké, nipé mófímù tàbí àfòmò tí a dàkò láti ara mófímù ìpìlè, tàbí òpó tí a tí dá à kò kò yí ìsòrí-òrò mófímù ìpìlè tàbí òpó òhún padà láti sèdá òrò-alápètúnpè. Ìrú àpètúnpè aláiyísòrípadà báyíí wópó ní èdè Yorùbá. Awọn ìsòrí-òrò bñi òrò-orúkò, òrò-àpètúnpè, aşònńá àti òrò-àpónlé ni irú alápètúnpè náà ní máa ní wáyé. Àpeere dié ni ìwònyí:

1.	Mófímù ìpìlè	Òrò-ìṣèdá (òrò-alápètúnpè)
a.	ńlá (AJ)	ńláńlá, ńláńlá (AJ)
b.	firìgbòn (AJ)	firìgbòn, firìgbòn (AJ)
d.	kàṇkà (AJ)	kàṇkàkà (AJ)

20.	Mófímù ìpìlè	Òrò-ìṣèdá (òrò-alápètúnpè)
a.	méjì (AK)	méjì méjì (AK)
b.	méwàà (AK)	méwàà méwàà (AK)
d.	márùn-ún (AK)	márùn-ún márùn-ún (AK)

2.	Mófímù ìpìlè	Òrò-ìṣèdá (òrò-alápètúnpè)
a.	fíó (AP)	fíofíó (AP)
b.	tóní (AP)	tónítóní (AP)
d.	yéké (AP)	yéké yéké (AP)

3.	Mófímù ìpìlè	Òrò-ìṣèdá (òrò-alápètúnpè)
a.	ọmọ (OR)	ọmọọmọ (OR)
b.	òsè (OR)	òsòòsè (OR)
d.	ògá (OR)	ògáògá (OR)

4.2 Àpètúnpè Ayísòrípadà

Bí ìsòrí òrò-alápètúnpè tí a sèdá bá yàtò sí ti mófímù ìpìlè tàbí òpó ti a tí sèdá rè, irú òrò-alápètúnpè béké ni a mò sí àpètúnpè ayísòrípadà. Ìyen ni pé, mófímù tàbí àfòmò, tí a dàkò lára mófímù ìpìlè tàbí òpó tí a sì wá so mó, mófímù ìpìlè, tàbí òpó tí a tí dá à kò kò yóò mú ìyípadà bá ìsòrí-òrò mófímù ìpìlè, tàbí òpó tí a tí dá à kò. Ìsòrí-òrò ìṣèdá òrò-alápètúnpè àti tí mófímù ìpìlè, tàbí òpó yóò yàtò sí ara won. Dié lára àpètúnpè ayísòrípadà ni ó wá ní ìsàlé yíí ní àpeere (4) àti (5).

4.	Mófímù ìpìlè	Òrò-ìsèdá (òrò-alápètúnpè)
a.	dára (IS)	dáradára (AJ)
b.	félé (IS)	félélé (AJ)
d.	gbóná (IS)	gbígbóná (AJ)

5.	Mófímù ìpìlè	Òrò-ìsèdá (òrò-alápètúnpè)
a.	sòrò (IS)	sòrsòrò (OR)
b.	peja (APIS)	pejapeja (OR)
d.	wolé (APIS)	wíwolé (OR)

Ní àwọn àpere tí ó wà ní (4), ìsòrí-òrò mófímù ìpìlè jé òrò-ìše (IS), sùgbón ìsòrí-òrò-alápètúnpè tí a sèdá láti ara mófímù ìpìlè yíí jé òrò-àpètúnpè (AJ). Ìyen ni pé, ìsòrí-òrò yípadà kúrò ní òrò-ìše (IS) ti mófímù ìpìlè láti dí òrò-àpètúnpè (AJ) ní òrò-ìsèdá. Ní àpere (5) ní tìrè, ìsòrí-òrò mófímù ìpìlè tàbí òpó jé òrò-ìše (IS) tàbí àpólà ìše (APIS) ní ìgbà tí ìsòrí-òrò òrò-ìsèdá jé òrò-orúkọ (OR). Ìsòrí-òrò yíí padà kúrò ní òrò-ìše (IS) tàbí àpólà ìše (APIS) ti mófímù ìpìlè tàbí òpó láti di òrò-orúkọ (OR) ti òrò-ìsèdá.

4.3 Ìfarakóra Èyà Òrò-Alápètúnpè

Àwọn èyà òrò-alápètúnpè tí mo yà sótò wònyí fí ara kó ara nítorí pé wón wo inú ara wọn. Orísí ifarakóra èyà òrò-alápètúnpè àti àpere wọn ni ó wà ní ìsàlè yíí.

Àpètúnpè kíkún aláiyísòrípadà afiyehàn

Èyí ni èyà òrò-ìsèdá alápètúnpè kíkún tí ìsòrí-òrò rè kò yàtò sí tí mófímù ìpìlè tí a ti sèdá rẹ́ tí ó si ní fi iye nñkan hàn. Àpere díè ní ìwònyí.

6	Mófímù ìpìlè	Òrò-ìsèdá (òrò-alápètúnpè)
a.	ńlá (AJ)	ńláńlá, ńláńlá (AJ)
b.	fírigbòn (AJ)	fírigbòn, fírigbòn (AJ)
d.	kàñkà	kàñkàkàñkà (AJ)
e.	méji (AK)	méjíméji (AK)
e.	Méwàá (AK)	Méwàá méwàá (AK)

Àpètúnpè kíkún aláiyísòrípadà afitenumóhàn

Èyí ni èyà òrò-ìsèdá alápètúnpè kíkún tí ìsòrí-òrò rè kò yàtò sí ti mófímù ìpìlè tí a tí sèdá rè́ tí ó sì ní fi ìtenumó hàn. Bí àpere:

7	Mófímù ìpìlè	Òrò-ìsèdá (òrò-alápètúnpè)
a.	fíó (AP)	fíofíó (AP)
b.	tóní (AP)	tónítóní (AP)
d.	díè (AJ)	díédíè (AJ)
e.	ńlá (AJ)	ńláńlá (AJ)
e.	burúkú (AJ)	burúkú burúkú (AJ)

Àpètúnpè kíkún áyísòrípadà afitenumóhàn

Èyí ni èyà òrò-ìsèdá alápètúnpè kíkún tí ìsòrí-òrò yàtò sí ti móffimù ìpìlè, tí a ti sèdá rẹ, ó sì tún n̄ fi ìtēnumó hàn bákan náà. Àpeèrè díè ni ó wà ni ìsàlè yíí:

8	Móffimù ìpìlè	Òrò-ìsèdá (òrò-alápètúnpè)
a.	dára (IS)	dáradára (AJ)
b.	félé (IS)	féléfélé (AJ)
d.	wé (IS)	wéwé (AJ)

Àpètúnpè élébẹ aláiyísòrípadà afitenumóhàn

Èyí ni àpètúnpè élébẹ ní ibi tí ìsòrí-òrò òrò àpètúnpè àti òrò tí a ti sèdá rẹ ti jé ìsòrí-òrò kan náà. Irú òrò àpètúnpè tí a sèdá yíí sì n̄ se ísé fífi ìtēnumó hàn. Àpeèrè díè ni ó wà ní ìsàlè yíí:

9	Móffimù ìpìlè	Òrò-ìsèdá (òrò-alápètúnpè)
a.	tààrà (AP)	tààràrà, tààràrà (AP)
b.	gere (AP)	gerere, gerere (AP)
d.	wóró (AP)	wórówó (AP)
e.	gbàngbà (AP)	gbàngbàgbà (AP)
é.	kàñkà (AJ)	kàñkàkà(AJ)

Àpètúnpè élébẹ aláiyísòrípadà afolúsehàn

Èyí ni èyà àpètúnpè élébẹ ní ibi tí ìsòrí-òrò móffimù ìpìlè àti ti òrò alápètúnpè ti jé òkan náà tí òrò àpètúnpè bẹ́ sì n̄ sísé fífi ení tí ó n̄ se nñkan hàn. Bí àpeèrè:

10	Móffimù ìpìlè/òpó	Òrò-ìsèdá (òrò-alápètúnpè)
a.	sòrò (APIŞ)	sòròsòrò (OR)
b.	peja (APIŞ)	péjapeja (OR)
d.	wolé (APIŞ)	woléwolé (OR)
e.	gbálè (APIŞ)	gbálègbálè (OR)

Àpètúnpè élébẹ àyísòrípadà afiṣehàn

Èyí ni èyà àpètúnpè élébẹ ní ibi tí ìsòrí-òrò móffimù ìpìlè ti yàtò sí ti òrò alápètúnpè tí òrò àpètúnpè ti a sèdá sì n̄ fi ìṣe tábí bí nñkan se rí hàn. Ní àwọn àpeèrè ìsàlè yíí, mérin àkókó, (ìyen 11a – e) n̄ fi ìṣe hàn nígbà tí àwọn àpeèrè mérin tí ó kékìn (ìyen 11e - gb) jé èyí tí ó n̄ fi bí nñkan se rí hàn.

11.	Móffimù ìpìlè/òpó	Òrò-ìsèdá (òrò-alápètúnpè)
a.	sòrò (APIŞ)	sísòrò (OR)
b.	peja (APIŞ)	pípeja (OR)
d.	sùn (IS)	sísùn (OR)
e.	lø (IS)	lílø (OR)

e.	ga (IS)	gíga (AJ)
f.	tóbi (IS)	títóbi (AJ)
g.	sanra (IS)	sísùn (AJ)
gb.	wó (IS)	wíwó (AJ)

Àpètúnpè kíkún àyísòrípadà afitenumóhàn

Èyí ni èyà àpètúnpè kíkún ní ibi tí ìsòrí-òrò òrò ìsèdá (ìyen òrò àpètúnpè) àti òrò tí a ti sèdá rè, ti yàtò sí ara wọn tí irú òrò alápètúnpè béké sí ní fi ìtenumó hàn. Díè lára wọn ni ó wà ni ìsàlè, yíí.

12	Mófímù ìpìlè	Òrò-ìsèdá (òrò-alápètúnpè)
a.	félé (IS)	félélé (AJ)
b.	wé (IS)	wéwé (AJ)
d.	dára IS)	dáradára (AJ)

Àpètúnpè kíkún àláìyísòrípadà

Èyí ni èyà àpètúnpè kíkún ní ibi tí ìsòrí-òrò òrò ìsèdá (ìyen òrò àpètúnpè) àti òrò tí a ti sèdá rè, (ìyen mófímù ìpìlè) jé ìsòrí-òrò kan náà. Ìyen ni pé ìsòrí-òrò alápètúnpè kò yàtò, sí ti mófímù ìpìlè. Àpeèré díè ni ìwònyí:

13.	Mófímù ìpìlè	Òrò-ìsèdá (òrò-alápètúnpè)
a.	fíó (AP)	fíofíó (AP)
b.	régí (AP)	régíregí (AP)
d.	fíràgbòn (AJ)	fíràgbònfiràgbòn (AJ)
e.	tín-ín rín (AJ)	tín-ín rín tín-ín rín (AJ)
e.	ómo (OR)	ómoómo (OR)
f.	òsè (OR)	òsòòsè (OR)

Àpètúnpè élébẹ séyìn onífawéli [í] àyísòrípadà

Èyí ni èyà àpètúnpè élébẹ ni ibi ti a ti fi àfómó ìbèrè kún mófímù ìpìlè tí irú àfikún yíí sì jé kí ìsòrí-òrò mófímù ìpìlè, àti ti òrò alápètúnpè yàtò sí ara won. Ìyen ni pé àfómó ìbèrè ti a fi kún mófímù ìpìlè yí ìsòrí-òrò òrò ìsèdá pádà nípa àfikún yíí. Àfómó ìbèrè yíí jé ìdàkó kóńsonánàtì ìbèrè, mófímù ìpìlè àti fáwéli [í]. Àpeèré díè ni ìwònyí:

14.	Mófímù ìpìlè/òpó	Òrò-ìsèdá (òrò-alápètúnpè)
a.	lo (IS)	lílo (OR)
b.	burú (IS)	bíburú (OR)
d.	gbénà (APIS)	gbígbénà (OR)
e.	ténumó (APIS)	títénumó (OR)

Àpètúnpè élébẹ séyìn onífawéli ìbèrè áláìyísòrípadà

Èyí ni èyà àpètúnpè élébẹ ní ibi tí a ti fi àfómó ìbèrè kún mófímù ìpìlè tí ìsòrí-òrò òrò-ìsèdá (ìyen òrò alápètúnpè) àti ti mófímù ìpìlè jé òkan náà. Ìyen ni pé àfikún àfómó ìbèrè tí a se fún mófímù ìpìlè kò yí ìsòrí-òrò òrò-

alápètúnpè pádà sí ti mófímù ipilè. Àfòmò ibèrè yíjé idàkò sítébù ibèrè ti mófímù ipilè.

15	Mófímù ipilè	Òrò-isèdá (òrò-alápètúnpè)
a.	gboro (AJ)	gbogboro (AJ)
b.	gere (AP)	geregere (AP)
d.	kànkà (APIŞ)	kàkànkà (AJ)
e.	ténté (AP)	téténté (AP)

Àpètúnpè élébẹ́ síwájú onísítébù ibèrè àlàyisòrípadà

Èyí ni èyà àpètúnpé élébẹ́ ní ibi tí a ti se idàkò sítébù ibèrè mófímù ipilè tí a sì wá so ó mó mófímù ipilè gégé bí àfòmò iparí láti sèdá òrò-alápètúnpè. Ìsòrí-òrò òrò-alápètúnpè tí a sèdá atí ti mófímù tí a fi sèdá rè kò sì yàtò sí ara won, ìsòrí-òrò won kò yí padà. Àpeérè díè ni ìwònyí:

16.	Mófímù ipilè	Òrò-isèdá (òrò-alápètúnpè)
a.	gboro (AJ)	gborogbo (AJ)
b.	tàràrà (AP)	tààràtà (AP)
d.	wóró (AP)	wórówó (AJ)
e.	gegele (AP)	gegelege (AP)

Àpètúnpè élébẹ́ síwájú onísítébù iparí àlàyisòrípadà

Èyí ni èyà àpètúnpé élébẹ́ ní ibi tí a ti se idàkò sítébù iparí mófímù ipilè tí a sì wá so ó mó mófímù ipilè gégé bí àfòmò iparí láti sèdá òrò alápètúnpè. Ìsòrí-òrò òrò alápètúnpè tí a sèdá atí ti mófímù tí a ti sèdá rè kò sì yàtò sí ara won, ìsòrí-òrò won kò yípadà. Àpeérè díè ni ìwònyí:

17.	Mófímù ipilè	Òrò-isèdá (òrò-alápètúnpè)
a.	geere (AP)	geerere (AP)
b.	tàràrà (AP)	tààràrà (AP)
d.	firìgbòn (AJ)	firìgbòngbòn (AJ)

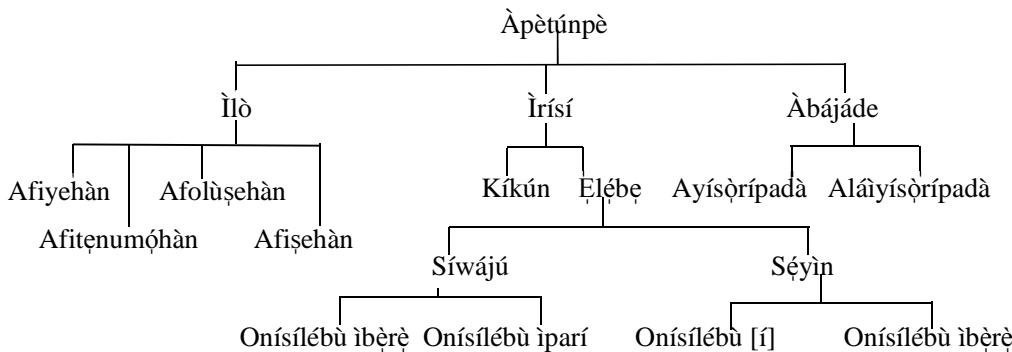
Ìdáráyá Ìgbára-Eni-Léwòn

Wá àpeérè àwọn òrò-isèdá alápètúnpé kí ó sì sọ èyà won atí bí won se farakóra.

5.0 ISQNÍSÓKÍ

Àwọn èyà àpètúnpè tí mo jíròrò lé lórí ni mo fí àwòrán sàlè yígbé jáde.

Àwòrán XIV: Èyà ɔrò-alápètúnpè

6.0 ISÉ ÀYÀNŞE ONÍMÁÀKÌ

Fi iyàtò hàn láàárín àwọn wònyí pèlú àpeere: àpètúnpè kíkún ayísòrípadà àti àpètúnpè kíkún aláiyísòrípadà, àpètúnpè élébe síwájú ayísòrípadà àti àpètúnpè élébe síwájú aláiyísòrípadà, àpètúnpè élébe séyìn ayísòrípadà àti àpètúnpè élébe séyìn aláiyísòrípadà, àti àpètúnpè élébe síwájú onísílélèbù ìbèrè àti àpètúnpè élébe síwájú onísílélèbù iparí

7.0 ÌWÉ ÌTÓKASÍ/ÀWỌN ÌWÉ FUN KÍKÀ

Awobuluyi, Oladele. (Olótùú) 1989. *Yorùbá Metalanguage II*, Lagos: NERDC.

Awobuluyi, Oladele. 2008. *Èkó Ìṣedá-Òrò Yorùbá*. Akure, Montem Paperbacks.

Bamgboṣe, Ayọ. (Olótùú) 1984. *Yorùbá Metalanguage I*, Lagos: NERDC.

Elson, B. & V. Pickett. 1990. *An Introduction to Morphology and Syntax*. California Summer Institute of Linguistics.

Katamba, Francis. 1993. *Morphology*. London: Macmillan.

Malmkjaer, K. (Olótùú). 1999. *The Linguistic Encyclopedias*. London & New York: Routledge.

Mario Pel. 1966. *Glossary of Linguistic Terminology*. New York & London. Columbia University Press.

Matthew, P. H. 1974. *Morphology: An Introduction to the Theory of Word Structure*. Oxford & New York: CUP.

Taiwo, Oye. 2011a. *Mofólojì: Àtúnṣe kejì*. Ibadan, Universal Akada Books Ltd

Taiwo, Oye. 2011b. “Inflections in the Ao dialect of Yoruba” *Kansas Working Papers in Linguistics*, Vol. 32 (2011), 84-105

Taiwo, Oye. 2014. “The morpho-syntactic interaction and the derivation of nominal compounds in Yorùbá” *International Journal of Language Studies* Vol. 8 No 1 pp. 67- 92

Taiwo, Oye and Olakolu, Toyin. 2010. “Òrò- işe Alákànpò ní Èdè Yorùbá” *Research in African Languages and Linguistics (RALL)* Vol. 10 pp. 90-112

ÌPÍN 4 ÌGÉKÚRÚ

Àkóónú

- 1.0 Ìfáárà
- 2.0 Èròngbà àti Àfojúsùn
- 3.0 Ibéèrè Ìṣáájú
- 4.0 Àkóónú Ìdánilékọ́
 - 4.1 Oríkì Ìgékúrú
 - 4.2 Sísèdá Ọrò-Orúkọ Àgékúrú
 - 4.3 Òté Ìgékúrú ní Èdè Yorùbá
- 5.0 Ìsoníshókí
- 6.0 Isé Àyànṣe Onímáàkì Olùkọ́
- 7.0 Ìwé Ìtókasi/Àwọn Ìwé Fùn Kíkà

1.0. ÌFAÁRÀ

Ònà mìíràn tí a máa ní gbà şédá ọrò ní èdè Yorùbá ni ìgékúrú. Òun ni mo máa şàlàyé ní ipín yíí. Mo máa kó e ní bí a şe ní lo ìgékúrú láti şédá oríṣiríṣi ọrò, mo sì tún máa şàlàyé òté tí ó rò mó ìgékúrú.

2.0 ËRÒNGBÀ ÀTI ÀFOJÚSÙN

Léyìn tí ó bá ti ka ìdánilékọ́ yíí tán, wàá lè ní ìmò kíkún lórí ìgékúrú, wàá sì lè şàlàyé bí a şe máa ní şédá ọrò-àgékúrú àti òté ìgékúrú pèlú

3.0 IBÉÈRÈ ÌṢÁÁJÚ

Şàlàyé ohun ti o mó lórí àwọn wònyí: oríkì ìgékúrù, ọrò-orúkọ àgékúrú àti òté ìgékúrú ní èdè Yorùbá.

4.0 ÀKÓÓNÚ ÌDÁNILÉKỌ́

4.1 Oríkì Ìgékúrú

Ìgékúrú jé àṣà gígé àwọn ọrò-olópò-sílébù kúrú fún ịròrùn láti pè. Ọrò-orúkọ, ịsèdá ni a sábà máa ní gé kúrú. Àbájáde ìgékúrú yóò jé ọrò-orúkọ. Ìyẹn nipé ịsòrí-ọrò kan náà ni ọrò tí a gé kúrú àti èyí tí a ti gé e kúrú. Irú ìgékúrú yíí wópò nínú orúkọ èníyàn. Àpẹẹrẹ diē ni ó wà ní ịsàlè yíí:

Adélékè:-	‘Lékè, ‘Délékè;
Olúwafúnmiláyò:-	Fúnmiláyò, Fúnmi;
Olúşolá:-	Şolá, Olú;
Olúwagbótèmi:-	‘Gbótèmi, Gbóte;
Oyèékànmí:-	Oyè, Kànmí;
Abíódún:-	Bíódún, Odún;
Adéyeyè:-	Adé, Yeyè, abbl.

4.2 Sísèdá Ọrò-Orúkọ Àgékúrú

Àkíyèsí tí a gbódò se ni pé àwọn ọrò-orúkọ àgékúrú tí ó wà lókè yíí àti irú bẹ́è jé àbájáde ìgékúrú láti ara ọrò alákànpò. Ìyen ni pé àwọn fónrán tí a tí sèdá ọrò-orúkọ ìgékúrú jé ọrò tí óní, ó kéré tán, móffimù ìpìlè tabí òpó méjì.

Àmó sá, kíí se gbogbo àwọn ọrò-orúkọ alákànpò ni a lè se ìgékúrú fún láti sèdá ọrò-orúkọ àgékúrú. A óò jíròrò lórí àwọn ọrò-orúkọ alákànpò tí ó lè kópa nínú ìgékúrú. Bákan náà, a óò sì topa abala tí a gé sonù nínú àwọn ọrò-orúkọ ọhún àti abala tí ó kù léyìn tí ìgékúrú ti wáyé tán.

Sísèdá ọrò-orúkọ àgékúrú látara ọrò-orúkọ alákànpò olórò-orúkọ méjì

Ò seé se látí se ìgékúrú fún ọrò-orúkọ alákànpò tí a sèdá látara ọrò-orúkọ méjì. Ní irú ìgékúrú báyíí, ọrò-orúkọ tí ó jé èyán ajórúkọ ni a máá ní gé sonù tí a óò dá ọrò-orúkọ tí a yán sí. Ní ìgbà mìíràñ èwè, ó seé se kí a gé ọrò-orúkọ tí a yàn, sùgbón èyí kò wópò nínú èdè Yorùbá. Díè lára àwọn ọrò-orúkọ alákànpò tí a gé kúrú ni ìwònyí:

1. Ọrò-orúkọ alákànpò olórò-orúkọ méjì

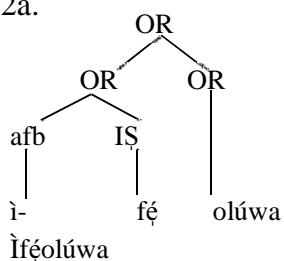
Ìfẹ́-olúwa	Ìfẹ́, *olúwa
Ìlá-òràngún	Ìlá
Ìgbàrà-òkè	Ìgbàrà, *òkè
Ìjèbú-igbó	Ìjèbú, *igbó

Òrò-ìsèdá (òrò-orúkọ agékúrú)

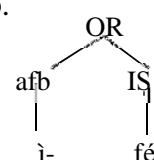
Ó ní (àwọn) abala ọrò-orúkọ alákànpò tí a lè gé kúrú. Nínú àwọn àpeére tí ó wà lókè wònyí, àwọn tí a kò lè gé kúrú ni a fí àmì ìràwò sí ní ègbè. Bí ó tilé jé pé púpò nínú wọn ni ó jé iso aseégbà, a óò sàlàyé ìdí tí a kò lè gé wọn kúrú láipé.

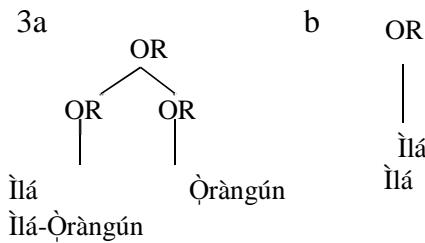
Bí a bá fí ìrísí ọrò-orúkọ alákànpò àti ọrò-orúkọ agékúrú tí a sèdá látara rè wé ara won, yóò fojú hàn gbangba abala tí a gé kúrò nínú ọrò-orúkọ alákànpò. Àpeére díè ni ìwònyí:

2a.

b.

Sísèdá òrò-orúkọ agékúrú látara òrò-orúkọ alákànpò olórò-ìse/alápòláà ìse méjì

O ẹéé ẹé láti ẹé ígékúrú fún òrò-orúkọ alákànpò alápòláà ìse méjì tí ó ní mófiímù asodorúkọ afasasin. Bí àpéere :

5. Òrò-orúkọ alákànpò Òrò-isèdá(òrò-orúkọ àgékúrú) alápòláà-ìse

Bámidélé	Délé, *Bámi
Kólawolé	Kólá
Fadékémi	Kémi, *Fadé

Sísèdá òrò-orúkọ àgékúrú látara òrò-orúkọ alákànpò onígbólóhùn àìsèdá

A lè ẹé ígékúrú fún òrò-orúkọ alákànpò tí a sèdá látara gbólóhùn àìsèdá. Èyí a máa wáyé ní ìgbà tí a bá gé àwọn fónráñ kan kúrò lárà irú òrò béké. Ní ọpò igba, ígékúrú yíí yóó séku olùwa tàbí àpólà ìse gbólóhùn tí a ti sèdá òrò-orúkọ alákànpò tí a gé kúrú. Àpéere díè ni ìwònyí.

6

Òrò-orúkọ Onígbólóhùn Àìsèdá	Alákànpò	Òrò-isèdá (Òrò-orúkọ Àgékúrú)
Olùwa	Àpólà ìse	
Olúwabùnmi	*Olúwa	Bùnmi
Odúnlámì	Odún	*lámì
Oláníkèé	Olá	Níkèé, Lánikèé
Iféwùmí, Ifépàdé	Ifé	Pádé, Wùmi
Okánláwón	*Okán	Làwón
Ógúndèjì	*Ógún	Dèjì

Sísèdá òrò-orúkọ àgékúrú látara òrò-orúkọ alákànpò onígbólóhùn olópò-ìse

Láti sèdá òrò-orúkọ àgékúrú látara òrò -orúkọ alákànpò onígbólóhùn olópò-ìse, olùwà gbólóhùn ni a máa ní gé kúrò. Irú ígékúrú èyí ní ó sì wópò jù. Sùgbón ní ìgbà mìíràn, a lé dá olùwà sí kí a gé àwọn fónráñ tí ó kù kúrú. Bí àpéere:

7

Òrò-orúkọ Onígbólohùn Olópò-ìse	Alákànpò	Òrò-ìsèdá/ Òrò-orúkọ Àgékúrú)
Olúbóròdé	Olú	Bóròdé
Omóbólánlé	*Omó	Bólá, Bólánlé
Adébòwálé	Adé	Débò, Débòwálé
Ògúnkóládé	*Ògún	Kólá, Kóládé

Sisèdá òrò-orúkọ àgékúrú látara òrò-orúkọ alákànpò onígbólohùn àkíyèsí alátènumó

Ní òpòlòpò ìgbà, bí a bá se ìgékúrú fún òrò-orúkọ alákànpò tí a şèdá látara gbólóhùn àkíyèsí alátènumó fónrán tí a pè ákíyèsí àtènumó fún tàbí àpólà ìse àti atóka gbólóhùn àkíyèsí alátènumó ni a maa n̄ şe kù tí a óò sì gé àwọn fónrán tí ó kù kúrò. Sùgbón àwọn òrò-orúkọ kòbégbémú kan wà tí ó já, pé sílèbù àkókó níkan ní a maa gé kúrò, tí a óò sì dá àwọn ìyókù sí. Díè lára àwọn òrò-orúkọ àgékúrú látara òrò-orúkọ alákànpò onígbólohùn àkíyèsí alátènumó ni ìwónyi:

8

Òrò-orúkọ Onígbólohùn Alátènumó	Alákànpò Àkíyèsí	Òrò-ìsèdá (Òrò-orúkọ Àgékúrú)	
		Òrò-àtènumó	Àpólà-ìse
Omoláyó	*Omo	Láyò	
Opélóyemi	Opé	Yemi	
Ònflarí	Oní	Lari	
Obalolúwa	Oba	Lolú	
Tolúlopé	Tolú	*lopé	
Omolàbáké	*Omo	Làbáké	

9. **Àwọn kòbégbémú ni ìwónyi:**

Omolayò:- Molayò Ilélabó:- Lélabó Omololá:- Mololá

Sisèdá òrò-orúkọ àgékúrú látara òrò-orúkọ alákànpò onígbólohùn alátènumó tàbí aláwé gbólóhùn asàpèjúwe

A lè gé òrò-orúkọ alákànpò tí a şèdá látara gbólóhùn alátènumó élédà awé gbólóhùn asàpèjúwe kúrú láti sèdá òrò-orúkọ àgékúrú. Bí a bá fé se irú ìgékúrú bēè, a lè gé òrò-orúkọ tí a se ìtènumó fún kúrò, tàbí kí a dá a sí, kí a gé àpólà ìse kúrò. Bí àpèrè:

10.

Òrò-orúkọ Onígbólohùn Alátènumó	Alákànpò	Òrò-ìsèdá (Òrò-orúkọ Àgékúrú)	
		Olùwà	Àpólà-ìse
Omósòwón	*Omó	Sòwón	
Oyéékànmí	Oyè	Kànmí	

Olóyèédé	Olóyè	*yèédé
Odétúndé	*Odé	Túndé
Èjírìndé	Èjí	*rìndé

Òrò-Orúko tí a kò lè gé kúrú

Bí a bá şàkíyèsí àwọn àpèerẹ́ òkè wònyí, ó hàn gbañgba pé ó ní abala òrò, tí a lè gé kúrú nínú àwọn òrò olópò-sílébù ní èdè Yorùbá, kíí şe gbogbo òrò olópò-sílébù èdè Yorùbá ni a lè gé kúrú. Kò seé şe láti gé àwọn òrò, olópò-sílébù wònyí kúrú:

Abéokúta:- *Abé *òkúta
 Owólabí:- *Owó *labí
 Èshùpòfo:- *Èshù *pòfo
 Òkèàgbè:- *Òkè *àgbè
 Sèrùbàwón:- *Sèrù *bàwón
 Jáwònláyà:- *jáwòn *láyà
 kòbégbému:- *kòbé *kòbégbé *bégbé *bégbému
 ìyàñàqfà:- *ìyàñà *qfà
 Tamílórẹ:- *Tamí *lórẹ
 Kásimáawòó:- *Kásì *máawòó

A gbódò pe àkíyèsí wa sí i pé púpò nínú àwọn òrò òkè wònyí ni ó jé ìso aseégbà ní èdè Yorùbá. Bí àpèerẹ, àwọn wònyi seé gbà: *abé, òkúta, owó, omo, Èshù, pòfo, òkè, sùúrù, lérè, láyà, bégbé, bégbému, ìyàñà, qfà* àti *máawòó, shùgbòn* a kò lè lò wọn gégé bí òrò àgékúrú.

Bí òrò bá rí bí èyí, pé a kò lè lo àwọn ìso aseégbà kan gégé bí òrò àgékúrú, á jé pé ìgékúrú, gégé bí ìgbésè mofólójì, ní àwọn òfin tàbí òté tí ó máá ní télé ní èdè Yorùbá.

4.3 Òté Ìgékúrú ní Èdè Yorùbá

Ìtumò se patàkì ní ibára-eni-sòrò, bákan náà ni omo şorí nínú àwọn òrò àgékúrú. Fún ìdí èyí, ìtumò ni ó dàbí eni pé òté ìgékúrú dá lé. Òté mérin ni a şàkíyèsí nínú àwọn òrò àgékúrú, àwọn náà ni ìwònyí: òrò àgékúrú gbódò ní ìtumò, ìtumò òrò àgékúrú kò gbódò jé ìtumò, aláàkótán, ìtumò òrò àgékúrú gbódò wà ní ibámu pèlú ìtumò òrò olópò-sílébù tí a ti gé e kuru bẹ́ ni òrò àgékúrú gbódò jé òrò orúko. E jé kí á şàlàyé àwọn òté wònyí pèlú àpèerẹ bí ó bá şe ye.

Ìtumò òrò àgékúrú

Òrò àgékúrú gbódò jé òrò, tí ó seé gbà, tí ó sì ní ìtumò. Àwọn ìso wònyí kò ní ìtumò, ìdí nìyí tí wọn kíí şe òrò àgékúrú ní èdè Yorùbá: *labí, *àgbè, *jáwòn, *kòbé, *kásì, *àní, abbl.

Ìtumò òrò àgékúrú kò gbódò jé ìtumò aláàkótán

Ìtumò aláàkótán ni ìtumò gbogboògbò tí a mò mó òrò bí ó bá dá wà tābi níbikíbi tó ó bá tí jé yo. Fún àpẹ́rẹ́, àwọn òrò bii *Omọ*, *Ilé*, *Òkè*, *Òkan* ní ìtumò gbogboògbò tí a mò mó won, sùgbón, ìtumò gbogboògbò yíí yàtò díé sí èyí tí won ní nígbà tí won jé yo nínú àwọn òrò bii *Omọlayò*, *Ilélabó*, *Òkèàgbè*, àti *Òkánlàwón*, idí nìyí tí won kò lè jé òrò àgékúrú nínú àwọn òrò náà. *Omọlayò* **Omọ*, *Omololá* **Omọ*, *Ilélabó* **Ilé*, *Òkèàgbè* **Òkè*, *Òkánlàwón*, **Òkán*.

Wíwà ní ìbámu pèlú ìtumò òrò olópò-sílébù

Àwọn òrò olópò-sílébù ní ìtumò tí won gbé jáde. Bí a bá wá gé won kúrú, èyí tí ó sékù, ìyen òrò àgékúrú, gbódò mú ìtumò òrò olópò-sílébù tābí kí ó mú lára ìtumò òrò olópò-sílébù. Bí bēè kó, irú òrò àgékúrú bēè kò ní şeé gbà. Fún àpẹ́rẹ́, ìyàtò wà láàárín àwọn ìsọ méjì méjì wònyí.

Ìyá ọmo/iyá Omolabí; iyá òrìṣà/iyá Òrìṣábùnmi; bàbá owó/bàbá Owólabí; ilé ògún/ilé Ògúndèjì; ọmo ifá/omọ Ifábùsúyì

Nítorí ìyàtò tí a fi hàn wònyí, a kò lè şe ìgékúrú fún *Omolabí* láti di **Omọ*, tābí fún *Ògúndèjì* láti di **Ògún* àti àwọn wònyí pèlú: *Òrìṣábùnmi* **Òrìṣá*, *Ifábùsúyì* **Ifá*, *Owólabí* **Owó*, *abbl.*

Jíjé òrò orúko

Òrò orúko níkan ni a lè şedá nipaṣè ìgbésè ìgékúrú, fún idí èyí òrò àgékúrú gbódò jé òrò orúkọ. Idí nìyí tí àwọn wònyí fi jé àìṣeégbà:

Owólabí *labí;	Omolabí; *labí;
Èṣùpòfo *pòfo;	Sùúrùlére *lérè;
Şerùbàwón *Şerù *bàwón;	jáwònláyà *jáwòn *láyà;
kòbégbémú *bégbé;	Tamílórè *Tamí *lórè;
Kásímáawòó *Kásì *máawòó	

Àwọn òrò tí a fi àmì ìràwò sí legbèé wònyí kií şe òrò orúkọ, òrò-ìṣe ni àwọn tí ó şe é gbà nínú won jé: *pòfo*, *lérè*, *şerù*, *bàwón*, *jáwòn*, *láyà*, *bégbé*, *lórè*, *máawòó*.

5.0 ISQNÍSÓKÍ

Ní ipín yií, mo ki ìgékúrú gégé bí àṣà gígé àwọn òrò-olópò-sílébù kúrú fún ìròrùn láti pè. Òró-orúkọ isèdá ni a sábà máa ní gé kúrú. Irú ìgékúrú yií wópò nínú orúkọ èníyàn. Àmò şá, kií şe gbogbo òrò olópò-sílébù èdè Yorùbá ni a lè gé kúrú. Mo şàlàyé òté mérin tí a máa ní şàmúlò láti şedá òrò àgékúrú, àwọn náà ni ìwònyí: òrò àgékúrú gbódò ní ìtumò, ìtumò òrò àgékúrú kò gbódò jé ìtumò aláàkótán, ìtumò òrò àgékúrú gbódò, wà ní ìbámu pèlú ìtumò òrò olópò-sílébù tí a ti gé e kuru, òrò àgékúrú gbódò jé òrò orúkọ.

6.0 ISÉ ÀYÀNŞE ONÍMÁÀKÌ OLÙKÓ

1. Kí ni ìgékúrú?
2. Báwo ni a se lè sèdá òrò-orúkó àgékúrú látara áwọn ìso wònyí? òrò-orúkó alákànpò, olórò-orúkó méjì, òrò-orúkó alákànpò olórò-ìse tábí alápòláà ìse, òrò-orúkó, alákànpò onígbólóhùn àìşèdá, òrò-orúkó, alákànpò onígbólóhùn àkýèsí alátenumó, òrò-orúkó alákànpò onígbólóhùn olópò-ìse àti òrò-orúkó alákànpò onígbólóhùn alátenumó
3. Şàlàyé bí a ti lè şèdá òrò-orúkó àgékúrú látara áwọn òrò-orúkó wònyí: Akíntúndé, Láníkèé, Oláolú, Doyin, Bámídélé, Adéwémímó, Kóláwolé, Obalolíwa, Odúnlámì àti Omolayò
4. Şàlàyé, pèlú àpéere, òté ìgékúrú ní èdè Yorùbá

7.0 ÌWÉ ÌTÓKASÍ/ÀWỌN ÌWÉ FÙN KÍKÀ

Awobuluyi, Oladele. (Olótùú) 1989. *Yorùbá Metalanguage II*, Lagos: NERDC.

Awobuluyi, Oladele. 2008. *Èkó Ìṣedá-Òrò Yorùbá*. Akuré, Montem Paperbacks.

Bamgbose, Ayọ. 1967. *A Short Yorùbá Grammar*, Ibàdàn: HEB.

Bamgbose, Ayọ. (Olótùú) 1984. *Yorùbá Metalanguage I*, Lagos: NERDC.

Elson, B. & V. Pickett. 1990. *An Introduction to Morphology and Syntax*. California Summer Institute of Linguistics.

Katamba, Francis. 1993. *Morphology*. London: Macmillan.

Malmkjaer, K. (Olótùú). 1999. *The Linguistic Encyclopedias*. London & New York: Routledge.

Mario Pel. 1966. *Glossary of Linguistic Terminology*. New York & London. Columbia University Press.

Matthew, P. H. 1974. *Morphology: An Introduction to the Theory of Word Structure*. Oxford & New York: CUP.

Taiwo, Oye. 2011a. *Mofolójì: Àtúnṣe kejì*. Ibadan, Universal Akada Books Ltd

Taiwo, Oye. 2011b. “Inflections in the Ao dialect of Yoruba” *Kansas Working Papers in Linguistics*, Vol. 32 (2011), 84-105

- Taiwo, Oye. 2014. “The morpho-syntactic interaction and the derivation of nominal compounds in Yorùbá” *International Journal of Language Studies* Vol. 8 No 1 pp. 67- 92
- Taiwo, Oye and Olakolu, Toyin. 2010. “Òrò- ìṣe Alákànpò ní Èdè Yorùbá” *Research in African Languages and Linguistics (RALL)* Vol. 10 pp. 90-112
- Taiwo, Oye and Olakolu, Toyin. 2012. “Orí nínú ìhun ọrò ìṣèdá” *Opanbata: Jónà Ìmò Akadá* Vol. 6 pp. 94-123
- Taiwo, Oye and Adekunle, Titi. 2013. “Òté Ìgékúrú ní Èdè Yorùbá” *Ago-Iwoye Journal of Languages and Literary Studies* Vol.4. pp. 1-10

ÌWÉ ÌTÓKASÍ/ ÀWON ÌWÉ FÚN KÍKÀ

Ajøngolø, Taiwo. 2005. *Negation in the Àò dialect of Yorùbá*. PhD Thesis, University of Ibadan, Ibadan, Nigeria.

Awobuluyi, Oladele. 1978. *Essentials of Yorùbá Grammar*, Ibàdàn: UPL.

Awobuluyi, Oladele. 1982. The Yorùbá Verb Phrase. Nínú Afòlayan, A. (olótùú). *Yorùbá Language and Literature*, Ibàdàn: UPL and Unife Press. 225-246.

Awobuluyi, Oladele. 1987. Focus Constructions as Noun Phrases: A Reply. *Yorùbá New Series*. 1: 73 – 87.

Awobuluyi, Oladele. (Olótùú) 1989. *Yorùbá Metalanguage II*, Lagos: NERDC.

Awobuluyi, Oladele. 2005. Móffímù kan şoso ni {àì-} àbí méjì. *Yorùbá*:3 (1): 1-7

Awobuluyi, Oladele. 2008. *Èkó Ìṣèdá-Òrọ Yorùbá*. Akuré, Montem Paperbacks.

Bamgboṣe, Ayọ. 1966. *A Grammar of Yorùbá*, Cambridge: CUP.

Bamgboṣe, Ayọ. 1967. *A Short Yorùbá Grammar*, Ibàdàn: HEB.

Bamgboṣe, Ayọ. (Olótùú) 1972. *The Yorùbá Verb Phrase*, Ibàdàn: UPL.

Bamgboṣe, Ayọ. (Olótùú) 1984. *Yorùbá Metalanguage I*, Lagos: NERDC.

Bamgboṣe, Ayọ. 1990. *Fonólójì ati Gírámà Yorùbá*. Ibadan: UPL.

Elson, B. & V. Pickett. 1990. *An Introduction to Morphology and Syntax*. California Summer Institute of Linguistics.

Fabb, Nigel. 2001. Compounding. Nínú Spencer, Andrew & Zwicky, A.(Olótùú). *The Handbook of Morphology*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.

Fromkin, V. & R. Rodman. 1993. *An Introduction to Language*. Orlando: Harcourt Brace Jovarich College Publishers.

Haacke, Wilfred, H.G. 1995. Instances of incorporation and compounding in Khoekhoeogowab. Nínú A. Traill, R Vossen, & M. Bieseile

- (Olótùú) *The Complete Linguist. Papers in Memory of Patrick J. Dickens*, Koln: Rudiger Koppe: 339-361.
- Katamba, Francis. 1993. *Morphology*. London: Macmillan.
- Lyons, John. 1968. *Introduction to Theoretical Linguistics*, Cambridge: C.U.P.
- Lyons, John. 1982. *Language and Linguistics*, Cambridge: C.U.P.
- Malmkjaer, K. (Olótùú). 1999. *The Linguistic Encyclopedias*. London & New York: Routledge.
- Mario Pel. 1966. *Glossary of Linguistic Terminology*. New York & London. Columbia University Press.
- Matthew, P. H. 1974. *Morphology: An Introduction to the Theory of Word Structure*. Oxford&New York: CUP.
- Matthew, P. H. 1997. *The Concise Oxford Dictionary of Linguistics*. Oxford, New York: OUP.
- McArthur, T. (Olótùú). 1996. *The Oxford Companion to the English Language*, Oxford, New York: OUP.
- Owolabi, Koła. 1976. *Noun-Noun Constructions in Yorùbá: A Syntactic and Semantic Analysis*. Ph.D. Thesis, University of Ibadan, Ibadan.
- Owolabi, Koła. 1985. Àpètúnpè gégé bí ète fún işédá òrò-orúkọ nínú èdè Yorùbá. LÁANGASA: Jónà Íṣé Akadá nínú Èdè Yorùbá. 2: 103-118
- Owolabi, Koła. 1987. Focus Construction as NP: A Critique. *Yorùbá, New Series*.1: 45 – 62.
- Owolabi, Koła. 1995a. More on Yorùbá Prefixing Morphology. Nínú Owolabi, Kola (Olótùú) *Language in Nigeria: Essays in Honour of Ayọ Bamgbóṣe*, Ibadan: Group Publishers. 92-112.
- Owolabi, Koła. (Olótùú). 1995b. *Language in Nigeria: Essays in Honour of Ayọ Bamgbóṣe*, Ibadan: Group Publishers.
- Owolabi, Koła. 2011. *Ijìnlè Ìtúpalè Èdè Yorùbá I: Fònétikì àti Fonólójì*. Ibadan: Akada Press.

- Pulleyblank, Douglass & Akinbiyi Akinlabi. 1988. Phrasal Morphology in Yorùbá. *Lingua* 74: 141-166.
- Selkirk, Elizabeth. 1982. The Syntax of Words. *Linguistic Inquiry Monograph Seven*. Cambridge: MIT Press.
- Taiwo, Oye. 2003. Tense and Aspect in Ào. Nínú Ndimele, Ozo-Mekuri (Olótùú) *Languages and Linguistics in Nigeria: A Festschrift for Kay Williamson*, Aba: NINLAN. 773 – 790.
- Taiwo, Oye. 2005. Èyà Gbólóhùn Èdè Yorùbá. Nínú Adeniyi, Harrison & Akinloye Ojo (Olótùú) *Ìlo Èdè áti Èdá-Ède Yorùbá: Apá kejì*. New York: African World Press Inc: 140 –158.
- Taiwo, Oye. 2006a. Negative Markers in Ào and Standard Yoruba. *Journal of West African Languages (JWAL)*, 33 (1): 53-70.
- Taiwo, Oye. 2006b. Multiplicity of Roles: The Pronoun in the Ào Dialect of Yorùbá. *Studi Linguistici e Filologici nline*. 4 (2): 327 – 354.
- Taiwo, Oye. 2007a. Object Pronouns in the Ào dialect of Yorùbá. *SKASE Journal of Theoretical Linguistics*. 4 (3):32-44
- Taiwo, Oye. 2007b. Subject Pronoun in the Ào dialect of Yorùbá. *JOLAN: Journal of the Linguistic Association of Nigeria*. 10:67 – 86
- Taiwo, Oye. 2007d. The indivisibility of {àì–} in standard Yorùbá. Nínú Ndimele, O. M.(Olótùú) *Nigerian Languages, Literatures, Culture & Reforms: A Festschrift for Ayo Bamboşe*. Linguistic Association of Nigeria (LAN).557-564.
- Taiwo, Oye. 2008. Compound verbs in Yorùbá. *Studi Linguistici e Filologici Online* 6:345-370.
- Taiwo, Oye. 2009. Headedness and the structure of Yorùbá Compound words. *Taiwan Journal of Linguistics*, 7 (1): 27-52
- Taiwo, Oye. 2011a. *Mofólójì: Àtúnṣe kejì*. Ibadan, Universal Akada Books Ltd
- Taiwo, Oye. 2011b. “Inflections in the Ao dialect of Yoruba” *Kansas Working Papers in Linguistics*, Vol. 32 (2011), 84-105

- Taiwo, Oye. 2014. “The morpho-syntactic interaction and the derivation of nominal compounds in Yorùbá” *International Journal of Language Studies* Vol. 8 No 1 pp. 67- 92
- Taiwo, Oye and Olakolu, Toyin. 2010. “Òrò- ìṣe Alákànpò ní Èdè Yorùbá” *Research in African Languages and Linguistics (RALL)* Vol. 10 pp. 90-112
- Taiwo, Oye and Olakolu, Toyin. 2012. “Orí nínú ìhun ọrò ìṣèdá” *Opanbata: Jónà Ìmò Akadá* Vol. 6 pp. 94-123
- Taiwo, Oye and Adekunle, Titi. 2013. “Òté Ìgékúrú ní Èdè Yorùbá” *Ago-Iwoye Journal of Languages and Literary Studies* Vol.4. pp. 1-10